

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Šarūno Vadeikio,
IV kurso, komercinės teisės
studijų šakos studento

Magistro darbas

**Sutuoktinių sutartis dėl santuokos nutraukimo pasėkmių
nutraukiant santuoką bendru sutarimu**

Vadovas: lekt. dr. S. Aviža
Recenzentė: lekt. dr. G. Urbanavičiūtė

Vilnius 2011

Turinys

Turinys	2
Ižanga	3
I. Santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru sutarimu	7
1.1 Santuokos nutraukimo sąlygos ir bylų dėl santuokos nutraukimo nagrinėjimo tvarka	7
II. Sutartis dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, nutraukiant santuoką bendru sutarimu ...	9
2.1 Trumpa istorinė sutarčių dėl santuokos nutraukimo apžvalga	9
2.2 Santuokos nutraukimo pasėkmių sutarties vieta civilinių sutarčių sistemoje	13
2.3 Sutarties sudarymo forma, turinys ir tvirtinimo tvarka	18
2.3.1 Sutarties dėl santuokos nutraukimo padarinių galiojimo problema	19
2.3.2 Esminės sutarties sąlygos dėl kurių sutuoktiniai privalo susitarti	20
2.4 Sutarties įsigaliojimas, vykdymas, pasibaigimas	39
III. Sutuoktinių sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių pakeitimas	43
3.1 Galimybė pakeisti sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių	43
3.1.1 Sutarties dalies, susijusios su nepilnamečių vaikų išlaikymu, keitimo galimybė	45
3.1.2 Sutarties dalies, susijusios su nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos nustatymu, keitimo galimybė	50
3.1.3. Sutarties dalies, susijusios su sutuoktinių tarpusavio išlaikymu, keitimo galimybė	56
3.2 Galimybė atnaujinti bylą dėl santuokos nutraukimo pasėkmių sutarties pakeitimo	59
IV. Išvados	65
V. Literatūros sąrašas	66
Santrauka	73
Summary	74

Ižanga

Lietuvos Respublikoje 2000 metais buvo priimtas naujasis Civilinis kodeksas¹ (toliau CK). Priėmus šį kodeksą „šeimos teisėje atsirado naujų institutų (vedybų sutartis, gyvenimas skyrium, partnerystė ir pan.), kai kurių šeimos santykių (vaikų, sutuoktinių tarpusavio išlaikymo, santuokos nutraukimo ir kt.) teisinis reglamentavimas iš esmės pakito“.² Savo magistriniame darbe nagrinėsiu santuokos nutraukimo pasėkmių sutartį, kai santuoka nutraukiama abiejų sutuoktinių bendru sutarimu.

Temos aktualumas. Statistiniai duomenys rodo, kad ištuokų skaičius mūsų šalyje per dešimtmetį praktiškai nekito ir visą laiką išliko stabiliai didelis. Pavyzdžiui, jeigu 2000m. 1000 gyventojų teko 3,1 ištuokos (atitinkamai 2005m. - 3,3; 2007 - 3,4; 2008 - 3,1), tai 2009m. - 2,8 ištuokos.³ Santuokos nutraukimas praktiškai visuomet sukelia gana sunkių moralinių, psichologinių bei teisinių padarinių ne tik buvusiems sutuoktiniams, bet ir tretiesiems asmenims (pvz: kreditoriams, sutuoktinių vaikams). Paprastai didžiausią psichologinę traumą patiria buvusių sutuoktinių vaikai. Valstybė, atsižvelgdama į tai, jog santuokos nutraukimo atvejų praktiškai nemažėja, priversta ieškoti būdų kaip sušvelninti neigiamus ištuokų padarinius buvusiems sutuoktiniams ir ypač jų nepilnamečiams vaikams. Pagal dabar galiojantį CK santuoka gali būti nutraukiama abiejų sutuoktinių bendru sutikimu (CK 3.51-3.54), vieno sutuoktinio prašymu (CK 3.55-3.59) arba dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės (CK 3.60-3.65).

Pats paprasčiausias ir mažiausiai neigiamų padarinių tiek sutuoktiniams, tiek jų vaikams sukeliantis santuokos nutraukimo būdas-santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru sutarimu. Nutraukiant santuoką šiuo būdu, sutuoktiniai kartu su prašymu nutraukti santuoką privalo pateikti sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių (CK 3.52str. 2 dalis). Sutartyje sutuoktiniai privalo susitarti dėl nepilnamečių vaikų ir vienas kito išlaikymo, vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, bendro turto padalijimo ir pan. Teismas, nutraukdamas santuoką, patvirtina sutuoktinių sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių ir sutarties turinys įtraukiamas į teismo sprendimą. Teismų praktikoje dažnai kyla neaiškumų nustatant vaiko interesų bei poreikių turinį, tėvų turtinę padėtį, išlaikymo formą ir dydį, pagliau vertinant kitas sutarties sąlygas (pavyzdžiui turto

¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas.Valstybės žinios.2000.Nr.74-2262

² Mikelėnas V. *Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2009, p.109

³ Statistikos departamentas [interaktyvus] [žiūrėta 2010-10-30]. Prieiga per internetą <<http://www.stat.gov.lt>> [žiūrėta 2010-10-30]

padalijimo klausimai, teisėtų kreditorių interesų apsauga ir t.t.). Lietuvoje teoriniu aspektu šios sutarties sąlygos bei galimybės jas pakeisti yra nepakankamai išnagrinėtos, todėl praktikoje dažnai kyla problemų, norint pakeisti sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių. Įstatymas tiksliai neįvardija, kurios sutarties sąlygos ir kokioms faktinėms aplinkybėms atsiradus gali būti keičiamos. Svarbu išsiaiškinti ir teisėjo vaidmenį teismo procese įgyvendinant viešą interesą šios kategorijos bylose.

Manau, jog šios temos aktualumas praktikai yra neabejotinas. Ne tik teisininkams, bet ir kitiems visuomenės nariams pravartu žinoti sutarties dėl santuokos nutraukimo padarinių sudarymo sąlygas, formą, turinį bei teisinės pasekmes, taip pat galimybę (esant tam tikroms faktinėms aplinkybėms) keisti sutartį ar atskiras jos dalis.

Darbo tikslas ir objektas. Šio darbo objektas yra sutuoktinių sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių turinio analizė ir galimybė pakeisti kai kurias sutarties sąlygas. Darbo tikslas, atsižvelgiant į CK įtvirtintas teisės normas, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau LAT) praktiką, išanalizuoti santuokos nutraukimo sutarties sudarymo sąlygas, formą, turinį bei galimybę, atsiradus tam tikroms faktinėms aplinkybėms, pakeisti šios sutarties tam tikras sąlygas. Sutartimi dėl santuokos nutraukimo pasėkmių yra sprendžiami ne tik turtiniai, bet ir asmeniniai neturtiniai santuokos nutraukimo padariniai (pvz. pavardžių klausimas, bendravimo su vaikais tvarka ir pan.). Kadangi tema labai plati, visų sutarties aspektų šiuo darbu išnagrinėti nepavyks, didžiausias dėmesys bus skiriamas tik tam tikroms sutarties turinio sąlygoms, būtent: santuokoje įgyto turto padalijimo klausimai, nepilnamečių vaikų išlaikymas, nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos nustatymo (ir pakeitimo) probleminiai aspektai, sutuoktinių tarpusavio išlaikymo klausimai.

Darbo tikslui pasiekti iškeliami tokie uždaviniai:

- išanalizuoti santuokos nutraukimo sutarčių instituto istorinę raidą bei nustatyti šios sutarties vietą civilinių sutarčių sistemoje;

- atskleisti ir išanalizuoti kai kuriuos probleminius sutarties turinio aspektus *inter alia* nepilnamečių vaikų išlaikymas, jų gyvenamosios vietos nustatymas, turto pasidalijimas, kreditorių teisių apsauga, sutuoktinių tarpusavio išlaikymo pareiga;

- atskleisti ir išanalizuoti teismo vaidmenį šios kategorijos bylose;

- išanalizuoti dėl kurių sutarties sąlygų teismo sprendimas įgyja „*res judicata*“ galia, o kurias sąlygas ir kokioms faktinėms aplinkybėms atsiradus galima pakeisti.

Sąlyginai darbą būtų galima suskirstyti į dvi dalis: pirmojoje trumpai bus apžvelgtos sąlygos, kai galima nutraukti santuoką bendru sutarimu, šių bylų nagrinėjimo tvarka. Antrojoje dalyje bus plačiau nagrinėjama sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių vieta civilinių sutarčių sistemoje, jos sudarymo tvarka, tam tikri, jau minėti, sutarties turinio aspektai ir galimybės juos pakeisti. Šiame darbe procesinės teisės normos bus nagrinėjamos tiek, kiek tai susiję su nagrinėjamu klausimu.

Tyrimo metodai. Magistro darbe taikyti sisteminis, lingvistinis, istorinis, loginis lyginamasis bei precedentinis tyrimo metodas.

Vienas svarbiausių panaudotų tyrimo metodų - sisteminis. Remiantis šiuo metodu buvo vertinamos Civilinio Kodekso trečiojoje knygoje įtvirtintos teisės normos (reglamentuojančios sutuoktinių sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių), jų taikymas bei santykis su kitomis glaudžiai su sutartimis susijusiomis teisės normomis, pavyzdžiui vedybų sutartimi, bendrosiomis sutarčių teisės nuostatomis (įtvirtintomis CK šeštosios knygos II dalyje).

Lingvistiniu metodu darbe naudotasi mažai. Jis buvo taikytas aiškinantis tam tikrų žodžių reikšmę bei jų teisinę prasmę.

Istorinis metodas daugiausiai buvo naudojamas pirmojoje magistrinio darbo dalyje, aptariant sutarčių dėl santuokos nutraukimo kilmę bei jų istorinę raidą.

Lyginamasis metodas buvo taikomas nagrinėjant kai kuriuos specifinius ištuokos bei išlaikymo klausimus buvo lyginama su Europos šeimos teisės komisijos (Commission of Family Law-toliau Komisijos) parengtais principais, kuriais bandoma harmonizuoti ir unifikuoti tam tikrus ištuokos bei išlaikymo klausimus. Lyginamasis metodas buvo naudojamas siekiant palyginti mūsų CK įtvirtintas teisės normas su Komisijos rekomendacijomis ir išanalizuoti, kurios normos geriau atspindi šio instituto esmę.

Precedentinis tyrimo metodas buvo naudojamas atskleidžiant teisės normų taikymą teismų praktikoje bei analizuojant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką aktualia tema. Šis metodas daugiausiai buvo taikomas antroje darbo dalyje.

Loginio metodo pagalba apibendrinama darbe pateikta medžiaga, išsakyta savo nuomone bei suformuluotos išvados.

Darbo originalumas. Santuokos nutraukimas bendru sutuoktinių sutarimu tikrai dažnas reiškinyš šiuolaikiniame visuomenės gyvenime. Gaila, bet teisės doktrinoje straipsnių išimtinai susijusių su mano darbo tema (sutuoktinių sutartis dėl santuokos nutraukimo pasėkmių) rasti nepavyko. Šiuo metu Lietuvos teisės doktrinoje minėtu

klausimu šiek tiek medžiagos galima rasti tik Civilinio Kodekso III knygos komentare, neseniai pasirodžiusioje prof.V.Mikelėno knygoje „Šeimos teisė“ bei P.S. Vitkevičiaus monografijoje „Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai“. Be to, mano manymu, darbo originalumas pasireiškia ir tuo, kad šia tema Vilniaus Universitete nebuvo parašyta jokių magistro darbų, bent jau pastaraisiais metais.

Darbo šaltiniai. Norminė literatūra. Svarbiausias norminės literatūros šaltinis – Lietuvos Respublikos Civilinis Kodeksas, ypač trečiosios knygos antros dalies ketvirto skyriaus normos, reglamentuojančios santuokos pabaigą bei trečioji dalis, kurioje reglamentuojamos sutuoktinių turtinės teisės ir pareigos. Be abejo, mano darbui labai aktualios buvo ir CK šeštosios knygos antros dalies teisės normos skirtos sutarčių teisei. Nagrinėjant atskirus klausimus, buvo aktualūs ir kiti Lietuvos Respublikos įstatymai bei teisės aktai, pvz.: Lietuvos Respublikos Civilinio Proceso Kodeksas, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas ir t.t.

Specialioji literatūra. Iš lietuvių autorių reikšmingiausiomis laikyčiau dar 2002m. išleistą Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaro trečiąją knygą „Šeimos teisė“, naujai tik 2009m. pasirodžiusią prof. V.Mikelėno knygą „Šeimos teisė“, bei P.S.Vitkevičiaus monografiją „Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai“. Papildomai buvo naudotasi kai kurių Lietuvos teisės specialistų publikacijomis bei kitų šalių teisinės literatūros šaltiniais.

Dažnai teisės normų aiškinimas ir taikymas (ypač dėl sutarties pakeitimo) priklauso nuo individualios situacijos, tam tikrų faktinių aplinkybių, todėl LAT praktika yra vienas pagrindinių teisės šaltinių, kuriais remiantis yra formuojama bendra kitų teismų praktika vienodai aiškinant ir taikant teisės normas. Dėl šių priežasčių mano nagrinėjamai temai ypatingai svarbios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus nutartys bei senato nutarimai, kuriuose pasisakoma dėl sutuoktinių teisių bei pareigų nutraukiant santuoką, jų nepilnamečių vaikų išlaikymo bei gyvenamosios vietos nustatymo, dalyvavimo vaikų auklėjime ir panašiai.

I. Santukos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru sutarimu

1.1 Santukos nutraukimo sąlygos ir bylų dėl santukos nutraukimo nagrinėjimo tvarka

Santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru sutikimu yra pats paprasčiausias bei mažiausiai neigiamų emocijų tiek sutuoktiniams, tiek jų artimiesiems sukeliantis santukos nutraukimo būdas. Šis santukos nutraukimo būdas gali būti taikomas tik tuo atveju, jeigu tarp sutuoktinių nėra ginčo nei dėl paties santukos nutraukimo, nei dėl teisinių ištuokos pasėkmių. Šiuo atveju sutuoktiniams tereikia surašyti prašymą dėl santukos nutraukimo bendru sutarimu, sudaryti sutartį dėl teisinių santukos nutraukimo padarinių ir pateikti šiuos dokumentus teismui. Žyminis mokestis už tokį prašymą nenumatytas. Tačiau, reikia pažymėti, jog įstatymų leidėjas, priimdamas naująją CK šią santukos nutraukimo tvarką, lyginant su prieš tai galiojusiū Santukos ir šeimos kodeksu⁴ (toliau SŠK) sugriežtino. Buvo numatyta, jog tokiu būdu santuką galima nutraukti tik teisme bei įvardintos imperatyvios sąlygos, kurios visos privalo būti įvykdytos, norint nutraukti santuką šiuo būdu (CK 3.51str. 1d. 1-3p.) :

- 1) nuo santukos sudarymo praėjo daugiau nei vieni metai;
- 2) abu sutuoktiniai yra sudarę sutartį dėl santukos nutraukimo pasėkmių;
- 3) abu sutuoktiniai yra visiškai veiksnūs;

Civilinio Kodekso 3.51str. 2 dalis numato, jog bylos dėl santukos nutraukimo bendru sutuoktinių sutarimu nagrinėjamos supaprastinto proceso tvarka. Ši tvarka yra reglamentuota Civilinio Proceso Kodekso⁵ (toliau CPK) XXXV skyriuje, t.y. 538-541 straipsniuose. Prašymas nutraukti santuką paduodamas sutuoktinių gyvenamosios vietos apylinkės teismui. Tuo atveju, jeigu sutuoktiniai neturi bendros gyvenamosios vietos, prašymas abiejų sutuoktinių bendru sutarimu paduodamas vieno iš jų gyvenamosios vietos apylinkės teismui (CPK 538str. 2d.). Šiuo atveju yra taikomas sutartinis teisingumas netgi tose bylose, kuriose dalijamo turto vertė gali gerokai viršyti 100000LTL arba dalijamas nekilnojamas turtas esantis visiškai kito teismo jurisdikcijoje.

⁴ Lietuvos Respublikos santukos ir šeimos kodeksas. Vilnius: Saulužė. 1999

⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios. 2002. Nr.36-1340

Taigi, santuokos nutraukimo bylose dėl turto padalijimo, CPK 27str. dėl rūšinio teisingumo ir CPK 31str. dėl išimtinio teisingumo netaikomi.

Kaip jau minėta, kartu su prašymu dėl santuokos nutraukimo, sutuoktiniai turi pateikti sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių (CK 3.52str. 2d.; CPK 539str. 2d.). Šios sutarties istorinė raida, jos vieta civilinių sutarčių sistemoje, forma ir turinys bus plačiau analizuojami sekančiame magistrinio darbo skyriuje.

II. Sutartis dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, nutraukiant santuoką bendru sutarimu

2.1 Trumpa istorinė sutarčių dėl santuokos nutraukimo apžvalga

Ivairiose pasaulio šalyse santuokos nutraukimas yra reglamentuojamas skirtingai, atsižvelgiant į šiose šalyse vyraujančias religines, moralines, politines, ideologines nuostatas. Vis dėlto, reikia pažymėti, jog daugelyje Europos valstybių, santuokos nutraukimo klausimų reglamentavimas remiasi tais pačiais bendraisiais principais, kurie buvo suformuluoti dar Senovės Romoje. Romėnai santuoką laikė tam tikra civilinių sutarčių rūšimi, todėl ir jos nutraukimas prilygo sutarties nutraukimui.

Senovės Romoje egzistavo dvi santuokų formos:

- „*cum manu*“ - žmona patenka visiškai vyro priklausomybėn. Jeigu, prieš sudarydama santuoką ji buvo savo tėvo valdžioje, tai po santuokos sudarymo patekdavo į vyro valdžią. Iš esmės tai buvo pirkimo-pardavimo sutartis, kurią sudarydavo moters tėvas „*pater familias*“ su būsimu vyru. Faktiškai žmoną būdavo galima nusipirkti kaip ir bet kokią kitą vertingą daiktą-žemę, vergus ir pan. Kadangi žmona tapdavo visiškai priklausoma nuo vyro, tai ir nutraukti santuoką buvo galima tik vyro iniciatyva. Jokių turtinių teisių žmona neturėjo, net, jeigu iki santuokos ji ir buvo turėjusi kokį nors turtą, tai susituokus jis atitekdavo vyrui. Ši patriarchalinė santuokos rūšis egzistavo tik pačiais seniausiais Romos laikais;

- „*sine manu*“ - žmona nepatenka vyro valdžion. Ši santuokos rūšis palaipsniui išstūmė senąją patriarchalinę „*cum manu*“ santuoką. „Klasikiniu laikotarpiu vienintelė romėnų santuokos forma jau yra santuoka „*sine manu*“.⁶

Šiai santuokai atsirasti užteko abipusio vyro ir žmonos susitarimo sudaryti santuoką. Kadangi santuoka iš esmės tapo lygiaverte dviejų asmenų sutartimi, tai, pagal romėnų teisę, ją nutraukti taip pat būdavo galima susitarimu. „Santuoką „*sine manu*“ buvo galima nutraukti ne tik abipusiu sutuoktinių susitarimu (*divortium*), bet vienasmeniu vyro ar žmonos valios išreiškimo aktu (*repudium*)“.⁷ Ištuokos laisvė tapo vienu iš pagrindinių romėnų šeimos teisės principų. Tiesa, daugėjant ištuokų skaičiui, valstybė bandė bent kiek nors jas reguliuoti. Taip buvo suformuluotas kaltės institutas. Šiuo atveju nutraukiant

⁶ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. *Romėnų teisė*. (2 leidimas). Vilnius: Justitia, 2007, p.162

⁷ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. *Romėnų teisė*. (2 leidimas). Vilnius: Justitia, 2007, p.158

santuoką be svarbių priežasčių, buvo taikomos tam tikros turtinės sankcijos. Pavyzdžiui, jei žmona savo kaltu elgesiu sudarydavo sąlygas nutraukti santuoką arba pati inicijuodavo ištuoką, tai prarasdavo kraitį. Santuokai nutrūkus dėl vyro kaltės, jis privalėjo žmonai gražinti ne tik jos kraitį, bet ir tam tikrą savo turto dalį. Taigi, kaip matome, pagrindiniai santuokos nutraukimo būdai bei ištuokos laisvės principas „*libera matrimonia esse*“ susiformavo jau Senovės Romos laikais.

Vėliau, įsigalint krikščionybei, įvairūs visuomeniniai santykiai buvo pradėti reguliuoti remiantis religinėmis normomis pagal kanonų teisę. Šeimos teisėje Bažnyčios galia augo lėtai, buvo labai sunku kovoti su įsigalėjusiomis tradicijomis ir papročiais. Iki pat Tridento bažnytinio susirinkimo, įvykusio 1563 metais, galiojo ne tik bažnytinė, bet ir pasaulietinė santuoka. Ir tik po šio susirinkimo Bažnyčia galutinai perėmė santuokos sudarymo (tuo pačiu ir nutraukimo) jurisdikciją į savo rankas, faktiškai ištuokos laisvės principas nustojo egzistuoti. Sudaryti ir nutraukti santuoką buvo galima tik pagal kanonų teisę.

Tik XIX amžiuje, Europoje ženkliai pasikeitus visuomeniniams santykiams, vėl atgijo diskusijos dėl teisės į ištuoką. Pirmaujančiose Europos valstybėse, tokiose kaip Anglija (1857m.), Prancūzija (1884m.) buvo priimti įstatymai, kuriais buvo pripažįstama teisė nutraukti santuoką. Tiesa, tuo laikotarpiu, santuoką galima buvo nutraukti tik dėl vieno sutuoktinio kaltos veikos ir tai buvo tarsi „kompensacija“ kitam sutuoktiniui. Apie kokius nors santuokos nutraukimo laisvės principus kalba dar nėjo. Tik 1907m. Šveicarijos civiliniame kodekse buvo įtraukta taisyklė, jog galima ištuoka, jeigu „santuokiniai santykiai taip smarkiai pašlijo, jog tolimesnis santuokos egzistavimas tampa nepakeliamas sutuoktiniams.“⁸ Tačiau, tikra revoliucija reglamentuojant šeimos teisinius santykius Vakarų Europoje įvyko tik XXa. antroje pusėje. Daugelyje Europos šalių priimti nauji santuokos klausimus reguliuojantys įstatymai bene daugiausiai naujovių numatė santuokos nutraukimo klausimų sprendime. Vienose šalyse, kur buvo ypač įsišaknijusios katalikiškos tradicijos, pagaliau įteisinta ištuokos laisvė (Italijoje - 1970m., Airijoje tik 1997m.). Kitose šalyse (ypač Skandinavijos), kur ištuokos laisvė egzistavo jau žymiai anksčiau, buvo priimti įstatymai dar labiau liberalizavę santuokos nutraukimo tvarką. Pavyzdžiui Švedijoje santuoką galima nutraukti, jeigu sutuoktiniai (ar vienas iš jų) nusprendžia, jog jų santuoka faktiškai iširo, faktų pateikti teismui nereikia. Teismas sprendime dėl ištuokos tik konstatuoja faktą, jog santuoka iširo. Taigi, Vakarų Europoje,

⁸ Chazova O.A. *Brak i razvod v buržuaznom semejnomo prave: sravnitelno pravovoj analiz*. Moskva. 1998, p.116

dėl skirtingų religinių, kultūrinių, moralinių tradicijų, santuokos nutraukimo tvarka gana ženkliai skiriasi. Vienose šalyse (pvz. Skandinavijos), santuokos nutraukimo tvarka ypač liberali, kitose gi ypač katalikiškose valstybėse - labai sudėtinga (pvz. Maltoje ištuoka draudžiama iki šiol).

Nagrinėjant santuokos nutraukimo instituto raidą Lietuvoje susiduriame su gana dideliais sunkumais. Iki krikščionybės įvedimo santuokinius santykius Lietuvoje reguliavo ne teisės aktai, bet paprotinės normos. Šių normų turiniui atskleisti rašytinių šaltinių neišliko, išskyrus skurdžias užuominas užsienio šalių (dažniausiai gana priešiška nusiteikusių Lietuvos atžvilgiu) istorinėse kronikose. Tačiau, vis dėlto gana akyvaizdu, jog paprotinės to meto normos nedraudė nutraukti santuoką, kuri paprastai buvo suprantama kaip dviejų žmonių sutartis. Santuokos, kaip sutarties samprata lėmė tai, jog, kai nelikdavo intereso ją išsaugoti, ji galėjo būti nutraukiama.⁹ Lietuvai priėmus krikščionybę (1387m.) pradėjo plėstis bažnytinė jurisdikcija, ypač šeimos santykių srityje. Bažnyčia siekė, kad būtų sudaromos tik bažnytinės santuokos ir paprotinė santuoka būtų kuo greičiau išstumta. Šis pereinamas laikotarpis Lietuvoje užsitęsė iki pat XVIa. vidurio. Pavyzdžiui Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje net iki Antrojo Lietuvos Statuto priėmimo (1566m.) ištuokos bylos galėjo būti sprendžiamos pasaulietiniame teisme abipusiu sutuoktinių susitarimu. V.Andriulis savo knygoje¹⁰ nurodo vieną ištuokos sutartį, kuri buvo įregistruota Gardino žemės teismo knygoje (1556-1557m.). Minėta sutartis labai įdomi, todėl ją norėčiau aprašyti šiek tiek plačiau. Bylos esmė tokia, jog į Gardino žemės teismą kreipėsi Jonas Tarusa su savo žmona Marija ir nurodė, jog gyvena nesantaikoje. Abi šalys nusprendė, jog dėl nesantaikos kartu gyventi nebegalės, todėl nutarė viena kitą nuo santuokos išlaisvinti. Jonas pasižada savo buvusią žmoną Mariją visam laikui nuo santuokos atleisti ir pasižada jokiais motyvais nereikšti jai pretenzijų nei dėl daiktų, nei dėl tarpusavyje buvusių sutarčių. Sutartyje buvo pažymėta, jog, jeigu kada nors ir atsirastų koks nors užsilikęs dokumentas, tai jis neturi būti priimtas dėmesin ir pretenzijų dėl jo reikšti nebegalima. Sutartyje net buvo numatytos netesybos, tuo atveju, jeigu po sutarties sudarymo, kuris nors iš sutarties dalyvių pareikštų kitam pretenziją. Sutartis teisme buvo patvirtinta liudininkų antspaudais ir kiekviena šalis gavo po jos egzempliorių.

Antrasis Lietuvos Statutas (1566m.), remdamasis jau minėtu Tridento bažnytiniu susirinkimu, priskyrė ištuokos bylas išimtinai dvasinių teismų kompetencijai, o

⁹ Skirius J. *Lietuvos teisės ir valstybės istorijos kurso pagrindinių straipsnių rinkinys*. Vilnius, 2001, p.55

¹⁰ Andriulis V. *Lietuvos Statutų (1529,1566,1588 M.) Šeimos teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p.128-130

pasaulietiniams teismams paliko teisę spręsti tik turtinius ginčus dėl ištuokos. Prasidėjo laikotarpis, kai santuokos teisinius santykius galutinai pradėjo reguliuoti kanonų teisė. Buvo pripažinta tik bažnytinė santuoka, o skyrybos faktiškai buvo uždraustos.

Žlugus Lietuvos-Lenkijos Respublikai (XVIIIa. pabaigoj) didžioji Lietuvos dalis buvo inkorporuota į Rusijos Imperijos sudėtį. Tuo laikotarpiu Lietuvoje (išskyrus Užnemunę ir Klaipėdos kraštą) įsigaliojo (nuo 1840m., kai neteko galios Trečiasis Lietuvos Statutas) Rusijos Imperijos įstatymai. Šeimos santykius reguliavo Rusijos civilinių įstatymų sąvado X tomo I dalies straipsniai. Santuokos srityje Bažnyčia išsaugojo išimtinę jurisdikciją, galiojo tik bažnytine tvarka sudarytos santuokos. Paprastai santuoka baigdavosi tik vienam iš sutuoktinių mirus. Tik „išimtiniais atvejais bažnytinio teismo sprendimu, santuokiniai ryšiai galėjo būti nutraukiami ar galėjo būti patvirtinamas sutuoktinių gyvenimas skyrium“, ¹¹ tačiau tai nereiškė, jog bus galima sudaryti naują santuoką. Šeimos teisinius santykius reglamentuojantys Rusijos Imperijos įstatymai liko galioti ir 1918 metais paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, bei galiojo (su kai kuriomis pataisomis) iki pat nepriklausomybės galo.

Kai TSRS 1940 m. okupavo bei aneksavo Lietuvą, čia buvo įvesti šios šalies įstatymai, tame tarpe ir reglamentuojantys santuokos bei šeimos santykius. Išimtinė bažnyčios teisė registruoti santuokas buvo panaikinta, oficialiai santuokas sudaryti buvo galima tik civilinės metrikacijos įstaigose. Buvo įtvirtintas ištuokos institutas. Kaip rašo prof. V. Mikelėnas iki 1944m. santuokos nutraukimas buvo ypatingai paprastas, užtekdavo vienam iš sutuoktinių (net nepranešus apie tai kitam) kreiptis į civilinės metrikacijos įstaigą dėl santuokos nutraukimo ir ji būdavo nutraukiama. Tiesa, nuo 1944m. ši tvarka buvo gerokai sugriežtinta, nutraukti santuoką buvo galima jau tik teismo tvarka. Nustatyta gana sudėtinga santuokos nutraukimo procedūra, kuri buvo supaprastinta tik 1965 metais. Kaip jau buvo minėta išangoje nuo 1970 metų Lietuvoje įsigaliojo Santuokos ir Šeimos Kodeksas, kuris (su įvairiais pakeitimais po Nepriklausomybės atkūrimo) galiojo iki pat naujojo CK įsigaliojimo 2001 metais. Pagal SŠK santuoką galima buvo nutraukti dvejopa tvarka, t.y. administracine ir teismo. Administracine tvarka santuoką buvo leidžiama nutraukti abiejų sutuoktinių bendra valia (jei neturėjo nepilnamečių vaikų) tuo atveju, jeigu tarp jų nebuvo ginčo dėl bendro turto.¹² Taigi, jau atsirado galimybė sutuoktiniams tarpusavyje susitarti dėl bendro turto padalijimo. Kitais atvejais santuoka būdavo nutraukiama teismine tvarka.

¹¹ Mikelėnas V. *Šeimos Teisė*. Vilnius: Justitia, 2009. p.100

¹² Mikelėnas V. *Šeimos Teisė*. Vilnius: Justitia, 2009, p.104-107

Kaip jau buvo minėta, 2001 metais, įsigaliojus naujam CK, santuokos nutraukimo tvarka vėl buvo iš esmės reformuota. Santuoką tapo galima nutraukti tik teismine tvarka, atsirado nauji santuokos nutraukimo būdai, buvo numatyta, jog nutraukiant santuoką bendru sutarimu privaloma sudaryti sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių. Būtent apie šią sutartį ir bus kalbama sekančiuose darbo skyriuose.

2.2 Santuokos nutraukimo pasėkmių sutarties vieta civilinių sutarčių sistemoje

Kaip jau buvo minėta, norint nutraukti santuoką abiejų sutuoktinių bendru sutarimu (pgl. CK 3.51-3.54 straipsnius) turi būti įvykdytos visos trys imperatyvios įstatyme numatytos sąlygos, t.y. nuo santuokos sudarymo praėjo daugiau nei vieni metai, sutuoktiniai sudarė sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, abu sutuoktiniai yra visiškai veiksniūs. Taigi nutraukti santuoką bendru sutarimu įmanoma tik tada, kai sutuoktiniai sutaria ne tik dėl pačios santuokos nutraukimo, bet ir dėl teisinių jos nutraukimo padarinių. Sutuoktinių susitarimą dėl santuokos nutraukimo padarinių patvirtina šiuo klausimu tarp jų sudaryta sutartis. Sutuoktinių sutartis dėl santuokos nutraukimo pasėkmių (toliau darbe vadinama sutartimi) pasižymi kai kuriais specifiniais bruožais bei ypatumais, kurie išskiria ją iš kitų civilinių sutarčių bei neleidžia jos tapatinti su kitais komerciniais sandoriais. Savo teisine prigimtimi ši sutartis tai teisinis dviejų šalių sandoris, turintis tiek bendrų visiems civiliniams sandoriams būdingų bruožų, tiek specifinių vien šiai sutarčiai priskirtinų ypatumų.

Civiliniame Kodekse sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių apibrėžimo nėra, todėl, manyčiau, aiškumo dėlei, visų pirma vertėtų pabandyti suformuluoti šios sutarties sampratą bei apibrėžti civilinius teisinius santykius, kuriuos ji reguliuoja. Santuokos nutraukimo pasėkmių sutartimi reikėtų laikyti sutuoktinių (ar asmenų ketinančių nutraukti santuoką) susitarimą, nustatantį jų asmenines neturtines bei turtines teises ir pareigas po santuokos nutraukimo. Kaip ir kiekvienas kitas civilinis sandoris ši sutartis privalo atitikti svarbiausius sandorių galiojimo reikalavimus, o būtent: šalių valios išreiškimo laisvė, sutarties turinio teisėtumas, šalių veiksnumas bei nustatytos formos laikymasis. Šiai sutarčiai, žinoma atsižvelgiant į jos specifiką, taikytinos ir bendrosios sutarčių teisės normos dėl jų sudarymo, pakeitimo, vykdymo bei teisės normos kuriomis reglamentuojama sandorių negaliojimas bei jų pripažinimas negaliojančiais. Nors visi bendrieji civilinių sutarčių teisės principai, tame tarpe ir tokie kaip dispozityvumo bei

sutarčių laisvės taikytini ir šeimos teisiniais santykiais, tačiau būtina atsižvelgti į šių santykių specifiką, todėl, kaip minėjau, ši sutartis turi ir specifinių tik jai būdingų bruožų.

Sutarčių laisvės principo samprata ir turinys įvardijami CK 6.156 straipsnyje, kur numatyta, jog šalys turi teisę laisvai sudaryti sutartis ir savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises ir pareigas, tap pat sudaryti CK nenumatytas sutartis, jeigu tai neprieštarauja įstatymams. Civilinės teisės doktrinoje laikomasi nuomonės, jog sutarties laisvės principas lemia: 1) subjekto pasirinkimo laisvę, 2) sutarties turinio nustatymo laisvę, 3) sutarties formos laisvę.¹³

Šiuo atveju sutuoktinių sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių laisvės principo turinys yra gerokai siauresnis nei sudarant bet kokią kitą civilinę sutartį. Visų pirma asmuo, sudarydamas šią sutartį, neturi teisės pasirinkti kontrahentą, nes pati šios sutarties esmė nusako, jog kita šalis gali būti tik sutuoktinis. Sutarties turinio nustatymo laisvė taip pat yra apribota imperatyviom įstatymo normom, kurių šalys privalo laikytis bei savo valia pakeisti negali. CK 3.53 straipsnio 4 dalyje imperatyviai nurodyta, jog jei sutartis prieštarauja viešajai tvarkai ar iš esmės pažeidžia sutuoktinių nepilnamečių vaikų ar vieno iš jų teisėtus interesus, teismas tokios sutarties netvirtina. Civilinio kodekso komentatoriai nurodo, jog pagal CK 3.52 straipsnio 2 dalį sutartis dėl santuokos nutraukimo padarinių turi būti sudaryta raštu, todėl šiuo atveju šalys savo nuožiūra negali apsispręsti ir dėl sutarties formos.

Įstatymų leidėjas sutarties laisvės principą žymiai apribojo todėl, jog sutartis dėl santuokos nutraukimo pasėkmių gali turėti esminės įtakos ne tik pačių sutarties šalių, t.y. sutuoktinių, bet ir trečiųjų asmenų (visų pirma nepilnamečių vaikų) ar net valstybės bei visuomenės (reikės mokėti pašalpas ir pan.) viešiesiems interesams. Teisės doktrinoje bei teisės aktuose paprastai vengiama pateikti tikslią viešojo intereso definiciją, nes praktiškai neįmanoma sudaryti gėrio, sudarančio viešąjį interesą sąrašo. Šiuo atveju reikėtų sutikti su V. Gėčaitės nuomone, jog „pateikti bendro pobūdžio viešojo intereso sąvoką ne tik gana sudėtinga, bet ir neturi jokios prasmės (visada liks pavojus, kad vienas ar kitas atvėjis bus pamirštas)“.¹⁴ Paprastai, ar tam tikras gėris laikytinas viešuoju interesu ar ne, sprendžiama „*ad hoc*“, t.y. vertinant konkretaus atvejo visas faktines aplinkybes. Teisės literatūroje vyrauja nuomonė, jog bylos susijusios su šeimos teisiniais santykiais yra glaudžiai susijusios ir su viešojo intereso apsauga, nes jos kyla iš materialinių teisinių santykių, kurių subjektų galimybės laisvai disponuoti savo materialinėmis teisėmis ir

¹³ A.Vileita in Civilinė Teisė. Bendroji dalis: vadovėlis (moksl. red. V.Mizaras) Vilnius: Justitia, 2009, p.33

¹⁴ Mikelėnas V. in Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002, p.113

pareigomis yra ribotos.¹⁵ Taigi tuo pačiu žymiai apribotas ir sutarčių laisvės principas, sudarant sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių. CK komentatoriai nurodo, jog teismas prieš tvirtindamas sutuoktinių sutartį dėl santuokos nutraukimo padarinių privalo patikrinti, ar jos sąlygos teisėtos, t.y. ar sutartis neprieštarauja viešajam interesui bei viešajai tvarkai.¹⁶ Paprastai sutariama (tai atsispindi ir teismų praktikoje), jog ši sutartis prieštarauja viešajai tvarkai, jeigu pažeidžiami nepilnamečių vaikų interesai, iš esmės pažeidžiamos vieno iš sutuoktinių teisės, pažeidžiami kiti teisiniai gėriai svarbūs visai visuomenei (pvz: siekiama įteisinti neteisėtai gautą turtą, išvengti mokesčių ir pan.). Teismas, vertindamas šios sutarties sąlygas, ypatingą dėmesį privalo skirti vaiko teisių apsaugai. LAT 2002 metų gruodžio 16 dienos nutartyje konstatavo, jog vaiko teisių apsauga yra viešasis interesas, todėl pavyzdžiui, taikant prievolių teisės normas, jos turi būti derinamos su šeimos teise, kurioje prioritetine pripažįstama vaiko teisių apsauga.¹⁷ Taigi sutuoktinių sudarytos sutarties sąlygų kontrolė nustatyta *inter alia* siekiant apsaugoti turtinius nepilnamečių vaikų interesus ir užtikrinti sutuoktinių lygiateisiškumą. Galima padaryti išvadą, jog nors šeimos teisinių santykių reguliavimo liberalizavimas naujajame CK gana akyvaizdus, bet valstybės ir visuomenės viešasis interesas šioje srityje išliko klasikinis.

Nagrinėjant santuokos nutraukimo pasėkmių sutarties vietą civilinių sutarčių sistemoje, reikėtų apžvelgti jos santykį su kitomis šeimos teisei ypač aktualiomis sutartimis. Visų pirma, turiu omenyje, šios sutarties santykį su vedybų sutartimi bei turto padalijimo sutartimi, kai ši patvirtinta notarine tvarka.

CK 3.101str. nurodoma, jog vedybų sutartis yra sutuoktinių susitarimas, nustatantis jų turtines teises ir pareigas santuokos metu, taip pat po santuokos nutraukimo ar gyvenant skyrium (separacija). Vedybų sutarties dalykas-turtiniai sutuoktinių santykiai, be to ši sutartis gali reglamentuoti turtinius santykius ne tik esant susituokus, bet ir nutraukus santuoką. Sistemiskai analizuojant CK 3.101-3.104 straipsnius galima konstatuoti, jog vedybų sutartimi reglamentuojami tik turtiniai santykiai, susiję su sutuoktinių turto tvarkymu, jo turtinio režimo nustatymu, tarpusavio išlaikymu ir panašiai. Visi kiti sutuoktinių santykiai, nepatenkantys į turtinių santykių kategoriją, negali būti vedybų sutarties objektu, todėl vedybų sutartimi šiais klausimais susitarti yra

¹⁵ Mikelėnas V. in Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002, p.113

¹⁶ Mikelėnas V. in Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002, p.120

¹⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. gruodžio 16 d. nutartis c.b. *O.Kolomickaja v. Vilniaus miesto valdyba*. Nr.3K-3-1547/2002, kat.45.9.1

neleidžiama. Pvz. CK 3.105 straipsnio 5 dalyje numatyta, kad vedybų sutartyje negalima susitarti dėl sutuoktinių asmeninių neturtinių santykių (pvz. susitarti dėl privalomo santuokinės pavardės atsisakymo nutraukiant santuoką). Nutraukiant santuoką bendru sutarimu ir dėl to sudarius sutartį, sutuoktiniai pavardžių klausimą išsprendžia šioje sutartyje, t.y. gali susigražinti iki santuokos turėtą pavardę arba pasilikti santuokinę. Šioje vietoje reikėtų atkreipti dėmesį, jog Prancūzijoje šie klausimai reglamentuojami visiškai skirtingai. Prancūzijos Respublikos CK numatyta, jog nutraukiant santuoką šalys neturi teisės pasilikti santuokinės pavardės, išskyrus atvejus, kai įrodo, jog santuokinė pavardė reikalinga siekiant apsaugoti vaikų interesus ar dėl profesinių priežasčių. Tačiau ir ši teisė gali būti nugrinčyta kito sutuoktinio ar teisėjo iniciatyva, jei buvęs sutuoktinis sudaro kitą santuoką.¹⁸ Manychiau, jog Prancūzijos teisėje šis klausimas sureguliuotas geriau, nes pas mus nutraukus santuoką, buvęs sutuoktinis inicijuoti bylos dėl kito sutuoktinio pavardės pakeitimo praktiškai neturi galimybės, nors pastarasis po to sudarytų vieną ar kelias santuokas. Pagal mūsų įstatymus vedybų sutartimi negalima nustatyti ar keisti asmeninių su savo vaikais susijusių teisių ir pareigų (CK 3.105str. 6d.), nes šios teisės ir pareigos įtvirtintos imperatyviomis įstatymų normomis, kurios reglamentuotos CK Trečiosios knygos XI skyriuje.¹⁹

Galime konstatuoti, jog sutuoktinių sutartis dėl santuokos nutraukimo padarinių abiejų sutuoktinių bendru sutarimu nuo vedybų sutarties visų pirma skiriasi platesniu reguliuojamų santykių spektru. Santuokos nutraukimo sutartimi reikalaujama aptarti ne tik turtinius, bet ir kitus santykius, pavyzdžiui tokius, kaip nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos nustatymas, tėvų dalyvavimas auklėjant vaikus, taip pat galima susitarti ir dėl kai kurių kitų sutuoktinių asmeninių teisių (pvz. jau minėtas pavardžių klausimas). Antra, skirtingai nuo vedybų sutarties, kuriai privaloma notarinė forma (CK 1.74str., CK 3.103str. 1d.), santuokos nutraukimo sutartis dažniausiai sudaroma paprasta rašytine forma. Trečia, skiriasi sutarties subjektai. Santuokos nutraukimo sutarties subjektais gali būti tik sutuoktiniai, tuo tarpu vedybų sutartis gali sudaryti tiek sutuoktiniai, tiek asmenys dar nesantys santuokoje (CK 3.102str. 1d.). Be to, kaip teisingai pažymėjo M.Cvelich, vedybų sutartimi galima nustatyti iš esmės bet kokio turto, įgyto tiek iki santuokos, tiek santuokoje, esamo ar būsimą, teisinį režimą, tuo tarpu sutarties dėl santuokos nutraukimo padarinių objektu gali būti tik jau esamas sutarties sudarymo metu turtas.²⁰

¹⁸ Hamilton C., Perry A. *Family Law in Europa*. Betterworths Lexis Nexis, 2002, p.51

¹⁹ Šarūnas Keserauskas in *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga*. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002, p.224

²⁰ Cvelich M. *Vedybų sutarties vieta sutarčių sistemoje*. Vilnius: *Jurisprudencija*, 2002., t.28(20), p.152

Panašus santuokos nutraukimo sutarties santykis ir su sutartimi, kai turtas padalintas bendru sutuoktinių susitarimu, patvirtintu notarine tvarka. Jeigu sutuoktiniai dar prieš nutraukdami santuoką savo turtą bendru sutarimu pasidalijo notarine tvarka (CK 3.116str.), tai sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasėkmių galima tik nurodyti, jog bendras turtas jau yra pasidalintas. Šiuo atveju teismui pateikiama notaro patvirtinta sutartis. Tačiau, jeigu, nutraukdami santuoką, sutuoktiniai nori pakeisti šią sutartį ir iš naujo sureguliuoti savo turtinius santykius, jiems negali būti draudžiama. Pati nuosavybės teisės instituto prigimtis suponuoja išvadą, jog asmuo turi teisę savo nuožiūra valdyti, naudoti bei disponuoti nuosavybės teise priklausančiu turtu. CK komentatoriai nurodo, jog, kai sutuoktiniai yra sudarę vedybų sutartį, sutartyje dėl santuokos nutraukimo padarinių turto padalijimo klausimai sprendžiami atsižvelgiant į vedybų sutarties sąlygas.²¹ Šiuo atveju, manyčiau galima problema, kai to paties turto teisinį likimą vedybų sutartis ir santuokos nutraukimo sutartis reglamentuoja skirtingai. Kai kurie teisės specialistai mano, kad šiuo atveju pirmenybė turėtų būti atiduodama vedybų sutarčiai, jei ko kito neišplaukia iš jos pačios turinio.²² Su šiuo teiginiu pilna apimtimi sutikti nenorėčiau, nes, pavyzdžiui CK 3.106 straipsnyje įtvirtinta nuostata, jog vedybų sutartis gali būti nutraukta ar pakeista bendru sutuoktinių sutarimu bet kuriuo metu (taigi ir nagrinėjant bylą dėl santuokos nutraukimo), tokia pačia forma, kokia yra nustatyta jai sudaryti. Dėl įvairių gyvenimo pokyčių, pasikeitusių turtinių santykių, kitų gyvenimo sąlygų ar pagaliau dėl pasikeitusios sveikatos būklės, prieš daugelį metų sudaryta vedybų sutartis gali nebeatitikti realių sąlygų. Manau, jog sutuoktiniai turi teisę savo nuožiūra, nepažeidžiant įstatymų bei trečiųjų asmenų teisių ir interesų, santuokos nutraukimo proceso metu keisti vedybų sutartį ir naujai sureguliuoti savo turtinius santykius. Tokiu atveju, jeigu sutuoktinių turto priklausomybės ar padalijimo klausimai vedybų sutartimi ir sutartimi dėl santuokos nutraukimo pasėkmių būtų sureguliuoti skirtingai, tai pirmenybę turėtų turėti vėlesnė sutartis, t.y. sutartis dėl santuokos nutraukimo padarinių.

Juo labiau, jog įstatyme numatyta teismo pareiga tikrinti bei tvirtinti tokias sutartis, kad nebūtų pažeidžiami nei pačių sutuoktinių, nei jų vaikų ar kreditorių teisės bei teisėti interesai.

Dar vienas svarbus požymis, atribojantis santuokos nutraukimo pasėkmių sutartį nuo vedybų ar notarine tvarka patvirtintos turto pasidalijimo sutarties, yra šios sutarties privalomumas. Norint nutraukti santuoką supaprastinto proceso tvarka, sutuoktiniai

²¹ Mikelėnas V. in *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2002, p.113

²² Cvelich M. *Vedybų sutarties vieta sutarčių sistemoje*. Vilnius: *Jurisprudencija*.2002., t.28(20), p.152

minėtą sutartį sudaryti privalo, tuo tarpu, sudaryti ar ne vedybų sutartį, dalintis ar ne turtą notarine tvarka, sutuoktiniai sprendžia laisva valia.

Šio skyriaus pabaigoje, norėčiau trumpai paanalizuoti hipotetinę galimybę pasinaudoti atstovavimo institutu, sudarant sutartį dėl santuokos nutraukimo padarinių abiejų sutuoktinių bendru sutarimu. Iš to kas buvo aptarta anksčiau bei atsižvelgiant į tai kokie subjektai turi teisę sudaryti šią sutartį, darytina išvada, kad nei įstatyminis, nei sutartinis atstovavimas tokios sutarties atžvilgiu Lietuvoje netaikytinas. Ši sutartis priskirtina prie griežtai asmeninio pobūdžio sandorių, kadangi joje numatyta galimybė reglamentuoti ne tik turtines, bet ir asmenines neturtines sutuoktinių teises ir pareigas. CK 2.132str.1 dalyje įstatymų leidėjas įtvirtino normą, jog per atstovus negalima sudaryti jokių sandorių, kurie dėl savo pobūdžio gali būti asmenų sudaromi tik asmeniškai.

Apibendrinant šį skyrių, manau, galima padaryti išvadą, kad santuokos nutraukimo sutartis abiejų sutuoktinių bendru sutarimu yra išskirtinė sutartis civilinių sutarčių sistemoje. Nors savo teisine prigimtimi ši sutartis yra civilinis teisinis sandoris, tačiau dėl savo paskirties, subjektinės sudėties, turinio specifikos, pagaliau privalomumo bei tvirtinimo tvarkos, ši sutartis negali būti tapatinama su kitais komercinio pobūdžio sandoriais. Be to, atsižvelgiant į galimą įtaką sutuoktinių tarpusavio santykiams bei siekiant ginti silpnesnės šalies, trečiųjų asmenų (ypač nepilnamečių vaikų) teisėtus interesus, sutarčių laisvės principo ribojimas šiuo atveju yra pilnai pateisinamas. Santuokos nutraukimo sutartį abiejų sutuoktinių bendru sutarimu rūšiniu požiūriu galima priskirti prie dvišalių, asmeninio pobūdžio, konsensualinių, kauzalinių, terminuotų, (be) sąlyginių sandorių.

Sekančiame darbo skyriuje bus detaliau aptarti probleminiai klausimai, susiję su šios sutarties sudarymo forma, turiniu ir tvirtinimo tvarka.

2.3 Sutarties sudarymo forma, turinys ir tvirtinimo tvarka

Ankstesniuose skyriuose jau išsiaiškinome, jog nutraukiant santuoką bendru sutarimu supaprastinto proceso tvarka, sutuoktiniai kartu su prašymu nutraukti santuoką, privalo pateikti teismui sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių. Teismas, nutraukdamas santuoką, šią sutartį patvirtina ir sutarties turinys įtraukiamas į teismo sprendimą. Gali iškilti klausimas dėl sutarties formos, t.y. ar ši sutartis būtinai turi būti rašytinės formos, ar šalių valia gali būti išreikšta ir kitokia valios išreiškimo forma

(žodžiu, konkludentiniais veiksmais ir pan.)? Teisės doktrinoje vieningai sutariama, jog ši sutartis privalo būti rašytinės formos. CK 3.52 straipsnio 2 dalyje imperatyviai numatyta, jog kartu su prašymu nutraukti santuoką bendru sutarimu, sutuoktiniai turi „pateikti“ sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių. Pasinaudodami lingvistiniu teisės aiškinimo ir tyrimo metodu šioje vietoje, manau, turėtume išsiaiškinti žodžio „pateikti“ teisinę prasmę. Dabartinės Lietuvių kalbos žodynas²³, aiškindamas žodžio „pateikti“ prasmę, nurodo, jog tai reiškia „duoti kam nors ką susipažinti“. Taigi, tai reiškia, jog sutuoktiniai privalo pateikti teismui rašytinės formos sutartį tam, kad teismas galėtų su ja susipažinti ir įvertinti ar visos sutarties sąlygos atitinka įstatymų reikalavimus. Juolab, kad ir CPK 539 str. 2 dalyje nurodyta, jog kartu su prašymu nutraukti santuoką, sutuoktiniai turi pateikti ir sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių. Šiuo atveju sutartis įgyja procesinio dokumento statusą, o pagal CPK 111str.1 dalį procesiniai dokumentai teismui pateikiami raštu.

Analizuojant tiek kitų Europos šalių teisės normas, tiek vertinant jau minėtos Europos šeimos teisės komisijos parengtus „Ištuokos ir buvusių sutuoktinių išlaikymo principus“²⁴ (toliau Principai), galima daryti išvadą, jog praktiškai visur numatoma rašytinė sutarties forma. Europos šeimos teisės komisijos parengtuose Principuose vienareikšmiškai nurodyta 1:6str.(2), jog sutartis dėl santuokos nutraukimo turėtų būti rašytinės formos (*tel accord requiert la forme ecrite*). Kadangi dėl šio sutarties aspekto daug ginčų nekyla, toliau šio klausimo ir neanalizuosime.

2.3.1 Sutarties dėl santuokos nutraukimo padarinių galiojimo problema

Ypač daug klausimų kyla dėl sutarties ar atskirų jos sąlygų galiojimo, kai pagal sutartį vienos iš šalių padėtis tampa gerokai geresnė nei kitos. Įstatymų leidėjas pabrėžia, kad teismas negali tvirtinti sutarties, jei jos sąlygos prieštarauja viešajai tvarkai, iš esmės pažeidžia sutuoktinių nepilnamečių vaikų ar vieno iš jų teises ir interesus (CK 3.53str. 4d.). Tačiau nėra tiksliai apibrėžta (todėl dažnai neaišku) kokie kriterijai bei aplinkybės turėtų būti vertinami norint pripažinti santuokos nutraukimo sutartį negaliojančia

²³ Dabartinės Lietuvių kalbos žodynas. [Interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-29]. Prieiga per internetą <<http://www.lkz.lt/startas.htm>> [žiūrėta 2011-01-29]

²⁴ Europos šeimos teisės komisija. Principes de droit Europeen de la famille sur le divorce et les pensions alimentaires entre epoux divorces. [Interaktyvus] [žiūrėta 2011-02-03]. Prieiga per internetą <<http://ec.europa.eu/civiljustice/parental-resp/parental-resp-ec-lt.htm>> [žiūrėta 2011-02-03]

remiantis šiais pagrindais. Teismo teisė, tvirtinti ar ne sutartį yra gana probleminė, nes, iš vienos pusės sutuoktiniai, kaip lygūs partneriai, turi teisę susitarti dėl sutarties sąlygų, iš kitos pusės, jeigu sutarties sąlygos pažeidžia nepilnamečių vaikų ar vieno iš sutuoktinių teises ir interesus (tuo pačiu ir viešąjį interesą), teismas tokios sutarties tvirtinti negali. Įstatymų leidėjas konkrečiai neapibrėžia, kokios sutarties sąlygos laikytinos pažeidžiančiomis sutuoktinių ar jų vaikų teises bei interesus, tačiau, manytume, kad tai būtų sąlygos, kurios visų pirma pažeidžia sutuoktinių lygiateisiškumo principą. Tai būtų sąlygos, kuriomis bendrąja jungtine nuosavybe priklausantis turtas yra padalijamas aiškiai neproporcingomis dalimis, sutarties sąlygomis ribojami asmeniniai neturtiniai sutuoktinių santykiai (pvz. bendravimas su vaiku ir dalyvavimas jo auklėjime), sutarties sąlygos, kurios riboja ar netgi atima iš sutuoktinio (turinčio į tai teisę) teisę į išlaikymą. Nors daugelis nagrinėjamos sutarties negaliojimo pagrindų sutampa su bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais, bet yra ir specifinių, t.y. būdingų tik šiai sutarčiai. Plačiau panagrinėsime kai kurias esmines sutarties sąlygas dėl kurių nesusitarus, sutartis negalės būti patvirtinta teisme, t.y. sutartis iš esmės nagalios.

2.3.2 Esminės sutarties sąlygos dėl kurių sutuoktiniai privalo susitarti

Daug problemų kyla aiškinantis sutarties turinį bei vertinant, ar sutarties sąlygos (tuo pačiu ir jos galiojimas) nepažeidžia nepilnamečių vaikų bei vieno iš sutuoktinių teisių ir teisėtų interesų. Civilinio kodekso 3.53str. 3 dalis nepateikia baigtinio pasėkmių sąrašo dėl kurio sutartyje sutuoktiniai privalo pasiekti konsensuą, tačiau nustato, jog būtina aptarti nepilnamečių vaikų ir vienas kito išlaikymo, nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos, turto padalijimo klausimus bei kitas sutuoktinių teises ir pareigas. Tik sutarus dėl šių teisių bei pareigų sutartis bus teisėta ir galiojanti. Ši Civilinio kodekso nuostata dėl sutarties turinio yra nekonkreči, todėl teismų praktika buvo priversta konkrečiau suformuluoti sąlygas, kurias sutuoktiniai, nutraukdami santuoką bendru sutarimu, privalo aptarti. Išanalizavus pastarųjų kelerių metų LAT praktiką, darytina išvada, jog nutraukiant santuoką bendru sutuoktinių sutarimu, sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasėkmių privaloma aptarti šiuos esminius klausimus:

1) nepilnamečių vaikų gyvenamoji vieta, t.y. tėvai tarpusavyje turi susitarti su kuriuo iš jų liks gyventi vaikas po santuokos nutraukimo;

2) skyrium su vaiku gyvenančio tėvo (motinos) bendravimo su vaiku bei dalyvavimo jį auklėjant klausimai. Šiuo atveju sutartyje tėvai paprastai tarpusavyje suderina bendravimo su vaiku tvarką bei grafiką. Praktikoje jų būna labai įvairių, daug kas priklauso nuo tėvų susitarimo, poreikio ir noro bendrauti su vaiku (darbe šie klausimai plačiau analizuojami nebus);

3) turi būti išspręstas vaiko išlaikymo klausimas, t.y. tėvai sutartyje privalo konkrečiai sutarti dėl vaikui skiriamo išlaikymo dydžio bei formos;

4) santuokoje įgyto turto padalijimo klausimas;

5) kreditų, jeigu sutuoktiniai buvo juos paėmę, grąžinimo klausimai;

6) pavardžių klausimas (šis klausimas taip pat darbe plačiau analizuojamas nebus);

7) tarpusavio išlaikymo klausimas, t.y. sutartyje sutuoktiniai turi nuspręsti ar kuriam nors iš jų reikalingas išlaikymas ir aptarti šio išlaikymo dydį.

Teismui patvirtinus sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, jos turinys įtraukiamas į teismo sprendimą, todėl svarbu sutarties sąlygas suformuluoti taip, kad nekiltų kliūčių sprendimui vykdyti.²⁵ CK 3.53str. 4 dalis turi būti taikoma ne formaliai, o visa apimtimi patikrinant, ar sutartis dėl santuokos nutraukimo pasėkmių nepažeidžia sutuoktinių nepilnamečių vaikų ar vieno sutuoktinių teisių ir teisėtų interesų, ar neprieštarauja viešajai tvarkai.²⁶

LAT CBS plenarinė sesija yra išaiškinus, jog CPK 376 straipsnyje įtvirtinta teismo pareiga šeimos bylose būti aktyviam. Tai reiškia ne tik teismo teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, tačiau ir pareigą siekti, kad būtų apsaugotos vaikų teisės ir interesai, imtasi priemonių šalis sutaikyti, teisę peržengti pareikštų reikalavimų ribas, taikyti alternatyvų asmens (ar vaiko) teisių ar teisėtų interesų gynimo būdą (CK 3.183str.2 dalis) ir laikinas apsaugos priemones išvardintas CK 3.65 straipsnio 2 dalyje. Nurodytos įstatymo nuostatos yra vienos iš dispozityvumo ir rungimosi principų išimčių ir aiškinamos kaip suteikiančios teismui galimybę, esant būtinybei, veikti savo iniciatyva.²⁷

Dabar, remdamasis pastarųjų metų teismų praktika, plačiau paanalizuosiu konkrečias esmines sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių turinio sąlygas, kurios

²⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 6 d. nutartis c.b. *O.V.v J.V.* Nr.3K-3-96/2007. kat.75.4.

²⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 14 d. nutartis c.b. *A.S.v A.S.* Nr.3K-3-575/2005.kat.75.4.1,78.2.1

²⁷ LAT CBS plenarinės sesijos 2010 m. gegužės 20 d. nutarimas c.b. *A.A.v R.A.* Nr.3K-P-186/2010, kat.75.7.,75.8,78.2.

sukelia (ar gali sukelti) daugiausiai neaiškumų ir problemų. Tuo pačiu iškyla ir sutarties galiojimo (negaliojimo) klausimas.

Istatymas imperatyviai reikalauja, jog teismui patektoje sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasėkmių turi būti išsprendžiamas nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos klausimas bei tėvo (motinos), kuris gyvens atskirai, bendravimo su vaiku tvarka.

Teismų praktikoje, vertinant šią sutarties sąlygą, iškyla visa eilė klausimų: ar sutuoktiniai gali nevaržomai apsispręsti dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, ar sutartimi galima apriboti vieno iš tėvų teisę bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant, ar būtina visais atvejais atsižvelgti į nepilnamečio vaiko nuomonę? Pagaliau reikia išanalizuoti, koks šiuo atveju teismo vaidmuo, t.y. ar teismas tik formaliai įvertina, jog sutartyje yra susitarta dėl vaiko gyvenamosios vietos po santuokos nutraukimo, ar privalo būti aktyvus bei savo iniciatyva rinkti įrodymus ir išsiaiškinti ar šalių pateikta sutartis atitinka nepilnamečio vaiko interesus ir poreikius?

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos²⁸ 27 straipsnyje pripažįstama kiekvieno vaiko teisė turėti tokias gyvenimo sąlygas, kurių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam ir socialiniam vystymuisi. Už šių teisių įgyvendinimą visų pirma yra atsakingi tėvai, tačiau valstybė, atsižvelgdama į nacionalines sąlygas ir savo galimybes, taip pat turi teisę reguliuoti šiuos santykius.

CK numatyta (3.169str.1d.), jog skyrium gyvenantys tėvai dėl vaiko gyvenamosios vietos susitaria tarpusavyje.

Nutraukiant santuoką bendru sutarimu, pirmiausia tėvams suteikiama teisė patiems išspręsti klausimus susijusius su vaikų gyvenamosios vietos nustatymu bei bendravimo su jais tvarką. Tačiau ši teisė nėra ir negali būti absoliuti. Tėvų susitarimas negali prieštarauti vaiko interesams (CK 3.53str.4d.). Vaiko interesai reikalauja sudaryti tokias sąlygas, kad jis užaugtų sveika, intelektualiai, dorovinga bei tvirta asmenybė.²⁹ Todėl teismas *ex officio* kiekvienoje byloje, tvirtindamas sutuoktinių pateiktą sutartį, turi nustatyti konkretaus vaiko interesus, atsižvelgti į paties vaiko norus, siekius, teikiamus prioritetus. Nors bylose dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutarimu Vaiko teisių apsaugos tarnybos į bylą neįtraukiamos, tačiau, esant reikalui, teismas gali pavesti tarnybai išsiaiškinti klausimus susijusius su šalių pateiktos sutarties tvirtinimu.³⁰

²⁸ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios. 1995. Nr. 60-1501

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

Teismas, prieš tvirtindamas sutarties dalį dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, turi išsiaiškinti ir nustatyti šiuos teisiškai reikšmingus faktus:

a) kiekvieno iš tėvų galimybes ir pastangas užtikrinti įstatymų saugomus vaikų interesus, tai visų pirma vaiko teisė gyventi ir sveikai vystytis, teisė į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę, teisė į identiškumą ir jo išsaugojimą, teisė į garbę ir orumą, teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę, teisė į mokslą, teisė į poilsį ir laisvalaikį, teisė į saugią socialinę aplinką ir pan.;

b) kiekvieno iš tėvų šeimos aplinkos sąlygas, t.y. į tas sąlygas, kuriomis vaikui teks gyventi, patvirtinus jo gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų. Šiuo atveju teismas turėtų nustatyti vaiko prisirišimo laipsnį prie kiekvieno iš tėvų, brolių, seserų, kitų giminaičių (pvz. senelių), kiekvieno iš tėvų dorovinius ir kitokius asmeninius bruožus, požiūrį į vaikų auklėjimą, kiekvieno iš tėvų galimybes sudaryti vaikui tinkamas gyvenimo, vystymosi, auklėjimo sąlygas (įvertinant tėvų darbo pobūdį, darbo režimą, materialinę tėvų padėtį), tėvo (motinos) sugyventinio ar partnerio požiūrį į vaiką ir pan.;

c) vaiko norus ir pažiūras. Vaiko norai ir pažiūros turi būti išsiaiškintos nepriklausomai nuo jo amžiaus, svarbiausia, kad jis sugebėtų juos suformuluoti ir išreikšti.

Gaila, tačiau tenka konstatuoti faktą, jog dažnai teismai (ypač pirmos instancijos), tvirtindami sutarties dalį dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, šių reikšmingų faktinių aplinkybių netiria. Sutarties galiojimo klausimas šioje vietoje nesprendžiamas, o paprastai, jeigu tarp tėvų nekyla ginčo dėl vaiko gyvenamosios vietos, teismai šios sutarties sąlygos netikrina, paprasčiausiai formaliai ją perkeldami į teismo sprendimą. Pateiksiu keletą pavyzdžių:

Ieškovė A.N. su atsakovu A.N. susituokė 1986m. Santuokos metu gimė trys vaikai: dukra ir du sūnūs. Bylos nagrinėjimo metu šalys susitarė nutraukti santuoką bendru sutarimu ir sudarė sutartį dėl santuokos nutraukimo padarinių. Marijampolės rajono apylinkės teismas patvirtino šalių sutartį ir pagal ją nustatė, jog dukra ir vienas sūnus lieka gyventi su motina, o kito sūnaus gyvenamąją vietą patvirtino kartu su tėvu. Be to pagal sutartį šeimos gyvenamasis namas liko tėvui, o ieškovė su dviem vaikais sutiko išsikraustyti. Už tai numatyta, jog atsakovas jai privalo sumokėti 20500LTL kompensaciją. Teismas, tvirtindamas sutartį, visiškai neatsižvelgė į jos sąlygas, nesiaiškino ar ieškovė galės sudaryti vaikams tinkamas gyvenimo sąlygas. Sutarties sąlygos pagal kurias dviejų vaikų gyvenamojo vieta nustatyta su motina, pažeidė vaikų teises, nes už tokią kompensacijos sumą motina negali vaikams sudaryti būtinų

vystymuisi sąlygų. LAT teisėjų kolegija konstatavo, jog prieš tvirtindamas sutartį dėl santuokos nutraukimo padarinių, teismas privalo patikrinti ar jos sąlygos teisėtos, t.y. ar jos neprieštarauja viešajai tvarkai, nepažeidžia sutuoktinių nepilnamečių vaikų interesų, ar iš esmės nepažeidžia vieno iš sutuoktinių interesų. Jei tokios aplinkybės nustatomos, teismas sutarties tvirtinti negali. Sutuoktinių sutarties dėl santuokos nutraukimo padarinių sąlygų kontrolė nustatyta visų pirma, siekiant apsaugoti nepilnamečių vaikų interesus ir užtikrinti sutuoktinių lygiateisiškumą. Nors šioje konkrečioje sutartyje ir buvo išspręstas vaikų gyvenamosios vietos klausimas, tačiau šis klausimas visais atvejais sprendžiamas vadovaujantis vaiko interesais. Nors į vaiko norą privalu atsižvelgti, tačiau, kai vaiko noras prieštarauja jo interesams (CK 3.174str.2d.) į jį gali būti ir neatsižvelgiama. Šios bylos duomenimis vaiko noras gyventi su tėvu, kuris dirba tolimųjų reisų vairuotoju, negali atitikti vaiko interesų, o vaikų išskyrimas, nustatant jų gyvenamąją vietą atskirai su tėvu ir su motina, gali neigiamai veikti vaikų tarpusavio ryšius. Byla buvo perduota nagrinėti iš naujo pirmos instancijos teismui.³¹ Taigi sutarties sąlygos (tuo pačiu ir pati sutartis), kuriomis pažeidžiamos vaikų teisės yra nagaliojančios ir teismas tokios sutarties tvirtinti negali.

Kitoje nutartyje LAT pažymėjo, jog teismas ne tik formaliai turi patikrinti, ar sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasėkmių šalys aptarė visus klausimus, kurie joje turi būti aptarti pagal CK 3.53str.3 dalį, tačiau privalo įsitikinti, kad joje numatytos sąlygos atitinka CK 3.53str. 4 dalies reikalavimus.³²

CK yra užtikrinama Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta tėvų teisė ir pareiga auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais. Dėl to, tėvams gyvenant skyrium, tėvas ar motina, negyvenantys kartu su vaiku, turi teisę ir pareigą bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant lygiai taip pat, kaip ir tas tėvas ar motina su kuriuo gyvena vaikas. Vaikas turi teisę nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais, nesvarbu kur jie gyvena, o tėvas ar motina pas kurį gyvena vaikas, neturi teisės kliudyti antrajam iš tėvų bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant (CK 3.170str.1-3 dalys).³³ Sutarties sąlygos, kurioms esant teismas gali konstatuoti vieno iš sutuoktinių teisių ir teisėtų interesų pažeidimą, yra tokie atvejai, kai sutarties sąlygomis ribojamos sutuoktinio turtinės ir asmeninės neturtinės teisės. Tokie atvejai, kaip jau buvo minėta, gali būti, kai pavyzdžiui susitariama, kad sutuoktiniui nepaskiriama visiškai jokia santuokinio turto

³¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 21 d. nutartis c.b. *A.N.v A.N.* Nr.3K-3-419/2006 kat.75.4.1.,75.8.,77.4.2.,78.2.1.

³² LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 31 d. nutartis c.b. *T.B. v D.B.* Nr.3K-3-92/2008 kat.75.4.1.,75.8.

³³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 23 d. nutartis c.b. *R.A.v N.Ž.* Nr.3K-3-123/2007 kat.77.4.3.,77.6

dalį ar paskiriama akyvaizdžiai per mažą jo dalį; tik vienas iš sutuoktinių įsipareigoja išlaikyti nepilnamečius vaikus; kai sutuoktiniui ribojamas bendravimas su vaiku ar ribojamos kitos neturtinės teisės, susijusios su vaiku. Sąlygos, kuriomis apribojamos vieno iš tėvų teisės bendrauti su vaiku, arba vienas iš tėvų „savanoriškai“ įsipareigoja atsisakyti teisės bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant yra neteisėtos ir tokios sutarties teismas tvirtinti neturėtų. Visais atvejais, tvirtindamas sutarties dalį dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, teismas privalo įvertinti su kuriuo iš tėvų gyvenant bus geriau apsaugoti vaiko interesai.

Kitas esminis klausimas, kuris privalo būti išspręstas sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasėkmių - vaiko išlaikymo klausimas. Jau minėto Konstitucijos 38str. 6 dalyje įtvirtinta tėvų pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikus, taigi, sudarydami sutartį dėl santuokos nutraukimo, tėvai privalo susitarti dėl pakankamo lėšų skyrimo savo vaikų išlaikymui. Būtina užtikrinti, jog vaikas turėtų materialines sąlygas fiziškai ir socialiai vystytis, ugdyti ir tobulinti savo įgimtus ar įgytus gebėjimus.³⁴ Sutartis, kurioje vaiko išlaikymo klausimai neaptarti, sudaro prielaidas ją pripažinti pažeidžiančia vaiko teises ir tuo pačiu pripažinti ją negaliojančia.

Analizuojant šią sutarties sąlygą, svarbu išsiaiškinti tokius probleminius klausimus:

- tėvų diskrecijos ribos susitarant dėl savo vaikų išlaikymo tvarkos, dydžio ir formos, kai santuoka nutraukiama bendru sutarimu (CK 3.193str. 1d.)

- teismo vaidmuo tvirtinant šią sutarties sąlygą.

Anksčiau galiojusiam SŠK 81 straipsnio 1 dalyje buvo numatyti vienodi iš tėvų išieškomo išlaikymo (alimentų) dydžio nustatymo kriterijai: vienam vaikui - vienas ketvirtadalis, dviem - vienas trečdalis, trim ir daugiau vaikų - pusę tėvų uždarbio (pajamų), bet ne mažiau nei 1 MGL (minimalus gyvenimo lygis). Tai pati paprasčiausia išlaikymo dydžio nustatymo sistema, kuri grindžiama tam tikrame įstatyme ar kitame teisės akte aiškiai apibrėžta procentine išraiška. Naujajame CK šios sistemos buvo atsisakyta ir pereita prie „poreikių ir galimybių balanso“ sistemos, t.y. išlaikymo dydis turi būti proporcingas nepilnamečių vaikų poreikiams bei jų tėvų turbinei padėčiai ir užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas (CK 3.192str. 2d.).³⁵ Kasacinis teismas aiškindamas teisės normas, reglamentuojančias nepilnamečių vaikų išlaikymo dydžių

³⁴ LAT senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr.54 *Dėl įstatymų reglamentuojančių tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, taikymo teismų praktikoje*. Vilnius. *Teismų praktika*. Nr. 23. 2005

³⁵ Sagatis G. *Aktualūs vaiko išlaikymo dydžio nustatymo klausimai*. Vilnius. *Jurisprudencija*. 2005, t. 71(63) p. 24-26

nustatymui taikytinus teisinius kriterijus, yra pažymėjęs, kad nustatydamas konkretaus vaiko poreikių turinį, teismas turi atsižvelgti į tai, jog nustatytas išlaikymas turi užtikrinti būtinas vaiko vystymosi sąlygas. Būtinoms vaiko vystymosi sąlygoms sudaryti turi būti patenkinti vaiko poreikiai maistui, aprangai, būstui, sveikatai, mokslui, poilsiui, laisvalaikiui, kultūriniam ir kitokiam ugdymui.³⁶ Pavyzdžiui, vaiko poreikiai maistui gali būti nustatomi atsižvelgiant į Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme³⁷ nustatytą vaiko teisę būti pakankamai aprūpintam maistu, kad vaikas turėtų tiek ir tokios kokybės maisto, kuris patenkintų jo visapusišką fiziologinį vystymąsi (8str. 4p., 11str.). Gaila, tačiau gana dažnai tėvai, sudarydami santuokos nutraukimo sutartį, visiškai neskaičiuoja vaikų poreikių. Visus vaiko poreikius būtų galima suskirstyti į dvi dideles grupes: bendrieji poreikiai (maitinimasis, būstas, apsirengimas, galimybė gauti išsilavinimą, sveikatos priežiūra, laisvalaikis ir pan.); specialieji (individualūs) poreikiai, kurie priklauso nuo vaiko individualių savybių (pvz. vaikas gabus muzikos, meno, sporto srityse arba vaikas su negalia, kuriam būtina speciali priežiūra). Sutartimi, nustatydami išlaikymo dydį ir formą, tėvai privalo atsižvelgti ne tik į bendruosius vaiko poreikius, bet ir į individualiuosius. LAT yra pasisakęs, jog individualūs vaiko poreikiai, jo kaip asmenybės vystymasis sąlygoja ir reikalingą realų išlaikymo dydį, išlaikymo dydis ir forma negali būti ribojami vien vaiko minimalių (fiziologinių) poreikių tenkinimu.³⁸ Vaikui, atsižvelgiant į jo gebėjimus ir norus, taip pat turėtų būti sudarytos galimybės dalyvauti įvairiuose papildomuose užsiėmimuose, sporto, kultūros renginiuose, lankyti teatrus, koncertus, vaikų atostogų stovyklas, įgyti vaikui reikiamų priemonių jo gabumams lavinti, taip pat žaidimams ir pan.³⁹ Tėvai, sudarydami sutartį dėl vaiko išlaikymo dydžio, kiekvienu konkrečiu atveju privalo atsižvelgti į protingus vaiko poreikius, kuriuos lemia jo gabumai, polinkiai. Dažnai kyla problema, nustatant realų išlaikymo dydį, kurį turėtų skirti tėvai, nutraukdami santuoką bendru sutarimu. Žinoma, gerai, jeigu tėvai pasiturintys ir vaiko išlaikymui išgali skirti ženklią sumą, tuo pačiu palengvindami teismo darbą vertinant sutarties sąlygas. Pavyzdžiui, teko matyti sutarčių, kai tėvai sutardavo, jog vaikui per mėnesį bus skiriama po 5000LTL, tačiau dažniausiai sutariama, jog atskirai gyvenantis tėvas (motina) teiks 300-500LTL išlaikymą. Reikia pripažinti, jog dažnai ir dėl objektyvių priežasčių (krizė, bedarbiystė, kitų asmenų išlaikymas) tėvai neišgali skirti pakankamai lėšų, kad visiškai patenkintų vaiko poreikius, tačiau sutartyje aptardami

³⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 10 d. nutartis c.b. *D.L. v A.L.* Nr.3K-3-278/2010, kat.78.2.1.,93.2.6.,114.11

³⁷ Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatymas. Valstybės žinios.1996. Nr.33-807

³⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. *V.S. v M.S.* Nr.3K-3-259/2004, kat.78.2.

³⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis c.b. *I.V. v D.V.* Nr.3K-3-495/2009, kat.78.2.1.,116.1

vaiko išlaikymo dydį, tėvai turėtų orientuotis į sumą, kuri būtų nemažesnė nei viena minimali mėnesinė alga (MMA). Šią minimalią vaiko išlaikymo ribą LAT pradėjo formuoti jau nuo 2004 metų. Pavyzdžiui, vienoje byloje buvo konstatuota, jog darant analogiją su CK 6.461 str.2 dalimi, nustatančia, kad vieno mėnesio išlaikymo vertė sudarant išlaikymo iki gyvos galvos sutartis negali būti mažesnė už vieną minimalią mėnesinę algą, pažymima, kad šis kriterijus turi būti taikomas ir sprendžiant dėl vaikų išlaikymo, tačiau bet kuriuo atveju išlaikymo dydis neturėtų būti mažesnis už vieną MGL.⁴⁰ Aišku, jeigu tėvai dėl objektyvių priežasčių neturi galimybės skirti vaiko išlaikymui bent po 400LTL, jie gali sutarti ir dėl mažesnės sumos, tačiau tokiu atveju, tvirtindamas sutartį, teismas privalo įvertinti realią tėvų turtinę padėtį. Jei tėvų turtinė padėtis leidžia, turi būti nustatytas maksimaliai patenkinantis vaiko poreikius išlaikymo dydis (CK 3.192str. 2d.), jei ne - tai išlaikymo dydis turi patenkinti bent būtinus vaiko poreikius.⁴¹ Teismas negali priteisti vaiko išlaikymui daugiau, negu tai objektyviai leidžia jo tėvų turtinė padėtis, todėl, nagrinėdamas bylą dėl išlaikymo priteisimo (vertindamas sutarties dėl išlaikymo sąlygas), privalo nustatyti tėvo (motinos) turtinę padėtį, t.y. visas jo gaunamas pajamas, turtą (tiek nekilnojamą, tiek kilnojamą), būtinus išlaidas ir vaiko poreikius.⁴² Proporcingumo tarp vaiko poreikių ir tėvų turtinės padėties principas įpareigoja teismą, prieš tvirtinant sutarties sąlygą dėl vaiko išlaikymo dydžio (jeigu pagal šią sąlygą nukrypstama nuo teismų praktikoje įtvirtintos minimalios išlaikymo sumos), įvertinti tėvų galimybes tenkinti vaiko poreikius. Koks išlaikymo dydis užtikrina būtinus vaikui vystytis sąlygas, kiekvienu individualiu atveju, teismas vertina atsižvelgdamas į konkrečios bylos aplinkybes. Nors, kaip jau buvo minėta, LAT formuoja nuomonę dėl vienos mėnesinės algos išlaikymo dydžio, tačiau šis kriterijus yra tik orientacinis ir konkrečioje byloje taikytinas tik atsižvelgiant į visas faktines bylos aplinkybes.

Istatyme (CK 3.196str. 1d.) numatytos trys vaikų išlaikymo formos: kas mėnesį mokamos periodinės išmokos, konkreti vienkartinė pinigų suma, tam tikras turtas natūra. Tėvai, atsižvelgdami į konkrečias aplinkybes, turi teisę sutartimi susitarti ir skirti vaikui išlaikymą bet kuria iš šių formų (CK 3.193str. 1d.), tačiau teismas privalo, atsižvelgdamas į vaiko interesus, išsiaiškinti ar konkrečia forma skirtas išlaikymas tikrai užtikrina vaiko teises. Paprastai tėvai susitaria, kad išlaikymas būtų skiriamas periodinėmis išmokomis, tačiau pasitaiko atvejų, jog susitariama dėl konkrečios vienkartinės pinigų sumos ar tam

⁴⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. *V.S. v M.S.* Nr.3K-3-259/2004, kat.78.2

⁴¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 10 d. nutartis c.b. *M.S. v A.B.* Nr.3K-3-495/2008, kat.78.2.1

⁴² LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 9 d. nutartis c.b. *S.S. v R.K.* Nr.3K-3-569/2008, kat.78.2.1

tikro turto natūra. Šiuo atveju teismas privalo būti ypatingai dėmesingas, nes vaiko atstovas gali neracionaliai panaudoti išlaikymui skirtus pinigus ir vaikas per neilgą laiką gali visai netekti išlaikymo. Vaiko išlaikymui skirtas tam tikras turtas taip pat ne visada gali atitikti vaiko interesus. Žinoma, gerai, jeigu vaiko išlaikymui skiriamas toks turtas, kuris gali pastoviai duoti tam tikras pajamas (pvz. jį išnuomavus), tačiau dažniausiai tėvai sutaria, jog vaiko išlaikymui vienas iš tėvų skirs, pavyzdžiui, jam priklausančią buto dalį. Tokią buto dalį išnuomoti ir gauti pajamų vaiko išlaikymui gana sunku, parduoti taip pat neracionalu, tad paprastai ji yra tik naudojama ir lieka ateičiai, o nepilnamečių vaikų išlaikymui reikšmės neturi.⁴³ Teismai, vertindami tėvų sutarties dalį dėl vaikų išlaikymo formos, privalo būti ypatingai dėmesingi, nes kartais ir dėl teisinio sutuoktinių neišprusimo prieinama net iki kuriozinių situacijų. Pavyzdžiui, Vilniaus miesto 1-asis apylinkės teismas 2006.04.27. savo sprendimu patenkino pareiškėjų O.V. ir J.V. prašymą nutraukti santuoką bendru sutarimu. Teismas patvirtino sutuoktinių sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, kurioje sutuoktiniai sutarė, kad po santuokos nutraukimo nepilnamečio sūnaus gyvenamoji vieta nustatoma kartu su motina, sūnaus bendravimo su tėvu tvarka nenustatoma, santuokos metu įgytas butas, kuris yra bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė, dalijamas taip, kad O.V.(motinai) asmeninės nuosavybės teise priteisiamos buto 2/3 dalys, o J.V.-1/3 dalis. Taip pat J.V. asmeninės nuosavybės teise priteisiamas automobilis, o išlaikymą nepilnamečiam sūnui tėvas teikia jam po turto padalijimo asmeninės nuosavybės teise priteista 1/3 buto dalimi. Be to motina įsipareigojo išmokėti J.V. 70000LTL kompensaciją, sumokant šią sumą iš karto arba dalimis per šešis mėnesius nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos.

Kreditinių įsipareigojimų šalys neturėjo. Pirmos instancijos teismas, nesigilindamas į sutarties sąlygas, nusprendė, jog ji atitinka įstatymu nustatytas sąlygas ir reikalavimus ir nepažeidžia nė vieno sutuoktinio teisių bei interesų. Teismas nepagrįstai konstatavo, jog sutartimi nepažeidžiami nepilnamečio vaiko teisėti interesai ir teisės. Sutartyje nustatytas išlaikymas nepilnamečiui sūnui tėvui priteista 1/3 buto dalimi, tačiau, kadangi motina neturi lėšų išmokėti vyrui priteistą kompensaciją, ji bus priversta įkeisti butą, kuriame gyvena su nepilnamečiu sūnumi ir pilnamete dukra. Teismas neįvertino, jog tokiu atveju iškiltų grėsmė prarasti paskutinį būstą, o nepilnamečiui vaikui priteistą išlaikymą. Sutartis, kurioje įtvirtinta nuostata apie šeimos turto galimą įkeitimą, suponavo teismui pareigą ją nuodugniau tirti, vadovaujantis prioritetiniu vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu. Dėja ir apeliacinės instancijos teismas, nors ir konstatavo, jog sutartyje nėra aiškiai nurodyta kokiais principais remiantis ir kokiomis dalimis dalijamas bendras

⁴³ Vitkevičius P.S. *Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai*. Vilnius: Justitia, 2006, p.234-235

sutuoktinių turtas, pirmos instancijos teismo sprendimo nepakeitė. Tik bylai pasiekus kasacinį teismą, LAT konstatavo, jog sutarties sąlygos turi būti nustatytos abiejų sutuoktinių bendra valia, sutarties tekste išdėstytos tiksliai ir aiškiai, kad nekiltų jokių abejonių dėl sutarties turinio. Išlaikymo forma turi būti parinkta tokia, kad būtų maksimaliai patenkinti vaiko poreikiai, atsižvelgiant į vaiko interesus ir tėvų turtinę padėtį. Negali būti pripažinta teisėta sutarties sąlyga (tuo pačiu ir pati sutartis) dėl vaiko išlaikymo, jei ji neužtikrina tinkamos nepilnamečio vaiko teisių apsaugos. Byla buvo perduota iš naujo nagrinėti 1-os instancijos teismui.⁴⁴ Beje, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad įstatyme numatytos vaikų išlaikymo formos gali būti derinamos tarpusavyje, t.y. sutuoktiniai sutartimi gali susitarti, jog vaikui bus mokamas minimalus (pvz. 1 MGL) išlaikymas periodinėmis išmokomis ir bus skiriama tam tikra vienkartinė išmoka ar turto dalis. Šis išlaikymo būdas ypač pateisinamas tuo atveju, jei atskirai gyvenantis tėvas (motina) pats gauna tik minimalią algą ir suteikti vaiko poreikius atitinkantį išlaikymą paprasčiausiai neturi galimybės, tačiau turi žemės ar kito nekilnojamo turto, kurį panaudojus ar pardavus, atsirastų galimybė patenkinti bent būtiniausius nepilnamečio vaiko poreikius. Bet kuriuo atveju, teismas nėra saistomas šalių pateiktos sutarties dėl išlaikymo formos ar dydžio reikalavimų ir gali savo iniciatyva pasiūlyti šalims pasirinkti tokią išlaikymo formą, kuri konkrečiu atveju labiausiai atitinka vaiko interesus (CPK 376 str.3 d.).⁴⁵

Dar vienas gana daug neaiškumų ir diskusijų sukeliantis klausimas - kada baigiasi tėvų pareiga išlaikyti savo vaikus? Konstitucijos 38str. 6 dalyje įtvirtinta tėvų pareiga išlaikyti savo vaikus tik iki pilnametystės ir nenumatyta, kad tėvai turi išlaikyti savo pilnamečius vaikus. Tuo tarpu CK 3.194str. 3 dalyje (2004.11.11 redakcija) yra įtvirtintas iš esmės kitas principas (bendros taisyklės išimtis) - tėvai privalo išlaikyti ir darbingus, pilnamečius vaikus, kol jie mokosi vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose ir yra ne vyresni negu 24 metai bei jiems būtina parama. Įstatymų leidėjas šią CK nuostatą suformulavo imperatyviai, t.y. tėvai privalo išlaikyti savo pilnamečius vaikus, o teismas turi pareigą joje nurodytą išlaikymą priteisti visais atvejais, kai yra tame CK straipsnyje nurodytos sąlygos. Išeitų, jog sutartyje dėl santuokos nutraukimo padariniuose, tėvai turėtų susitarti dėl pilnamečių vaikų, jei jie mokosi vidurinių, profesinių ar aukštųjų mokyklų dieniniuose skyriuose išlaikymo. Dėl imperatyvios šio CK straipsnio redakcijos ir jo nevisiško atitikimo Konstitucijai, teismų praktikoje kildavo daug neaiškumų aiškinantis pilnamečių besimokančių vaikų išlaikymo klausimus. Pavyzdžiui,

⁴⁴ LAT CBS 2007 m. kovo 6 d. nutartis c.b. *O.V. v J.V.* Nr.3K-3-96/2007, kat.75.4.1

⁴⁵ LAT CBS 2006 m. birželio 14 d. nutartis c.b. *D.B. v R.B.* Nr.3K-3-401/2006, kat.78.2.1

vienoje byloje LAT yra pasisakęs, jog valstybė CK 3.194str. 3 dalyje įtvirtintu reguliavimu siekia padėti moksleiviui įgyvendinti teisę siekti išsilavinimo, todėl tėvai privalo taip pat padėti moksleiviui ir (ar) studentui įgyvendinti šią teisę.⁴⁶ Dėl minėto CK straipsnio atitikimo Konstitucijai yra pasisakęs ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas (toliau - KT). Savo nutarime KT konstatavo, jog esama didelių teisinio reguliavimo spragų, sprendžiant klausimus dėl pilnamečių asmenų išlaikymo. Šias teisės spragas teismai gali užpildyti tik *ad hoc*, t.y. atsižvelgdami į konkretų individualų teisinį santykį, tačiau galutinai pašalinti teisės spragas galima tik teisę kuriančioms institucijoms išleidus atitinkamus teisės aktus. Tuo pačiu KT pažymėjo, jog atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje vidurinis išsilavinimas paprastai įgijamas moksleiviui jau tapus pilnamečiu (18 metų), akyvaizdu, jog tėvai turi pareigą materialiai išlaikyti vaiką tol, kol baigsis laikas, per kurį moksleivis, sąžiningai ir pažangiai mokydamasis, gali įgyti vidurinį išsilavinimą. Tačiau tuo pačiu, KT išaiškino, jog CK 3.194str. 3 dalis (2004.11.11 redakcija) ta apimtimi, kuria nustatyta, kad teismas visais atvejais privalo priteisti (neturi įgaliojimų nepriteisti) iš tėvų (ar vieno iš jų) išlaikymą paramos reikalingam, vidurinį išsilavinimą jau įgijusiam ar profesinės mokyklos dieniniame skyriuje besimokančiam ir ne vyresniam negu 24 metų asmeniui, prieštarauja Konstitucijai.⁴⁷

Darytina išvada, jog šiuo atveju tėvų prievolė išlaikyti savo vaikus iš absoliučios pasikeičia į sąlyginę, t.y. turi būti visuma iš įstatymo kylančių sąlygų: vaikas sąžiningai ir pažangiai mokosi vidurinės mokyklos dieniniame skyriuje; vaikui būtina parama; o tėvai turi galimybę ją teikti⁴⁸. Sudarydami sutartį dėl santuokos nutraukimo padarinių, tėvai galėtų aptarti ir pilnamečių vaikų išlaikymo galimybę, kol vaikas mokosi, tačiau tai nėra privaloma ir priklauso nuo konkrečių aplinkybių, kurios ateityje gali ir neatsirasti. Todėl, jeigu ši sąlyga sutartyje ir nėra aptarta, teismas sutartį turėtų tvirtinti, juo labiau, kad iš esmės pasikeitus aplinkybėms ar atsiradus tam tikroms sąlygoms yra galimybė pakartotinai kreiptis į teismą ir prašyti pakeisti sutarties sąlygas. Plačiau šie klausimai bus analizuojami trečioje darbo dalyje.

Dar viena svarbi sutuoktinių sutarties sąlyga, dėl kurios kyla nemažai problemų - įgyto santuokoje turto padalijimo klausimas. Dažniausiai praktikoje (kiek teko matyti) šis klausimas yra sprendžiamas iš esmės teisingai, paprastai neskriaudžiami sutuoktiniai su kuriais lieka gyventi nepilnamečiai vaikai ir jiems skiriama didesnė santuokoje įgyto turto

⁴⁶ LAT CBS 2007 m. kovo 14 d. nutartis c.b. *G.J. v N.J.* Nr.3K-3-104/2007, kat.78.2.1.,113.6.2.7

⁴⁷ LR Konstitucinio teismo 2007 metų birželio 7 d. nutarimas. *Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies (2004.11.11 redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*. Valstybės Žinios. 2007.Nr.63-2529

⁴⁸ LAT CBS teisėjų išplėstinės kolegijos 2009 m. gegužės 25 d. nutartis c.b. *I.R.v J.R.* Nr.3K-7-204/2009

dalis. Tačiau dažnai, tiek teismų praktikoje, tiek ir sutuoktiniams sudarant sutartį iškyla nemažai neaiškumų, kuriuos reikėtų aptarti. Dažnai kyla neaiškumų, ar sudarydami sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių sutuoktiniai visais atvejais privalo susitarti dėl viso turto padalijimo, ar teismo sprendimo dalis dėl turto pasidalijimo visais atvejais įgyja „*res judicata*“ galią. Pagaliau, būtina išsiaiškinti - koks teismo vaidmuo, t.y. ar teismas šiuo atveju visą laiką privalo būti aktyvus, pats rinkti įrodymus, kaip bylose susijusiose su nepilnamečių vaikų išlaikymu bei jų gyvenamosios vietos nustatymu, ar šiuo atveju teismo vaidmuo pasyvus, t.y. teismui pilnai pakanka šalių pateiktos informacijos ir, šios informacijos netikrindamas, teismas gali sutarties sąlygas dėl turto pasidalijimo paprasčiausiai perkelti į sprendimo rezoliucinę dalį.

Tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje dažniausiai laikomasi nuomonės, jog sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, sutuoktiniai privalo išspręsti visus klausimus susijusius su bendro turto padalijimu. Pavyzdžiui, prof. V.Mikelėnas nurodo, jog sutuoktiniai sutartyje privalo nuspręsti dėl viso bendro turto padalijimo, todėl ateityje, t.y. nutraukus santuoką, šis klausimas nebegali būti keliamas, išskyrus atvejus, kai vienas iš sutuoktinių elgėsi nesąžiningai ir nuslėpė nuo kito sutuoktinio bendrą turtą.⁴⁹ Panašios pozicijos laikomasi ir teismų praktikoje. Neseniai vienoje byloje buvo kilęs sutuoktinių turto padalijimo, teismo procesiniu sprendimu, teisinių padarinių klausimas.⁵⁰ Šalių santuoka buvo nutraukta teisme dar 2001m.balandžio mėnesio 30 dieną, tačiau bendrosios jungtinės nuosavybės teise priklausantis turtas tarp šalių nepadalytas, nes pagal tuo metu galiojusio 1965m. SŠK nuostatas, nebuvo privalomas reikalavimas santuokos nutraukimo bylose išspręsti ir santuokinio turto padalijimo klausimus. Šie klausimai buvo išspręsti tik 2004 metų balandžio 21 dienos Šilutės rajono apylinkės teismo nutartimi, kuria patvirtinta šalių taikos sutartis dėl bendrosios jungtinės nuosavybės teise priklausančio buto padalijimo. Minėta sutartimi šalys pasidalijo tik butą, tačiau liko nepadalintas bendrosios jungtinės nuosavybės teise priklausantis 0,06ha sodo sklypas. Ieškovas A.F. 2010 metais pateikė ieškinį, prašydamas padalyti santuokoje su atsakove R.F. įgytą sodo sklypą. Šilutės apylinkės teismas atsisakė priimti ieškinį CPK 137str. 2d. 4 punkto pagrindu, konstatuodamas, kad šalių turto padalijimo klausimas jau yra išspręstas įsiteisėjusiu teismo sprendimu, t.y. dar 2004.04.21 nutartimi patvirtinus šalių sutartį. Klaipėdos apygardos teismo CBS teisėjų kolegija pirmos instancijos teismo nutartį paliko nepakeistą. Ieškovas nutartį apskundė kasacine tvarka motyvuodamas tuo, jog 2004

⁴⁹ Mikelėnas V. *Šeimos Teisė*. Vilnius: Justitia, 2009, p.234

⁵⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 9 d. nutartis c.b. R..F. v A F. Nr.3K-3-520/2010, kat.75.8.,106.7.4

metais dalijantis turtą bei pasirašant taikos sutartį, teismas nereikalavo įtraukti į dalijamo turto balansą viso turto, buvo neaktyvus ir tuo pačiu neatliko savo pareigos išspręsti viso turto padalijimo klausimus. Kasacinis teismas išaiškino, jog pagal CK 3.53str. 3 dalies bei CK 3.59 straipsnio nuostatas, būtina vienoje byloje išspręsti viso buvusių sutuoktinių turimo turto padalijimo klausimą. Šeimos bylose teismas privalo būti aktyvus tais atvejais, kai būtina apsaugoti vaikų teises ir teisėtus interesus arba, kai vienas iš sutuoktinių dėl kokių nors objektyvių aplinkybių (pvz. liga, nedarbingumas ir pan.) negali pats tinkamai ginti savo teisių. Tais atvejais, kai nagrinėjama civilinė byla nors ir kylanti iš šeimos teisinių santykių, tačiau tokioje byloje nesprendžiami su vaiko teisėmis bei teisėtais interesais susiję klausimai ir nėra pagrindo vieno iš sutuoktinių teisių gynimo tikslu teismui veikti aktyviai, galioja dispozityvumo ir rungimosi principai, teismas neturi pareigos veikti savo iniciatyva. Bylose dėl santuokos nutraukimo ir bendro turto padalijimo procesinę pareigą pateikti informaciją apie dalijamą turtą (kiekį ir vertę) bei reikalavimą padalyti tokį turtą turi sutuoktiniai (CPK 178str.,382str. 4p.).Privalo būti padalijamas visas sutuoktinių turtas, nes santuokos nutraukimas yra bendrosios jungtinės sutuoktinių nuosavybės pabaiga (CK 100str. 4p.).⁵¹ Sutuoktiniai, pateikdami sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, privalo pateikti visą informaciją apie turimą turtą ir jo vertę bei susitarti kaip šis turtas turėtų būti padalytas. Jeigu ši sutarties sąlyga nepažeidžia vaikų (trečiųjų asmenų) teisių ir teisėtų interesų arba sutuoktiniai vaikų (kreditorių) neturi, teismas neturi įstatyminės pareigos būti aktyvus. Tokiu atveju sutuoktiniai sutartyje nurodo dalytiną turtą ir teismas dėl šio turto priima procesinį sprendimą-patvirtina sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, t.y. išsprendžia teisinį klausimą pareikštų teismui reikalavimų apimtimi. Toks teismo sprendimas padalyti konkretų sutuoktinių bendrą turtą reiškia, jog yra konstatuota, kad sutuoktiniai daugiau bendro turto neturi ir todėl ateityje jie nebegalės pareikšti naujo ieškinio dėl kito turto (kaip bendrosios jungtinės nuosavybės) padalijimo. Šiuo atveju galioja bendroji taisyklė, kad toks teismo sprendimas yra galutinis ir įgyja „*res judicata*“ galią, t.y. nebegali būti keičiamas sprendimas dėl bendrosios jungtinės nuosavybės padalijimo ir šiuo klausimu buvę sutuoktiniai nebegali pakeisti savo nuomonės.⁵² Teismo priimto procesinio sprendimo forma, t.y. ar tai padaryta teismo sprendimu, ar nutartimi, kuria patvirtinta sutuoktinių sutartis dėl turto padalijimo, teisinės reikšmės neturi, svarbiausia, kad tai būtų baigiamasis teismo sprendimas.

⁵¹ LAT CBS teisėjų plenarinės sesijos 2010 m. gegužės 20 d. nutarimas c.b. *A.A.v R.A.* Nr. 3K-P-186/2010, kat.75.7,75.8,78.2.1

⁵² LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 4 d. nutartis c.b. *D.P v A.P.,L.B.* Nr. 3K-3-258/2010, kat.75.8

Tačiau, jeigu turto padalijimas sutuoktinių sutartimi, pažeidžia nepilnamečių vaikų teises ir teisėtus interesus, teismas, manau, galėtų peržiūrėti ir sprendimo dalį dėl bendro sutuoktinių turto padalijimo, jei šis turtas nėra perleistas tretiesiems asmenims. Pavyzdžiui, 2002m.gruodžio 9d. Panevėžio miesto apylinkės teismo sprendimu, buvo nutraukta E.G. ir A.G. santuoka bendru sutarimu. Sutartimi sutuoktiniai sutarė, jog du nepilnamečiai vaikai lieka gyventi su motina, butas lieka jai, o tėvas moka vaikų išlaikymui po 200 litų per mėnesį. Po 14 dienų buvusi žmona vaikus atvežė vyrui ir, motyvuodama tuo, jog negali jais tinkamai pasirūpinti, paliko tėvui. Tuo metu vyras iš šeimos buto jau buvo išsikėlęs ir gyveno nuomojamame bute. Vyras kreipėsi į teismą prašydamas pakeisti sutarties sąlygas, t.y. vaikų gyvenamąją vietą nustatyti su juo; butą, kuris buvo skirtas E.G., pripažinti bendrąja jungtine nuosavybe ir padalyti lygiomis dalimis tarp buvusių sutuoktinių; pusę buto, skirtą buvusiai žmonai, priteisti kaip vaikų materialinio išlaikymo formą, nes motina jokių lėšų vaikams išlaikyti neduoda. Panevėžio miesto apylinkės teismas savo sprendimu ieškinį tenkino. Panevėžio apygardos teismas pirmos instancijos teismo sprendimą paliko galioti. Teismas konstatavo, jog siekiant apsaugoti nepilnamečių vaikų interesus, taip pat atsižvelgiant į tai, jog sutuoktiniai neturi turtinių įsipareigojimų kreditoriams, taigi nebus pažeisti trečiųjų asmenų interesai, įstatymu nedraudžiama pakeisti santuokos nutraukimo pasėkmių sutarties dalį dėl turto padalijimo. Ši dalis gali būti keičiama, jei tai susiję su vaikų gyvenamosios vietos nustatymu, geresnių gyvenimo sąlygų jiems sudarymu. Kolegija konstatavo, jog „*res judicata*“ galią įgyja tik sprendimo dalis dėl santuokos nutraukimo. Kasacinis teismas, įvertinęs apeliacinio teismo motyvus, pasisakė, jog toks CK 3.53str.3 dalies normos aiškinimas bei taikymas galimas išimtiniais atvejais, kai to reikalauja prioritetas vaikų teisių ir interesų apsaugos principas ir kai toks sprendimas atitinka teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principus.⁵³ Taigi, išimtiniais atvejais, siekiant apsaugoti prioritetinius nepilnamečių vaikų interesus, manyčiau, jog teismas galėtų pakeisti tam tikras sutuoktinių santuokos nutraukimo pasėkmių sutarties sąlygas ir perdalyti padalytą turtą. Žinoma, jokia būdu negali būti pažeidžiami teisėti trečiųjų asmenų interesai ir sutarties dalies dėl turto padalijimo, jeigu jis teisėtai perleistas kitiems asmenims, keisti nebegalima.

Kitas labai svarbus klausimas susijęs su turto padalijimu tarp sutuoktinių, nutraukiant santuoką bendru sutarimu ir dėl to sudarant sutartį dėl santuokos nutraukimo padarinių kreditų grąžinimo klausimas. Svarbiausia išanalizuoti ar savo sutartimi

⁵³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 15 d. nutartis c.b. E.G. v E.G. Nr.3K-3-872/2003, kat.69.3,71.4

sutuoktiniai gali savarankiškai susitarti kuris ir kokia apimtimi atsiskaitys su kreditoriais, ar visais atvejais apie sutarties sudarymą ir turinį privaloma informuoti kreditorius ir koks teismo vaidmuo šiuo atveju.

Bendruoju atveju, teismas, tvirtindamas sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, privalo užtikrinti teisėtus kreditorių interesus ir, jeigu jie pažeidžiami, tokios sutarties tvirtinti negali. Įstatymas numato, jog apie sutarties sudarymą ir santuokos nutraukimo bylos iškėlimą, sutuoktiniai privalo informuoti visus jiems žinomus kreditorius (CK 3.126str. 2d., CPK 539str. 1d. 4p.). Sutuoktiniai savarankiškai negali susitarti kaip ir kuris grąžins skolas kreditoriams, tokiam susitarimui turi pritarti ir kreditoriai. LAT yra išaiškinęs, kad, kai santuoka nutraukiama, solidariosios sutuoktinių prievolės nedalijamos ir nemodifikuojamos - buvę sutuoktiniai lieka bendraskoliai, išskyrus, kai kreditoriai sutinka, kad liktų vienas skolininkas.⁵⁴ Sutuoktiniai (bendraskoliai) savo turtinių santykių negali spręsti be trečiųjų asmenų (kreditorių), nes solidariąją prievolę pakeitus į dalinę arba asmeninę, gali iškilti grėsmė, jog prievolė bus įvykdyta tik dalinai arba net iš viso neįvykdyta. Atkreiptinas dėmesys, jog esant visų prievolės šalių - sutuoktinių ir kreditorių - sutikimui, solidariosios prievolės gali būti ir modifikuojamos, pavyzdžiui vieną iš sutuoktinių iš dalies atleidžiant nuo prievolės vykdymo, pakeičiant jas į asmenines šalių sutartomis dalimis ir panašiai. Tačiau, bet kuriuo atveju turi būti nedviprasmiškai išreikštas kreditoriaus sutikimas. Santuokos nutraukimas nėra pagrindas pasibaigti bent vieno iš sutuoktinių (solidariųjų skolininkų) pareigai atsakyti kreditoriams pagal solidariąją prievolę. Toks savavališkas, sutuoktinių sutartimi numatytas, prievolės transformavimas galėtų esmingai pakenkti kreditorių interesams. Teisme, sutuoktinių kreditorių argumentai dėl sutarties turinio, turi būti išnagrinėjami iš esmės ir patikrinama sutarties atitiktis kreditoriaus interesams. Teismui nustačius, kad sutartis dėl santuokos nutraukimo padarinių neatitinka įstatymų reikalavimų ir pažeidžia kreditorių teises, sutartis netvirtinama ir prašymas dėl santuokos nutraukimo paliekamas nenagrinėtas. Tokį procesinį sprendimą teismas gali priimti, nustatęs, jog sutuoktiniai, be įstatyminio pagrindo, bendras turtines teises ir pareigas pasidalija nepalankiu kreditoriui būdu ir dėl to nukenčia teisėti kreditoriaus interesai. Iš esmės tokiu pasidalijimu gali būti siekiama išvengti prievolės kreditoriui įvykdymo, todėl toks sutuoktinių pasirinktas būdas gali būti pripažįstamas prieštaraujančiu viešajai tvarkai.⁵⁵

⁵⁴ LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 18 d. nutartis c.b. *AB Swedbank v P.B., D.B.* Nr. 3K-7-229/2009, kat.35.3.1;36.2;75.7

⁵⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 13 d. nutartis c.b. *K.B. v S.B.; V.V.* Nr. 3K-3-510/2010, kat.75.4.1;75.8

Tačiau, iš kitos pusės, jeigu sutuoktiniai savo solidariosios prievolės sutartimi nemodifikavo ir nepakeitė, kreditoriai neturėtų teisės ginčyti tokios sutarties sąlygų. Pavyzdžiui, vienoje byloje buvo kilęs klausimas dėl kreditoriaus teisių apsaugos teismui tvirtinant sutartį dėl santuokos nutrukimo pasėkmių, pagal kurią vaiko išlaikymas nustatomas įkeistu turtu. Šioje byloje tėvas jam priteistą asmeninės nuosavybės teise ½ buto kaip išlaikymo formą, paliko nepilnametei dukrai. Sutuoktiniai sutarė, jog prievolė kreditoriui pagal kreditavimo sutartį paliekama nepakeista, t.y. kreditą privalo grąžinti abu pareiškėjai (CK 6.6str. 6d.; CK 6.123str.1d.). Teismas sutartį patvirtino, nes laikė nepagrįstu kreditoriaus (banko) argumentą, jog teismo sprendimu gali būti pažeisti jo interesai, kadangi bus apribota galimybė išieškoti skolą iš ½ įkeisto turto, kuris priklauso nepilnamečiui vaikui. Teismas motyvavo tuo, jog daikto įkeitimas netrukdo jo perleisti kitam asmeniui (CK 4.171str. 9d.), be to jį perleidžiant hipoteka seka paskui. Aplinkybė, kad bankas neturės galimybės išieškoti iš dalies įkeisto buto kelis metus, kol pareiškėjų dukra sulauks pilnametystės, negali būti pagrindu pripažinti, kad, teismui patvirtinus sutartį, bus pažeistos kreditoriaus teisės.⁵⁶

Tvirtindamas sutartį, teismas turi garantuoti ir sutuoktinių, ir kreditorių interesus, kurie ir vieni, ir kiti viešojo intereso atžvilgiu yra prioritetiškai saugotini. Kai šie interesai nesutampa, jų apsauga negali būti priešpastatoma, ji turi būti proporcinga.⁵⁷ Įstatymas nesuteikia galimybės suinteresuotam asmeniui daryti įtaką sutuoktinių sudarytos sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių turiniui, o teismui - patvirtinti sutartį su išlygomis arba pagal suinteresuoto asmens pasiūlymus dėl turto sutuoktiniams padalijimo. Teismas gali daryti įtaką sutarties sąlygoms tik tokią sutartį visa apimtimi patvirtindamas (jei ji atitinka įstatymų reikalavimus) arba jos netvirtindamas ir įpareigodamas sutuoktinius pakeisti sutarties turinį.

Žinoma, galimas atvejis, kai sutuoktiniai sąmoningai neinformuoja teismo apie kreditorius, o kreditorių apie sutarties dėl turto padalijimo sudarymą. Tokiu atveju sutuoktinių kreditoriai, kuriems nedalyvaujant buvo išnagrinėta turto padalijimo byla, turi įstatyminių pagrindą pateikti prašymą atnaujinti procesą dėl naujai paaiškėjusių esminių bylos aplinkybių (CPK 365str. 1d.; CPK 366str. 1d. 7p.).

Plačiau proceso atnaujinimo galimybės (tuo pačiu ir dėl kreditorių teisėtų interesų apsaugos) ir tvarka bus analizuojama 3.2 darbo skyriuje.

⁵⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. rugpjūčio 6 d. nutartis c.b. *AB Swedbank v U.P.; L.P.* Nr. 3K-3-354/2010, kat.75.4.1;75.7;75.8;78.2.1

⁵⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 13 d. nutartis c.b. *S.J. v A.J.* Nr. 3K-3-482/2008, kat.75.7;75.8

Sutarties turinio sąlyga dėl sutuoktinių pavardžių šiame darbe, kaip jau buvo minėta, plačiau analizuojama nebus. Šiuo atveju santuoka nutraukiama bendru sutarimu, todėl sutuoktiniai sutartimi patys turi teisę laisvai apsispręsti dėl būsimos pavardės po santuokos nutraukimo, t.y. ar bus pasilikta buvusio sutuoktinio pavardė, ar susigražinta iki santuokos turėta pavardė. Dėl šio klausimo sutarties laisvės principas galioja visa apimtimi ir teismas kištis į sutuoktinių sutartinius klausimus šiuo atveju neturi nei teisės, nei pareigos.

Kaip jau buvo minėta, santuokos pagrindu atsiranda sutuoktinių turtiniai ir asmeniniai neturtiniai santykiai. Santuoką nutraukus šie santykiai nutrūksta, išskyrus kai kurias teises ir pareigas, kurių tolesnis įgyvendinimas turi būti išsprendžiamas santuokos nutraukimo momentu. Viena iš tokių pareigų yra pareiga materialiai pasirūpinti sutuoktiniu, kuriam tokia parama yra reikalinga dėl susiklosčiusių aplinkybių. Tokiomis aplinkybėmis galima pripažinti sutuoktinio ligą, nedarbingumą, vaiko priežiūrą, mokymasi ir t.t.⁵⁸ Visais atvejais, neatsižvelgiant į tai koku būdu nutraukiama santuoka, t.y., ar abiejų sutuoktinių bendru sutarimu, ar vieno sutuoktinio prašymu, ar dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės, privalo būti išspręstas sutuoktinio išlaikymo klausimas.

Reikalauti priteisti išlaikymą galima tik esant santuokoje, taip pat ją nutraukiant ar pripažįstant negaliojančia. Santuoką nutraukiant abiejų sutuoktinių bendru sutarimu ar dėl abiejų kaltės, sutuoktinių tarpusavio padėtis laikytina lygiavertė ir tarpusavio išlaikymo klausimas sprendžiamas atsižvelgiant į sutuoktinių turtinę padėtį. Buvusio sutuoktinio išlaikymas yra įstatyme nustatyta prievolė ir gauti išlaikymą buvęs sutuoktinis turi teisę, jeigu jo gaunamos pajamos ir turimas turtas nepakankami save išlaikyti (CK 3.72str. 1d.). Gaila, tačiau nutraukiant santuoką bendru tarpusavio sutarimu, sutuoktiniai gana retai sprendžia tarpusavio išlaikymo klausimą. Dažniausiai nutraukiant santuoką šiuo būdu, sutartyje dėl santuokos nutraukimo teisinių padarinių nurodoma, kad „nei vienas iš sutuoktinių nereikalauja iš kito išlaikymo“. Tai, gal būt, iš dalies galima paaiškinti tuo, kad jie paprastai būna gana jauni, darbingi ir nesusimąsto, jog nesutarus dėl išlaikymo esant santuokoje ar nagrinėjant santuokos nutraukimo bylą, vėliau šių reikalavimų pareikšti nebegalės.⁵⁹ Tik, jei sutartyje buvo paminėtas punktas dėl išlaikymo teikimo tam tikra forma ar dydžiu, tai iš esmės pasikeitus aplinkybėms, toks sutarties punktas gali būti keičiamas. Tai plačiau bus analizuojama 3.1.3 darbo skyriuje. Šioje vietoje, norėtusi išanalizuoti klausimą, kaip turėtų elgtis teismas, tvirtindamas sutuoktinių sutartį dėl

⁵⁸ LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 7 d. nutartis c.b. *G.S. v G.K.* Nr.3K-7-6/2007, kat.75.4;75.9;78.2.1;83.5;83.6

⁵⁹ Mikelėnas V. in *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras.Trečioji knyga. Šeimos teisė.* Vilnius: Justitia, 2002, p.149

santuokos nutraukimo pasėkmių, tuo atveju, kai nei vienas iš sutuoktinių išlaikymo nereikalauja. Didžiausia problema ta, kad dažniausiai teismai, tvirtindami sutartį, jeigu sutuoktiniai neprašo išlaikymo, šio klausimo plačiau ir neanalizuoja, paprasčiausiai į sprendimo rezoliucinę dalį įtraukdami nuostatą, jog sutuoktiniai išlaikymo nereikalauja ir dėl savitarpio išlaikymo jokių pretenzijų neturi. Iš principo tokia sutarties sąlyga yra galiojanti ir dėl šios priežasties atsisakyti tvirtinti sutartį teismas negalėtų, tačiau manau, jog tokia teismų pozicija nėra teisinga. Teismas, nagrinėdamas bylą dėl santuokos nutraukimo, turi atkreipti dėmesį į tai, jog šalys privalo laikytis įstatymų nustatytos tvarkos. Jeigu santuokos nutraukimo pasėkmės yra aptartos nevisiškai, teismas aktyviai turėtų ginti ne tik nepilnamečių vaikų, bet ir nedarbingų ar reikalingų paramos šeimos narių teises ir teisėtus interesus (CPK 376str. 1,3 dalys), netgi tais atvejais, kai išlaikymo jie ir neprašo. Vienoje byloje LAT yra konstatavęs, jog tais atvejais, kai pateikiamas ieškinys prašant nutraukti santuoką dėl vieno iš sutuoktinių kaltės, kuriame nėra reikalavimo išlaikyti buvusį nekaltą sutuoktinį, bet iš ieškovo pateiktų duomenų (pvz. invalidumo pažyma) matyti, jog tokio reikalavimo pagrindas yra, teismas pasiūlo ieškovui pašalinti ieškinio trūkumus arba priteisia reikalingą išlaikymą. Jeigu teismas, priimdamas sprendimą nutraukti santuoką, sutuoktinio išlaikymo klausimo nesprendė, nors pagrindas jį spręsti buvo, svarstyтина, ar teismas nepadarė aiškos teisės normos taikymo klaidos.⁶⁰

Analogiškas teismo vaidmuo turėtų būti ir tvirtinant sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, kai santuoka nutraukiama abipusiu sutuoktinių sutarimu. Net, jeigu sutuoktiniai ir sutaria, jog vienas iš kito išlaikymo nereikalauja, tačiau iš bylos medžiagos aišku (pvz. vienas iš sutuoktinių bedarbis, invalidas, augina mažametį vaiką, mokosi ir dėl to negali laikinai dirbti bei neturi jokių kitų pajamų ar turto), jog vienam iš sutuoktinių išlaikymas būtinas, o kitas turi galimybę jį teikti, teismas tokios sutarties tvirtinti neturėtų. Tokia sutartis prieštarauja viešajai tvarkai ir iš esmės pažeidžia vieno iš sutuoktinių teises ir teisėtus interesus, nes santuokai nutrūkus vienas iš sutuoktinių nebegali patenkinti savo pagrindinių poreikių, tampa socialiai remtinas. Europos šeimos teisės komisijos parengtuose principuose taip pat yra įtvirtinta nuostata (2:10(3)str.), jog nepaisant dispozityvumo principo, valdžios institucija privalo visais atvejais kontroliuoti, ar sutuoktinių susitarimas dėl tarpusavio išlaikymo yra teisėtas.⁶¹

Išvada - net, jeigu sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, sutuoktiniai vienas iš kito išlaikymo nereikalauja, teismo pareiga, bet kuriuo atveju, patikrinti ar ši

⁶⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 27 d. nutartis c.b. *E.V. v J.V.* Nr. 3K-3-351/2005, kat.75.9

⁶¹ Europos šeimos teisės komisija. Principes de droit Européen de la famille sur le divorce et les pensions alimentaires entre époux divorcés. [Interaktyvus] [žiūrėta 2011-02-03]. Prieiga per internetą <<http://ec.europa.eu/civiljustice/parental-resp/parental-resp-ec-lt.htm>> [žiūrėta 2011-02-03]

sutarties sąlyga neprieštarauja vieno iš sutuoktinių teisėms ir teisėtiems interesams. Jeigu iš faktinių bylos aplinkybių matyti, jog šie interesai gali būti kaip nors pažeidžiami, teismas sutarties netvirtina, o bylą dėl santuokos nutraukimo sustabdo, kol sutuoktiniai pateiks naują sutartį.

Sutarties turinio analizė būtų nepilna, jeigu trumpai nepanagrinėtume kai kurių specifinių sutarties sąlygų. Turiu omenyje susitarimą dėl netesybų ar delspinigių. Įstatymas nedraudžia sutuoktiniams dėl šių dalykų susitarti. Pavyzdžiui, vienoje sutartyje buvo sutarta, kad vyras, kuriam teko didesnė turto natūra dalis, įsipareigoja sumokėti žmonai kompensaciją. Šios prievolės įvykdymui užtikrinti vyras įsipareigojo įkeisti žmonos naudai turtą (pastatą), o, jei per 11 mėn. neįkeis šio turto, mokėti ne ginčo tvarka 0,2 proc. delspinigių už kiekvieną uždelstą dieną. Teismas minėtą sutartį patvirtino, nes laikė, jog susitarimas dėl delspinigių visiškai neprieštarauja šios sutarties esmei.⁶² Taigi, manytume, jog santuokos nutraukimo sutartyje numatyti teisę į delspinigių ar netesybas, jeigu tuo užtikrinamas tam tikros prievolės tinkamas vykdymas, sutuoktiniai turi teisę. Kitas klausimas, jeigu sutartyje delspinigiai ar netesybos numatytos nebuvo. Tokiu atveju sutuoktinis, kurio teisės ir interesai buvo pažeisti (pvz, vienas teikė išlaikymą vaikui), turėtų kreiptis į teismą su atskiru ieškiniu ir bandyti prisiesti tiek išlaikymo įsiskolinimą, tiek palūkanas. Tokiu atveju galėtų bandyti remtis įstatymo analogija. Vaiko materialinio išlaikymo nepertraukiamumui užtikrinti valstybė taip pat yra prisiėmusi subsidiariąją pareigą teikti išlaikymą vaikams, kurie negauna išlaikymo iš tėvo (motinos) ar kitų asmenų privalančių juos išlaikyti pagal įstatymą. Tiek CK 3.204str. 3 dalyje, tiek Vaikų išlaikymo fondo įstatymo 1str. 1 dalyje ir 11 straipsnyje įtvirtinta valstybės regresio teisė į išlaikymą vaikui privalėjusį teikti ir jo viso ar dalies neteikusį asmenį bei teisė reikalauti iš tokio asmens 5% metinių palūkanų. Šiuo atveju tam iš tėvų, kuris vykdė savo paties ir kito iš tėvų vaiko išlaikymo prievolės, pereina kreditoriaus teisės susijusios su skolininku ir jis turi atgauti už kitą tėvą įvykdytą vaiko išlaikymo dalį. Abu tėvai turi tapačią bendrą prievolę išlaikyti vaiką ir šios prievolės asmeniškumas nepaneigiamas vienam iš tėvų bendros prievolės kontekste įgyjant kompensacinės paskirties atgrežtinį reikalavimą į įsiskolinusį kitą iš tėvų.⁶³

Sekančiame skyriuje trumpai paanalizuosime sutuoktinių sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių įsigaliojimą, vykdymą bei pasibaigimą.

⁶² LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis c.b. *R.B. v P.B.* Nr. 3K-3-576/2008 kat. 75.4.1.,99.6

⁶³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 1 d. nutartis c.b. *R.D. v Z.D.* Nr. 3K-3-39/2010 kat.74.2.4.,78.2.1.,104.9

2.4 Sutarties įsigaliojimas, vykdymas, pasibaigimas

Visų pirma, gali iškilti problema, nustatant sutarties dėl santuokos nutraukimo padarinių įsigaliojimo momentą. Sutarčių teisėje nustatyta bendroji taisyklė, jog sutartis įsigalioja, kai šalys susitaria dėl esminių sutarties sąlygų (CK 6.162str. 2d.), šiuo atveju netaikytina, nes ši sutartis savo teisine prigimtimi yra specifinė civilinė sutartis. Sutartis dėl santuokos nutraukimo padarinių savo teisine prigimtimi, ko gero, panašiausia į vedybų sutartį arba sutuoktinių turto pasidalijimo sutartį, kuri patvirtinta notarine tvarka. Jos įsigaliojimo momentą paanalizuosime santykiyje su vedybų sutarties įsigaliojimo momentu. Įstatymu numatyta (CK 3.102str. 2d.), jog vedybų sutartis įsigalioja nuo santuokos įregistravimo dienos (ši nuostata taikoma tik ikivedybinėms sutartims), nuo jos sudarymo momento arba įsigaliojimo momentas gali būti šalių nustatytas pačioje vedybų sutartyje. Taigi, įstatyme numatyti trys galimi vedybų sutarties įsigaliojimo momentai. Santuokos nutraukimo pasėkmių sutarties įsigaliojimo momentas yra kitas. Visų pirma, pačioje sutartyje aptarti jos įsigaliojimo momento, šalys negali, nes įstatymu yra numatyta teismo pareiga kontroliuoti sutarties sąlygas. Vadinasi, kol teismas neišanalizavo, ar sutarties sąlygos neprieštarauja viešajai tvarkai bei, ar nepažeidžia vieno iš sutuoktinių (jų vaikų, kreditorių) teisių ir teisėtų interesų, šios sąlygos dar negalioja, tuo pačiu negali įsigalioti ir pati sutartis. Kitas sutarties įsigaliojimo momentas – sutartis įsigalioja nuo jos sudarymo momento, t.y., kai šalys susitaria dėl esminių sutarties sąlygų ir suteikia jai reikiamą formą, šiuo atveju taip pat negalimas. Priežastis analogiška prieš tai jau minėtai – įstatymu numatyta teismo pareiga kontroliuoti pačios sutarties bei *inter alia* jos sąlygų teisėtumą. Santuokos nutraukimo padarinių sutartis teisinės pasėkmės šalims gali sukelti tik nuo santuokos nutraukimo momento, o ne nuo sutarties sudarymo momento. Vadinasi, ši sutartis gali įsigalioti tik įsiteisėjus teismo sprendimui nutraukti santuoką. Priimdamas sprendimą nutraukti santuoką bendru abiejų sutuoktinių sutarimu, teismas patvirtina sutuoktinių pateiktą sutartį dėl santuokos nutraukimo padarinių, jeigu ji atitinka įstatymų reikalavimus (CPK 541str. 1d.). Sutuoktinių tinkamai sudarytos sutarties sąlygas teisėjas perkelia į teismo sprendimą.⁶⁴ Taigi, tiek teismo sprendimas, tiek į jį įtrauktos sutarties sąlygos, įsigalioja tik įsiteisėjus teismo sprendimui nutraukti santuoką.

Kitas svarbus klausimas, kurį būtina aptarti šiame skyriuje – sutarties vykdymas. Teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią (CK 6.189str. 1d.).

⁶⁴ Mikelėnas V. in *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras*. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002 p.120

Sutarties vykdymas yra jos sąlygų realizavimas ir tik tinkamai vykdydamos sutartį šalys gali pasiekti rezultatą, kurio tikėjosi šią sutartį sudarydamos. Šio darbo tikslas nėra detalus vykdymo proceso aptarimas bei tam tikrų sankcijų šaliai, kuri netinkamai vykdo sutartį, analizė. Mūsų tikslas – išanalizuoti ir atskleisti tam tikras sutarties sąlygas dėl kurių vykdymo gali kilti problemų. Vienas iš tokių probleminių aspektų yra išlaikymo, mokamo periodinėmis išmokomis, indeksavimo klausimas.

Siekiant apsaugoti vaiko (sutuoktinio), kuriam priteistas išlaikymas periodinėmis išmokomis interesus, t.y. tam, kad teismo sprendimu atitinkamam laikotarpiui priteistas išlaikymas turėtų tokią pačią perkamąją galią kaip ir teismo sprendimo priėmimo metu, įstatymų leidėjas yra įtvirtinęs priteisto periodinėmis išmokomis išlaikymo indeksavimo institutą (CK 3.208str.). Indeksavimo tvarkos nustatymo teisė šiuo straipsniu deleguota Vyriausybei, kuri 2008m. liepos 9d. nutarimu Nr.684 patvirtino Periodinėmis išmokomis priteisto išlaikymo sumos ir atlyginamos žalos indeksavimo tvarkos aprašą (toliau indeksavimo tvarka).⁶⁵ Šios indeksavimo tvarkos 2 punkte nustatyta, kad indeksavimas tai periodinių išmokų perskaičiavimas, siekiant visiškai ar iš dalies kompensuoti dėl vartojimo kainų padidėjimo prarastas pajamas. Kartais, teismų praktikoje, kildavo neaiškumų taikant periodinėmis išmokomis mokamo išlaikymo indeksavimo institutą. Pavyzdžiui, vienoje byloje Klaipėdos miesto apylinkės teismas buvo išaiškinęs, jog, jeigu sutartimi dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, šalys nesusitarė dėl išlaikymo periodinėmis išmokomis indeksavimo, tai šalis, siekianti, jog išmokos būtų indeksuotos, privalo kreiptis į teismą dėl išlaikymo dydžio pakeitimo ir periodinių išmokų indeksavimo. Nagrinėjant šį klausimą kasacine tvarka, LAT konstatavo, jog sprendžiant priteisto išlaikymo periodinėmis išmokomis indeksacijos klausimą, nesprendžiama dėl priteisto išlaikymo dydžio keitimo. Teisėjų kolegija nurodė, kad periodinių išmokų indeksavimo klausimas yra išsprendžiamas ne teismo sprendimu, o įstatymu – CK 3.208 straipsniu, kuriame aiškiai įvardytos indeksacijos taikymo sąlygos: išlaikymas priteistas periodinėmis išmokomis; išlaikymo suma indeksuojama atsižvelgiant į infliaciją. Taigi aktyviau, jog tais atvejais, jeigu išlaikymas priteistas ne periodinėmis išmokomis ir (ar) nėra infliacijos, išlaikymas neindeksuojamas. Atkreiptinas dėmesys, kad sprendžiant priteisto išlaikymo periodinėmis išmokomis indeksacijos klausimą, nesprendžiama dėl priteisto išlaikymo dydžio keitimo. Manytume, jog ši LAT nuomonė yra pagrįsta, nes CK 3.208 straipsnio taikymo atveju, teismo sprendimu patvirtinta sutartis dėl santuokos

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. liepos 9 d. nutarimas Nr. 684 „Dėl periodinėmis išmokomis priteisto išlaikymo sumos ir atlyginamos žalos indeksavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

nutraukimo pasėkmių nėra keičiama, šiuo atveju sprendžiamas ne išlaikymo dydžio pakeitimo, bet šio dydžio indeksavimo klausimas.

Šiame skyriuje trumpai aptarsime ir sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių pasibaigimo kai kuriuos aspektus. Bendru atveju, tik įvykdžiusios sutartį, šalys pasiekia rezultatą, kurio tikėjosi ją sudarydamos. Tinkamas sutarties įvykdymas reiškia, kad ji pasibaigė, taigi pasibaigė ir sutartinės prievolės.⁶⁶

Santuokos nutraukimo pasėkmių sutartis, kaip jau ne kartą buvo minėta, yra specifinė civilinė sutartis, todėl dažnai jos pasibaigimas sietinas su tam tikrų faktinių aplinkybių atsiradimu. Pavyzdžiui, nepilnamečių vaikų išlaikymo prievolė pasibaigia pastariesiems sulaukus pilnametystės (CK 3.194str. 3d.), išskyrus atvejus, kai vaikas yra nedarbingas dėl invalidumo, kuris jam buvo nustatytas dar esant nepilnamečiui. Buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo prievolė, pagal sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, gali būti terminuota (CK 3.72str. 6d.) arba netgi nutrūkti, kai buvęs sutuoktinis, kuriam priteistas išlaikymas miršta ar sudaro naują santuoką (CK 3.72str. 13d.). Taip pat kai kuriais kitais pagrindais (pvz. nepilnametis emancipuojamas, sudaro santuoką ir pan.). Tačiau, šioje vietoje, norėtusi šiek tiek plačiau paanalizuoti mūsų įstatymuose įtvirtintą normą, jog nutraukus naują santuoką, įgijama teisė reikalauti atnaujinti išlaikymo mokėjimą, jei išlaikymo reikalingas sutuoktinis augina vaiką iš ankstesnės santuokos. Ši norma neatitinka Europos šeimos teisės komisijos principuose įtvirtintai nuostatai, jog vienai sutarties šaliai sudarius naują santuoką ir dėl to nutrūkus išlaikymui, šis išlaikymas (nutraukus naują santuoką) atsinaujinti nebegali (Principų 2:9str.).⁶⁷ Manytume, jog priimtinesnė yra Principuose įtvirtinta nuostata, nes sudarius naują santuoką, sutarties dalis dėl buvusio sutuoktinio išlaikymo turėtų pasibaigti ir atsinaujinti jau nebegalėtų. Juo labiau, kad buvusiam sutuoktiniui sudarius naują santuoką, skolininko pareiga teikti išlaikymą vaikams nesibaigia ir tęsiasi (nežiūrint į tai ar buvęs sutuoktinis yra sudaręs naują santuoką, ar ją jau nutraukęs) tol, kol šis išlaikymas yra numatytas sutartimi ar imperatyviomis įstatymų normomis.

Taigi, kaip minėta, bendruoju atveju sutartis pasibaigia ją tinkamai įvykdžius. Tačiau kartais, vienas iš sutuoktinių, negali tinkamai vykdyti savo pareigų tokiu mastu, koks numatytas sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasėkmių. Todėl iškyla atsakomybės dėl netinkamo sutarties vykdymo klausimas. Manytume, jog šiuo atveju civilinė

⁶⁶ Mikelėnas V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p.420

⁶⁷ Europos šeimos teisės komisija. Principes de droit Europeen de la famille sur le divorce et les pensions alimentaires entre epoux divorces. [Interaktyvus] [žiūrėta 2011-02-03]. Prieiga per internetą <<http://ec.europa.eu/civiljustice/parental-resp/parental-resp-ec-lt.htm>> [žiūrėta 2011-02-03]

atsakomybė turėtų atlikti kompensacinį, bet jokių būdu ne baudimo vaidmenį. Tačiau, šiame darbe sutuoktinių atsakomybės klausimas plačiau nagrinėjamas nebus, kadangi pats darbo tikslas yra išanalizuoti klausimus susijusius su pačia sutartimi dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, o ne su civiline atsakomybe kylančia dėl netinkamo šios sutarties vykdymo.

Vienam iš sutuoktinių, dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių, negalint pilnai apimtimi vykdyti savo pareigų, kylančių iš santuokos nutraukimo pasėkmių sutarties, priimtinesnis atrodo šios sutarties pakeitimo institutas. Tai ir bus analizuojama sekančiame darbo skyriuje.

III. Sutuoktinių sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių pakeitimas

3.1 Galimybė pakeisti sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių

Santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutarimu sutarties pasėkmių analizė nebūtų pilna, neaptarus šios sutarties pakeitimo galimybių, t.y. neaptarus kokioms esminėms aplinkybėms atsiradus yra galimybė pakeisti tam tikras šios sutarties sąlygas. Gali kilti problemos aiškinantis, kokios aplinkybės laikytinos esminėmis, kokias sutarties sąlygas įmanoma pakeisti, šių sąlygų pakeitimo tvarką. Taip pat būtina aptarti, ką šiuo atveju reikia keisti, t.y., ar keičiama pati sutartis bei tam tikros jos sąlygos, ar keičiamas teismo sprendimas (jo dalis), kuriuo buvo patvirtinta ši sutartis?

Bendruoju atveju, tinkamai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią (CK 6.189str. 1d.), o visos sutartinės prievolės privalo būti vykdomos tinkamai, sąžiningai bei nustatytais terminais (CK 6.200str.). Tačiau kartais praktikoje sutarties ir jos vykdymo eiga priklauso ne vien nuo šalių valios, bet ir nuo kitų aplinkybių bei faktorių. Besąlygiškas principo *pacta sunt servanda* laikymasis tam tikrais atvejais galėtų reikšti protingumo, sąžiningumo ir teisėtumo principų pažeidimą.⁶⁹ Sutarties sudarymo metu buvusi situacija gali iš esmės pasikeisti. Tai reiškia, jog dabartinėje situacijoje šalys, veikdamos kaip protingi ir rūpestingi asmenys, tokios sutarties niekada nebūtų sudariusios arba būtų sudariusios visiškai kitomis sąlygomis. Daugumoje šalių, tame tarpe ir Lietuvoje, yra pripažįstama *rebus sic stantibus* doktrina. *Rebus sic stantibus* principas reiškia, kad sutartis turi būti vykdoma atsižvelgiant į po jos sudarymo pasikeitusias aplinkybes.⁶⁸ Taigi, iš esmės pasikeitus aplinkybėms ir vienai sutarties šaliai negalint tinkamai vykdyti sutarties, atsiranda pagrindas ją pakeisti. Sutarčių teisės normose yra įtvirtinta, jog iš esmės pasikeitusios aplinkybės turi tenkinti keturis kriterijus: aplinkybės turi atsirasti po sutarties sudarymo; šių aplinkybių atsiradimo, sutarties sudarymo metu, šalis negalėjo protingai numatyti, šių aplinkybių šalis negalėjo kontroliuoti ir galiausiai, šalis nebuvo prisiėmusi šių aplinkybių atsiradimo rizikos. Jeigu visi keturi kriterijai yra tenkinami, suinteresuota šalis gali siekti sutarties pakeitimo. Bendrosios sutarčių

⁶⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. gegužės 19 d. nutartis c.b. *G.B. v UAB Ūkio inovacinė grupė* Nr. 3K-3-612/2003, kat.16.3.2.1,21.2.2.1,40.13

pakeitimą ir nutraukimą reglamentuojančios teisės normos yra įtvirtintos CK šeštosios knygos II dalies XVIII skyriuje. Pagal šio skyriaus nuostatas visus sutarčių pakeitimo ar nutraukimo atvejus galima suskirstyti į tris dideles grupes, klasifikuojančiu kriterijumi pasirenkant pakeitimo (nutraukimo) tvarką. Visų pirma sutartį galima pakeisti šalių susitarimu. Antra, išimtiniais atvejais, sutartis gali būti pakeičiama (nutraukiama) vienašališkai vienos iš sutarties šalių valia, esant tam tikroms aplinkybėms (pvz. esminis sutarties pažeidimas ir pan.). Trečia, sutartis gali būti pakeičiama teismo sprendimu (CK 6.223str.3d.).

Darbe analizuojama sutuoktinių sutartis dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, kaip jau buvo minėta, yra specifinė civilinė sutartis, todėl bendrosios sutarčių teisės normos jai galioja tiek, kiek nepažeidžia specialiųjų šeimos teisės normų. Ši sutartis įsigalioja tik po to, kai teisėjas jos sąlygas perkelia į teismo sprendimą. Bendroji taisyklė, jog teismo sprendimas yra galutinis ir įgyja *res judicata* galią, šiuo atveju galioja su tam tikromis išimtimis. Įstatymo leidėjas CK 3.53 straipsnio 3 dalyje įtvirtino šios taisyklės išimtį, numatydamas galimybę pakeisti priimtą teismo sprendimą. Sutarties sąlygos, kartu ir teismo sprendimas, gali būti keičiami tik, kai nutraukus santuoką bendru sutarimu ir dėl to sudarius sutartį, iš esmės pasikeičia aplinkybės buvusios sutarties sudarymo momentu.⁶⁹ Tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje laikomasi nuomonės, kad CK 3.53 straipsnio 3 dalies normoje nustatyta teismo sprendimo *res judicata* taisyklės išimtis neturėtų būti aiškinama plečiamai.⁷⁰ Negali būti keičiamas teismo sprendimas nutraukti santuoką, jis yra galutinis ir turi *res judicata* galią, t.y. santuoka laikoma nutraukta ir šiuo klausimu sutuoktiniai savo nuomonės pakeisti negali. Taip pat negali būti keičiama sutarties ir teismo sprendimo dalis dėl sutuoktinių turto pasidalijimo, jeigu tai galėtų pažeisti trečiųjų asmenų (pvz. kreditorių) interesus.⁷¹ Teismų praktikoje formuojama pozicija, jog, dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių, galima keisti tas sutarties ir teismo sprendimo dalis dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, kurios susijusios su nepilnamečių vaikų išlaikymu ir jų gyvenamosios vietos nustatymu bei buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymu.⁷²

⁶⁹ Mikelėnas V. in *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2002, p.119

⁷⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis c.b. *P.B. v E.B.* Nr.3K-3-576/2008, kat.75.4.1.,99.6

⁷¹ Mikelėnas V. in *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2002, p.119

⁷² LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 18 d. nutartis c.b. *B.M. v A.M.* Nr.3K-3-474/2006, kat. 118.3.,75.8

Sutarties sąlygų pakeitimo klausimus teismas sprendžia ypatingąją teiseną *mutatis mutandis* taikydamas CPK XXXV skyriaus nuostatas (CPK 538str. 5d.). Tuo atveju, kai šalys nesusitaria dėl sutarties sąlygų pakeitimo, ginčas, dėl teismo sprendimu patvirtintos sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių pakeitimo, sprendžiamas ginčo teisenos tvarka (CK 3.201str.).⁷³

Bet kuriuo atveju, tam, kad būtų pakeistos tam tikros sutarties, patvirtintos teismo sprendimu, sąlygos, būtina pakeisti ir atitinkamą teismo sprendimo dalį, kurioje šios sutarties sąlygos buvo įvardytos. Be to, kaip jau buvo minėta, tam tikros sutarties sąlygos (kartu ir teismo sprendimo dalis) gali būti keičiamos tik išimtiniais atvejais iš esmės pasikeitus tam tikroms faktinėms aplinkybėms.

Galime padaryti išvadą, jog santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru sutikimu, teismui patvirtinus sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, nelemia situacijos, kad ši sutartis negalės būti keičiama. Asmuo, pasirašydamas tokią sutartį, neatsisako įstatymu reglamentuotų teisių, tokių kaip teisės kreiptis į teismą (CPK 5str. 2d.) ar teisės, iš esmės pasikeitus aplinkybėms, prašyti teismo pakeisti tam tikras sudarytos sutarties sąlygas (CK 3.53str. 3d.)

Sekančiuose šio skyriaus poskyriuose detaliau paanalizuosime, kokioms faktinėms aplinkybėms pasikeitus ir dėl kurių sutarties sąlygų pakeitimo (tuo pačiu ir dėl teismo sprendimo dalies pakeitimo) buvę sutuoktiniai (vienas iš jų) turi galimybę kreiptis į teismą.

3.1.1 Sutarties dalies, susijusios su nepilnamečių vaikų išlaikymu, keitimo galimybė

Prievolė išlaikyti vaiką, mokant periodines išmokas, yra tėstinio pobūdžio, todėl natūralu, kad kinta vaiko poreikiai, taip pat gali kisti ir jo tėvų galimybės patenkinti šiuos poreikius. Pasikeitus bent vieno iš tėvų turtinei padėčiai arba išlaikomo vaiko poreikiams, kai jie nebeatitinka teismo sprendimu priteisto (patvirtinto sutuoktinių sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių) išlaikymo dydžio, atsiranda teisinis pagrindas vienam iš tėvų kreiptis į teismą dėl išlaikymo dydžio pakeitimo (CK 3.53str. 3d.; CK 3.201str.). Kokio pobūdžio ir masto turtinės padėties pasikeitimas laikytinas esminių įstatyme nekonkretizuojama. Šią įstatymo nuostatą aiškina ir taiko teismas, atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes, vadovaudamasis prioritetiniais vaiko teisių ir interesų

⁷³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 30 d. nutartis c.b. *S.S. v anstolis J.P., A.S.* Nr.3K-3-344/2010. kat.75.4.1,78.2.1

apsaugos ir gynimo, teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais (CK 3.3str.; CK 1.5str.).⁷⁴

Šiame skyriuje, daugiausiai remdamiesi LAT praktika, analizuosime kokiomis faktinėms aplinkybėms atsiradus galima keisti išlaikymo dydį (tuo pačiu ir sutarties sąlygas) dėl išlaikymo. Ar galima, keičiant išlaikymo dydį, tuo pačiu pakeisti ir išlaikymo formą? Ar gali, tėvas (motina) mokantis išlaikymą periodinėmis išmokomis, reikalauti, kad šios išmokos būtų mažinamos, jei buvęs sutuoktinis (uzufruktorius) naudoja vaiko išlaikymui skirtas lėšas ne pagal paskirtį?

Kasacinio teismo nuomone pagrindas reikalauti keisti teismo nustatytą išlaikymo vaikui dydį (tuo pačiu ir sutarties sąlygas) yra svarbios faktinės aplinkybės, patvirtinančios tėvo (motinos) turtinės padėties pagerėjimą ar pablogėjimą arba vaiko poreikių pasikeitimą, kurie turi būti esminiai (CK 3.201str.). Teismo sprendimu priteistas išlaikymo dydis gali būti pakeistas pagal vaiko, jo tėvo (motinos) arba valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos ar prokuroro ieškinį, jei po teismo sprendimo (patvirtinus sutuoktinių sutartį, kuria buvo priteistas išlaikymas) priėmimo iš esmės pasikeitė šalių turtinė padėtis (CK 3.201str. 1d.). Šią nuostatą sistemiškai aiškinant su CK 3.201 straipsnio 2 dalimi darytina išvada, kad išlaikymo dydis taip pat gali būti keičiamas, išaugus (pasikeitus) vaiko poreikiams.

Tėvų turtinės padėties pasikeitimas turi būti vertinamas atsižvelgiant į faktinių aplinkybių visumą: tėvų gaunamas pajamas, turimą kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą, investicijas, sveikatą, išlaikytinių skaičiaus pasikeitimą, taip pat į tėvų elgesį siekiant uždirbti, gauti pajamas vaikams išlaikyti. Tėvų pareiga išlaikyti vaikus yra imperatyvi ir jos nevykdymas negali būti pateisinamas minimaliomis pajamomis, todėl kasacinio teismo praktikoje yra pripažįstama, kad nustatant tėvų turtinę padėtį turi būti vertinama ir tai, kokių priemonių jie ėmėsi, kad gautų atitinkančias savo amžių, sveikatos būklę bei profesines galimybes pajamas, iš kurių būtų teikiamas išlaikymas vaikams.⁷⁵ Tai taip vadinamas „fiktyvusis“ tėvų pajamų nustatymo modelis. Vien ta aplinkybė, jog vienas iš tėvų būdamas darbingo amžiaus ir normalios sveikatos, nedirba ir neieško darbo, pati savaime negali reikšti teisinio pagrindo mažinti išlaikymą nepilnamečiui vaikui. Asmens galėjimas ar negalėjimas pagerinti savo turtinę padėtį yra vertinamoji aplinkybė, priklausanti tiek nuo objektyvių, tiek nuo subjektyvių veiksnių. Subjektyvūs veiksniai tai paties asmens pastangos, norai, požiūris ir jo vertinamos galimybės gauti pajamas;

⁷⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 8 d. nutartis c.b. *R.P. v E.J.* Nr.3K-3-37/2010, kat.78.2.1

⁷⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 26 d. nutartis c.b. *A.K. v G.C.* Nr.3K-3-419/2010, kat.78.2.1.,20.3.6.,114.11

objektyvūs – išsilavinimas, amžius, sveikata, šalies ekonominė situacija ir pan., t.y. aplinkybės, kurių asmuo negali valdyti ir negali būti laikomas už jas atsakingu.⁷⁶ Pasitaiko atvejų, jog asmuo, privalantis teikti išlaikymą, net nebando ieškoti darbo, bet visokiais būdais (kartais net nesąžiningais) stengiasi sumažinti savo prievolę teikti išlaikymą nepilnamečiui vaikui.

Pavyzdžiui, neseniai Vilniaus apygardos teisme, buvo nagrinėjama apeliacinė byla dėl išlaikymo dydžio pakeitimo. Ieškovas kreipėsi į Vilniaus miesto 2-ąją apylinkės teismą su prašymu sumažinti mokamą periodinėmis išmokomis išlaikymo dydį. Savo prašymą motyvavo tuo, jog neteko darbo, todėl pablogėjo jo materialinė padėtis ir, nors sąžiningai moka išlaikymą iš santaupų, tačiau ir jos baigiasi. Vilniaus 2-asis apylinkės teismas prašymą tenkino ir, savo sprendimu, pakeitė anksčiau sudarytos sutarties dalį, sumažindamas išlaikymą nuo 800LTL iki 500LTL. Apeliacinės instancijos teismas sprendė, jog mažinti išlaikymą pagrindo nėra, todėl nereikia keisti ir tėvų tarpusavio susitarimo dėl išlaikymo dydžio. Apeliacinės instancijos teismas motyvavo tuo, jog tėvų susitarimu 2008 metais, tėvas geruoju sutiko mokėti vaikui 800LTL periodines išmokas, nors tuo metu jo oficiali alga buvo 1171,80LTL. Tai rodo, jog jis turi ir kitų pajamų, kurios nėra apskaitomos, be to iš darbo išėjo savo noru ir kito darbo neieško, nors yra sveikas ir darbingas. Ieškovui oficialus darbas nėra svarbus ir, nors kaip bedarbis yra registruotas darbo biržoje, tačiau internete siūlo architekto paslaugas (tai nuo teismo nuslėpė) ir sugeba pragyventi bei teikti išlaikymą. Apeliacinis teismas sprendė, jog ieškovo elgesys yra nesąžiningas, todėl pirmos instancijos teismo sprendimą panaikino ir paliko seną išlaikymo dydį.⁷⁷

Taigi, pakeisti išlaikymo dydį paprastai galima, jeigu po teismo sprendimo pasikeitė tėvų turtinė padėtis arba (ir) vaiko poreikiai. Gali iškilti klausimas, ar įmanoma situacija, kad sutarties dalis dėl išlaikymo dydžio galėtų būti keičiama tuo atveju, jei nėra CK 3.201 straipsnio 1-2 dalyse numatytų pagrindų. Manytume, jog tokia situacija, išimtiniais atvejais, galima, jeigu teismas, priteisdamas išlaikymą ar patvirtindamas sutuoktinių sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, suklydo ir paskyrė išlaikymą, kuris neatitinka „pagal poreikius ir galimybes“ principo. Šiai pozicijai pagrįsti, norėčiau pacituoti LAT teisėjų kolegijos vienoje civilinėje byloje išsakytą nuomonę. „Kolegija konstatuoja, kad po teismo sprendimo, kuriuo neginčo tvarka priteistas išlaikymas vaikui, nustačius, jog sprendime nustatytas išlaikymas neatitinka įstatymo nuostatų dėl jo proporcingumo, t.y.

⁷⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 28 d. nutartis c.b. *V.M. v R.B.* Nr.3K-3-294/2010, kat.78.2.1.,114.11.,121.21

⁷⁷ Vilniaus apygardos teismo CBS teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 25 d. nutartis c.b. *E.A. v V.A.* Nr.2A-309-115/2011, kat.78.2.1.,121.2

privalančio jį teikti galimybių ir vaikų poreikių, yra pagrindas kreiptis į teismą su ieškiniu dėl priteisto išlaikymo dydžio pakeitimo, nors šalių turtinė padėtis realiai nepasikeitė.“⁷⁸ Įstatymo leidėjas, išimtiniais atvejais, yra numatęs galimybę keisti ne tik išlaikymo dydį, bet ir formą (CK 3.201str. 3d.), be to galimybę pakeisti vieną išlaikymo formą kita. Išlaikymo forma parenkama ir keičiama pirmiausiai atsižvelgiant į vaiko poreikių požįūriu svarbius dalykus. Kaip jau buvo minėta, teismas, esant būtinybei, gali priteisti išlaikymą keliomis formomis, pvz. periodinėmis išmokomis, perduodamas tam tikrą turtą ar priteisdamas vienkartinę pinigų sumą. Išlaikymo formų derinimas sudaro prielaidas efektyviausiu būdu užtikrinti vaiko interesus (CK 3.3str. 1d.). Teismui nustačius, kad pakeitus išlaikymo dydį ar formą (tuo pačiu ir sutarties sąlygas) bus tvirčiau apsaugoti vaiko interesai, ieškinys dėl išlaikymo dydžio ar formos pakeitimo turėtų būti tenkinamas. Kasacinis teismas yra pabrėžęs, kad CK 3.201 straipsnio 3 dalyje nenustatyta apribojimų vieną išlaikymo formų pakeisti bet kuria kita CK 3.196 straipsnyje nurodyta išlaikymo forma. Teismas gali priteisti vienkartinę pinigų sumą, kuri padengtų išlaidas ypatingiems vaiko poreikiams tenkinti, kartu palikdamas ir išlaikymą kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis. Pavyzdžiui, vienoje byloje teismas priteisė iš tėvo, mokančio periodines išmokas, gana ženklią vienkartinę pinigų sumą tenkinti ypatingiems vaiko poreikiams (konkrečiu atveju įsigyjant labai brangų muzikos instrumentą), kartu palikdamas ir išlaikymą mokamą periodinėmis išmokomis.⁷⁹ Kitu atveju, išplėstinė teisėjų kolegija konstatavo, jog, jeigu konkrečiomis sąlygomis periodiniai mokėjimai nėra įmanomi dėl skolininko pajamų neturėjimo ar jų nepakankamumo bei šie mokėjimai tam tikrą laiką nebuvo vykdomi ir susidarė ženkli įsiskolinimo suma, gali būti svarstoma dėl susidariusio įsiskolinimo ir būsimo išlaikymo formos pakeitimo. Konkrečiu atveju išlaikymo forma buvo pakeista ir vaiko išlaikymo įsiskolinimui padengti bei užtikrinti būsimą išlaikymą, vaikui buvo priteista dalis tėvui asmeninės nuosavybės teise priklausančio buto.⁸⁰

Teismų praktika, susijusi su išlaikymo dydžio ir formos pakeitimu, yra gana gausi, todėl pastaruoju metu (ypač 2005 metų birželio 23 dieną LAT senatui priėmus nutarimą Nr.54 „Dėl įstatymų, reglamentuojančių tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, taikymo teismų praktikoje“) teismams nustatant vaiko poreikių

⁷⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 12 d. nutartis c.b. *V.S. v G.G.* Nr.3K-3-30/2005, kat.77.4.3.,78.2.1

⁷⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis c.b. *I.V. v P.J.* Nr.3K-3-495/2009, kat.78.2.1.,116.1

⁸⁰ LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 17 d. nutartis c.b. *J.J. v P.J.* Nr.3K-7-96/2003, kat.72.2

turinį, tėvų turtinę padėtį, išlaikymo dydžio ar (ir) formos pakeitimą, kyla vis mažiau neaiškumų.

Šiame skyriuje, manau, reikėtų trumpai paanalizuoti dar vieną problemą, kuri gali iškilti tuo atveju, kai vienas iš vaiko tėvų (paprastai tas su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta) panaudoja vaikui skirtą išlaikymą ne vaiko interesais, pvz. sunaudoja jį asmeniniams poreikiams tenkinti, perleidžia kitiems asmenims, iššvaisto ir pan. Tokiais atvejais gana dažnai buvęs sutuoktinis, mokantis išlaikymą vaikui periodinėmis išmokomis, kreipiasi į teismą dėl sutarties pakeitimo (tuo pačiu ir dėl išlaikymo dydžio sumažinimo) motyvuodamas tuo, kad nustatytas išlaikymas yra per didelis, nes buvęs sutuoktinis turi galimybę panaudoti šį išlaikymą savo asmeninių poreikių tenkinimui. Kasacinis teismas yra pasisakęs, kad, jei asmuo, kaip uzufruktorius, pažeidė CK 3.203 straipsnio 1 dalyje nustatytą pareigą išlaikymą naudoti išimtinai vaikų interesais, šis pažeidimas nesukelia tokių pasėkmių, jog gali būti mažinamas išlaikymo dydis. Tai gali lemti tik tiesiogiai įstatymu numatytų sankcijų taikymą: uzufruktoriaus nušalinimą nuo nepilnamečio vaiko turto tvarkymo (CK 3.185str. 3d.) bei privalomumą atlyginti vaikui padarytus nuostolius (CK 3.203str.2d.).⁸¹

Apibendrinant šį skyrių, galėtume padaryti kelias išvadas: pirma, išlaikymo dydis ir forma gali būti keičiami atsižvelgiant į susiformavusį principą „pagal poreikius ir galimybes“, kai pasikeičia šalių turtinė padėtis arba (ir) vaiko poreikiai; antra, pasikeitusios faktinės aplinkybės turi būti esminės, išlaikymą teikiančio tėvo (motinos) turtinės padėties arba vaiko poreikių nežymus pasikeitimas, nėra pagrindas keisti išlaikymo dydį; trečia, tėvui (motinai) naudojant vaikui skirtą išlaikymą ne pagal paskirtį, pagrindas mažinti šį išlaikymą neatsiranda; ketvirta, išimtiniais atvejais, jei teismo sprendimu (patvirtinus sutuoktinių sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių) nustatytas išlaikymas neatitinka įstatymo nuostatų dėl jo proporcingumo, atsiranda teisinis pagrindas kreiptis į teismą dėl priteisto išlaikymo dydžio pakeitimo, nors šalių turtinė padėtis ir nepasikeitė.

Sekančiame skyriuje bus analizuojama galimybė pakeisti sutarties dalį, susijusią su nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos nustatymu bei jos pakeitimu.

⁸¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 10 d. nutartis c.b. *M.S. v A.B.* Nr.3K-3-495/2008, kat.78.2.1

3.1.2 Sutarties dalies, susijusios su nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos nustatymu, keitimo galimybė

Teismui, patvirtinus sutartį, ir nustačius vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, vaikas turi gyventi su tuo iš tėvų, kuris nurodytas teismo sprendime. Pasikeitus aplinkybėms ar vienam iš tėvų, su kuriuo buvo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, atidavus vaiką auginti ir gyventi su kitais asmenimis, antrasis iš tėvų gali reikšti pakartotinį ieškinį dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo (tuo pačiu ir dėl sutarties pakeitimo). Ginčo sprendimas iš naujo pagal paduotą pakartotinį ieškinį galimas, esant bent vienai iš šių sąlygų (CK 3.169str. 3d.):

- faktinės aplinkybės taip pasikeitė, kad sudaro naują ieškinio reikalavimo pagrindą;
- tėvas (motina), su kuriuo teismo sprendimu nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, vaiką atidavė gyventi ir auginti kitiems asmenims.⁸²

Taigi, dėl interesų kitimo, įstatymu numatyta galimybė keisti teismo sprendimu nustatytą nepilnamečio vaiko gyvenamąją vietą, todėl ir teismo sprendimo dalis dėl nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos nustatymo neigija „*res judicata*“ galios (CK 3.53str. 3d.).

Šiame skyriuje nagrinėsime gana problematišką klausimą, būtent, kokiais atvejais atsiranda galimybė keisti sutarties sąlygas ir kokias pasikeitusias aplinkybes galėtume laikyti esminėmis tam, kad atsirastų pagrindas keisti nepilnamečio vaiko gyvenamąją vietą (įstatyme tiesiogiai jos nėra įvardytos). Teisės doktrinoje laikomasi nuomonės, jog iš esmės pasikeitusiomis aplinkybėmis, turėtų būti laikomos tokios faktinės aplinkybės: tėvas (motina) su kuriuo buvo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, netinkamai auklėja bei prižiūri vaiką, tėvo (motinos) materialinės sąlygos taip pablogėjo, kad, netgi atsižvelgiant į kito iš tėvų paramą, jis nebegali išlaikyti vaiko bei suteikti jam normalių vystymosi sąlygų, tėvo (motinos), su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, sveikata taip pablogėjo, jog jis nebeįstengia nuolat auklėti ir prižiūrėti vaiko. Kiekvienu atveju aplinkybės būtina išsiaiškinti ir įvertinti labai atidžiai, atsižvelgiant ir į paties vaiko norus, nes jie turi lemiamą reikšmę.⁸³ Šio kodekso komentatorių teiginio nereikėtų suabsoliutinti. Visų pirma, CK nenumatyta, kad vaiko nuomonė, pareikšta dėl jo gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų, yra išskirtinė ir privaloma teismui, į šią nuomonę

⁸² LAT 2002 m. birželio 21 d. senato nutarimas Nr.35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“. *Teismų praktika* Nr.17. Vilnius.2002

⁸³ Smirnovienė Z. in *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras.Trečioji knyga.Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2002, p.327

teismas privalo atsižvelgti, tačiau ją vertina tik kontekste su kitais teismui pateiktais duomenimis (CK 3.174str. 2d.). Antra, nepilnametis vaikas dažnai nesugeba tiksliai ir nuosekliai suformuluoti savo nuomonės, didelę įtaką jam gali daryti kiti šeimos nariai bei giminaičiai (pvz. seneliai, dėdės, tetos ir pan.). Trečia, dažnai vaiko norai priklauso nuo tam tikros situacijos ir gali kardinaliai pasikeisti. Pasitaiko atvejų, kad vaikui pareiškus norą gyventi su kitu iš tėvų ir teismui priėmus sprendimą pakeisti vaiko gyvenamąją vietą, šio norai vėl pasikeičia ir vaikas jau nori likti gyventi su tuo iš tėvų su kuriuo gyveno iki teismo sprendimo.⁸⁴ Pagaliau, ketvirta, pačiame įstatyme numatyta, jog į vaiko norus gali būti neatsižvelgiama, jei tai prieštarauja jo interesams (CK 3.172str. 2d.). Teismų praktikoje formuojama nuosekli pozicija, kad gyvenamosios vietos keitimas daro vaikui tam tikrą emocinę, psichologinę žalą, todėl tai gali būti daroma tik esant būtinam reikalingumui ir aiškiam, pakankamam pagrindui, atsižvelgiant išskirtinai į vaiko interesus.⁸⁵ Tik esminis aplinkybių pasikeitimas po teismo sprendimo priėmimo (sutarties įsigaliojimo) galėtų sudaryti prielaidas pakeisti vaiko gyvenamąją vietą. Pareiškus ieškinį dėl teismo vaiko nustatytos gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų pakeitimo, antrasis iš tėvų privalo įrodyti, kad aplinkybės iš tiesų pasikeitė iš esmės.⁸⁶ Šiuo atveju įrodinėjimo pareiga tenka prašymą pateikusiam asmeniui. Tiek tarptautinės, tiek nacionalinės teisės normos užtikrina vaiko šeimos aplinkos apsaugą ir nesant būtinumo, reikalingumo ir aiškaus, pakankamo pagrindo, nenumato vaiko šeimos aplinkos keitimo galimybės (žr. EŽTT 2006 metų sausio 12d. sprendimą byloje *Michailova v Bulgariją*). Taigi, sprendžiant ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo (pakeitimo), būtina įvertinti aplinką, kurioje vaikas gyvena teismo sprendimo priėmimo momentu, jos tinkamumą vaiko vystymuisi ir nustatyti, ar yra būtinas vaiko interesams šios aplinkos keitimas.⁸⁷ Darbe nenagrinėsime aplinkybių susijusių su tėvo (motinos) sveikatos būklės pablogėjimu, kadangi visiškai aišku, jog tėvui (motinai), su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, sunkiai susirgus (pvz. psichine liga, kitu sunkiu, ilgalaikiu, neišgydomu, užkrečiamu susirgimu) bei negalint tinkamai rūpintis vaiku ir, buvusiam sutuoktiniui, pateikus teismui pažymą apie tai, vaiko gyvenamoji vieta (atsižvelgiant į jo saugumą) turėtų būti keičiama. Šiek tiek plačiau paanalizuosime aplinkybes, dėl kurių gali būti keičiama sutuoktinių sutartis, susijusias su buvusio sutuoktinio materialinių sąlygų pasikeitimu bei netinkamu vaiko auklėjimu. Kaip jau buvo minėta, teismas,

⁸⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 4 d. nutartis c.b. *G.P. v V.P.* Nr. 3K-3-15/2006 kat. 77.4.2

⁸⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 22 d. nutartis c.b. *A.G. v V.M.* Nr. 3K-3-506/2008 kat. 77.4.2., 77.4.3., 78.2.1

⁸⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 6 d. nutartis c.b. *A.A. v R.A.* Nr. 3K-3-242/2005 kat. 77.4.2., 77.4.3

⁸⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 10 d. nutartis c.b. *A.T. v D.I.* Nr. 3K-3-320/2006 kat. 77.4.2

priimdamas byloje sprendimą dėl nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos nustatymo (pakeitimo), turi įvertinti kiekvieno iš tėvų pastangas ir galimybes užtikrinti teisės normose įtvirtintų pagrindinių vaiko teisių ir paregų įgyvendinimą, šeimos aplinkos sąlygas, taip pat tėvo (motinos) asmeninius bruožus ir kiekvieno iš jų realią galimybę sudaryti vaikui tinkamas sąlygas augti ir vystytis, vaiko ir tėvo ar motinos tarpusavio santykius ir jų pobūdį, vaiko ir tėvo ar motinos, taip pat brolių ir seserų ryšį, vaiko norus ir panašiai.⁸⁸ Viena iš tėvų geresnės materialinės sąlygos, kai antrojo taip pat pakankamos, negali turėti lemiamos reikšmės nustatant (keičiant) vaiko gyvenamąją vietą, svarbu tai, kad kito iš tėvų atitinkamai materialiai remiamas vaikas galėtų deramai augti ir tobulėti.⁸⁹

Taigi, teismai, tėvų materialinės padėties per daug nesureikšmina ir teisinis pagrindas keisti vaiko gyvenamąją vietą tuo atveju, jei kito iš tėvų materialinė padėtis žymiai pagerėjo neatsiranda. Šiuo atveju atsiranda galimybė peržiūrėti išlaikymo dydį, teikiamą vaikui periodinėmis išmokomis. Pavyzdžiui, vienoje byloje, motina, motyvuodama tuo, jog jos materialinė padėtis žymiai geresnė bei, kad ji galės vaikams suteikti žymiai geresnes gyvenimo sąlygas, prašė pakeisti vaikų gyvenamąją vietą ir ją nustatyti su motina. Motina tuo metu gyveno ir dirbo Italijoje, tuo tarpu vyras su vaikais gyveno Ukrainoje. Pirmos instancijos teismas motinos prašymą tenkino, tačiau šis teismo sprendimas apeliacinėje instancijoje buvo pakeistas ir vaikų gyvenamoji vieta palikta su tėvu. Apeliacinis teismas motyvavo, jog vaikų gyvenamosios vietos nustatymas su motina esmingai pakeis vaikų gyvenimo sąlygas, nes vaikai jau kelerius metus gyvena jiems įprastoje aplinkoje su tėvu, bendrauja su čia gyvenančiais seneliais, lanko mokyklą, moka kalbą ir pan. Motina gyvena Italijoje, vaikams svetimoje aplinkoje, todėl vaikų gyvenimas Italijoje (nors ir geresnėmis materialinėmis sąlygomis) pažeistų jų emocinį stabilumą. Buvo atsižvelgta ir į tai, kad vaikai išreiškė norą gyventi su tėvu Ukrainoje. Kasacinis teismas šį sprendimą paliko nepakeistą.⁹⁰ Taigi, tam, kad atsirastų teisinis pagrindas keisti vaiko gyvenamąją vietą dėl tėvo (motinos) materialinės padėties pasikeitimo, ši padėtis privalo pasikeisti drastiškai. Pavyzdžiui, vaikui gyvenant su vienu iš tėvų, pastarasis neteko darbo, paskutinio gyvenamojo būsto ir neturi jokios galimybės bei lėšų tokią patalpą įsigyti. Žinoma, šiuo atveju, galima bandyti reikalauti, jog antrasis iš tėvų padidintų išmokas skirtas vaikui, kad gyvenamąjį būstą būtų galima nuomoti, tačiau ne

⁸⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 5 d. nutartis c.b. A.Š. v A.Š. Nr. 3K-3-192/2009 kat. 75.4.3.,75.8.,77.4.2.,78.2.1

⁸⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 30 d. nutartis c.b. A.Š. v L.Š. Nr. 3K-3-176/2005 kat. 75.4.3.,77.4.2

⁹⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis c.b. N.Z. v I.Z. Nr. 3K-3-606/2008 kat. 75.4.3.,75.5.,75.7.,75.8.,77.4.2.,78.2.1

visais atvejais, atsižvelgiant į „pagal poreikius ir galimybes“ principą, tai įmanoma. Taigi, tam, kad būtų užtikrintas prioritetas vaiko teisių ir interesų gynimo principas, tokiu atveju, manau, galėtų būti svarstomas klausimas dėl vaiko gyvenamosios vietos pakeitimo.

Kita svarbi esminių faktinių aplinkybių grupė yra susijusi su netinkamu vaiko auklėjimu, jo teisių pažeidimu, buvusio sutuoktinio teisių bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant pažeidimu. Tėvams, kurie grubiai pažeidžia nepilnamečių vaikų teises gali būti taikoma įstatymų numatyta civilinė, administracinė arba net baudžiamoji atsakomybė (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 55str., 56str. 1d.), tokiu atveju, žinoma, kitas iš tėvų turi pagrindą paduoti prašymą dėl vaiko gyvenamosios vietos pakeitimo. Tačiau, šioje vietoje, norėčiau paanalizuoti kitą (dabartiniu metu labai aktualų) klausimą, o būtent, ar atsiranda pagrindas keisti teismo sprendimu (bei sutartimi) nustatytą vaiko gyvenamąją vietą tuo atveju, kai tėvas (motina) su kuriuo gyvena vaikas, keičia gyvenamosios vietos valstybę? Iš vienos pusės galima išvelgti kėsinimąsi pažeisti kai kurias vaiko teises, pavyzdžiui: tiek vaiko, tiek atskirai gyvenančio vieno iš tėvų teises nekliudomai bendrauti (CK 3.161str. 3d., 3.165str., 3.170str., Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 9str. 3d., Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 9str.); vaiko teisę bendrauti su giminais (CK 3.161str. 3d., Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8str.); teisę į tautybę, teisę dvasiškai vystytis ir dalyvauti visuomenės gyvenime (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4str., 9str.). Tačiau, iš kitos pusės, būtina įvertinti, ar šie galimi vaiko teisių pažeidimai, sudaro pagrindą, ir jei taip, tai kada, kreiptis į teismą dėl sutarties pakeitimo nustatant vaiko gyvenamąją vietą. Šiuo atveju, teismas turėtų išsiaiškinti svarbiausią dalyką, t.y. ar gyvenamosios vietos valstybės pakeitimas yra nuolatinis ar laikinas. Teismų praktikoje laikomasi nuomonės, jog laikinas išvykimas į užsienį negali būti pagrindas konstatuoti esminių faktinių aplinkybių, susijusių su vaiko gyvenimo sąlygomis pasikeitimu, nes asmeniui išvykus laikinai dirbti į užsienio valstybę, jo nuolatinė gyvenamoji vieta turi būti laikoma nepasikeitusia (CK 2.12str. 4d.).⁹¹ Tačiau, mano nuomone, jei asmuo nuolat išvyko gyventi į kitą šalį ir nesiruošia grįžti į Lietuvą, pagrindas reikšti ieškinį dėl vaiko gyvenamosios vietos pakeitimo atsiranda, nes šiuo atveju iš esmės pasikeičia vaiko gyvenimo sąlygos. Faktinės aplinkybės rodančios, jog asmuo savo gyvenamąją vietą pasirinko kitą valstybę, gali būti įvairios, pavyzdžiui: šeimos sukūrimas užsienio valstybėje, užsienio valstybės pilietybės įgijimas, nekilnojamojo turto įsigijimas užsienio

⁹¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 22 d. nutartis c.b. *A.G. v V.M.* Nr.3K-3-506/2008 kat. 77.4.2., 77.4.3., 78.2.1

valstybėje, stojimas kitos valstybės tarnybon ir pan. Tačiau, ir tokiu atveju, keičiant vaiko šeimos aplinką, būtina nustatyti, kad esanti aplinka tapo vaikui nesaugi, nebeatitinka reikalavimų vaikui normaliai vystytis, o geresnė aplinka jam būtų sukūrta, pakeitus vaiko gyvenamąją vietą ir ją nustačius su kitu iš tėvų. LAT yra suformulavęs kai kuriuos kriterijus, kurie gali lemti sprendimą nekeisti vaiko gyvenamosios aplinkos. Tokiais kriterijais laikytini: laikotarpis, kurį vaikas gyveno jo poreikius patenkinančioje aplinkoje, užtikrinančioje jo teisę į būstą, būsto sąlygas; vaiko poreikių tenkinimas; bendravimo ryšių susiformavimas; susiformavęs glaudus emocinis ryšys su vienu iš tėvų, su kuriuo vaikas jau gyvena; ryšiai su kitais šeimos nariais, kartu gyvenančiais asmenimis; kitos aplinkybės, kurių pripažinimas svarbiomis sprendžiamas kiekvienoje konkrečioje byloje. Tiek tarptautinėje, tiek Lietuvos teismų praktikoje akcentuojamas ilgesnis nei vienu metų gyvenimo vaiko poreikius atitinkančioje aplinkoje terminas.⁹² Taigi, kuo ilgiau vaikas gyveno su vienu iš tėvų, aplinkoje kuri atitiko jo poreikius, tuo svaresnius argumentus turi pateikti kitas iš tėvų, siekiantis, jog sutartimi (teismo sprendimu) nustatyta vaiko gyvenamoji vieta būtų pakeista.

Teismo sprendimu, pakeitus nepilnamečio vaiko gyvenamąją vietą, atsiranda tam tikri teisiniai padariniai. Visų pirma, vaikas pradeda nuolat gyventi su kitu iš tėvų, todėl reikia iš naujo nustatyti atskirai gyvenančio tėvo (motinos) bendravimo su vaiku tvarką. Antra, pareiga mokėti periodines išmokas vaikui išlaikyti pereina iš vieno tėvo kitam, todėl iš naujo būtina įvertinti abiejų tėvų galimybes ir vaiko poreikius bei nustatyti mokėtino išlaikymo dydį ir formą. Šie klausimai pakankamai aiškūs ir gali būti gana paprastai išsprendžiami, vadovaujantis tokiomis pat nuostatomis, kaip ir pirmą kartą nustatant vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų bei skiriant jam būtiną išlaikymą. Tačiau, šioje vietoje, vėl gali iškilti didelių problemų sukeliantis klausimas, ar dėl esminių aplinkybių pasikeitimo, keičiant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą ir siekiant apsaugoti jų interesus, gali būti keičiamas ir buvusių sutuoktinių susitarimas dėl turto padalijimo? Kaip jau buvo minėta antame skyriuje, atsižvelgiant į konkrečią situaciją, manytume, jog šis klausimas išimtiniais atvejais galėtų būti keliamas. Įstatymu konkrečiai nėra uždrausta pakeisti santuokos pasėkmių sutarties dalį dėl turto padalijimo, jei tai susiję su vaikų gyvenamosios vietos nustatymu, geresnių gyvenimo sąlygų jiems sudarymu. Žinoma, toks CK 3.53 straipsnio 3 dalies normos aiškinimas ir taikymas galimas tik išimtiniais atvejais, esant šių faktinių aplinkybių visetui: to reikalauja prioritetinis vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas (CK 3.3str. 1d.); toks

⁹² LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 22 d. nutartis c.b. *A.G. v V.M.* Nr.3K-3-506/2008 kat. 77.4.2., 77.4.3., 78.2.1

sprendimas atitinka teisingumo, protingumo, sąžiningumo principus (CK 1.5str. 4d.); tokiu sprendimu nepažeidžiami trečiųjų sąžiningų asmenų interesai; be to priimdamas sprendimą keisti sutarties dalį dėl turto pasidalijimo, teismas turėtų įvertinti ar nepiktnaužiauama pasikeitusių aplinkybių institutu, siekiant turtinės naudos.⁹³

Antroji įstatyme numatyta sąlyga, kuriai atsiradus yra galimybė keisti nepilnamečio vaiko gyvenamąją vietą – atvėjis, kai tėvas (motina) su kuriuo buvo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, atiduoda vaiką auginti ir gyventi su kitais asmenimis, šiame darbe plačiau nagrinėjama nebus. Įstatymu imperatyviai yra užtikrinta tėvų pirmumo teisė vykdyti tėvų pareigas (CK 3.165 str.1d.) bei reikalauti grąžinti jiems nepilnamečius vaikus iš kiekvieno asmens, laikančio juos pas save ne pagal įstatymą ar teismo sprendimą (CK 3.168 str.3d.). Paprastai vaikas gali būti perduotas auginti ir auklėti seneliams, o tokiu atveju, antrasis iš tėvų turi pirmumo teisę auklėti ir auginti savo vaiką.

Apibendrinant šį skyrių, galėtume padaryti keletą išvadų. Pirma, keisti, teismo sprendimu patvirtintą, tėvų sutarties dalį dėl nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos, galima tik iš esmės pasikeitus faktinėms aplinkybėms įstatymu numatytais atvejais. Antra, nežymus ir neesminis vaiko gyvenimo sąlygų ar vieno iš tėvų turtinės padėties (pagerėjimas ar pablogėjimas) pasikeitimas, nesudaro teisinio pagrindo reikalauti kitam iš tėvų pakeisti sutarties dalį dėl nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Trečia, vienam iš tėvų, su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, keičiant gyvenamosios vietos valstybę (išvykus nuolat gyventi į užsienio šalį), antrasis iš tėvų gali kreiptis į teismą dėl vaiko gyvenamosios vietos pakeitimo, tačiau ir šiuo atveju, teismas sprenddamas klausimą dėl vaiko šeimos aplinkos keitimo, turi nustatyti, jog esama aplinka tapo vaikui nesaugi ir nebeatitinka reikalavimų vaikui normaliai vystytis. Ketvirta, esant kai kurių (anksčiau aptartų) faktinių aplinkybių visetui ir siekiant geriau apsaugoti vaiko prioritetines teises bei interesus, išimtiniais atvejais, pakeitus nepilnamečio vaiko gyvenamąją vietą ir ją nustačius su kitu iš tėvų, gali būti keliamas klausimas dėl sutarties dalies, kuria buvo pasidalintas turtas, dalinio pakeitimo.

Sekančiame skyriuje analizuosime sutarties dalies dėl buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo keitimo galimybę.

⁹³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 15 d. nutartis c.b. *E.G. v E.G.* Nr. 3K-3-872/2003 kat. 69.3.,71.4

3.1.3. Sutarties dalies, susijusios su sutuoktinių tarpusavio išlaikymu, keitimo galimybė

Išstatymo leidėjas yra numatęs galimybę, iš esmės pasikeitus aplinkybėms, pakeisti sutarties dalį (tuo pačiu ir teismo sprendimo dalį) dėl buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo (CK 3.53str. 3d.). Šią teisės normą reikėtų sistemaiškai aiškinti kartu su CK 3.72 straipsnio 11 dalyje įtvirtinta galimybe peržiūrėti ir pakeisti teismo sprendimą priteisti išlaikymą periodiniais mokėjimais. Teismui, patvirtinus sutuoktinių sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, sutarties dalis dėl išlaikymo, mokamo periodinėmis išmokomis, šalims „*res judicata*“ galios neįgyja. Taigi, iš esmės pasikeitus aplinkybėms, bet kuris iš sutuoktinių turi pagrindą kreiptis į teismą dėl išlaikymo dydžio pakeitimo. Reikėtų atkreipti dėmesį, jog galimybė kreiptis į teismą dėl išlaikymo pakeitimo, galima tik tuo atveju, kai išlaikymas buvo nustatytas periodiniais mokėjimais. Jeigu, teismo sprendimu patvirtintoje sutuoktinių sutartyje, buvo numatyta, jog išlaikymas skiriamas turtu natūra ar vienkartinė pinigų suma, tai CK 3.72 straipsnio 11 dalyje įtvirtinta teisės norma netaikoma.⁹⁴ Šiuo atveju, manau, reikėtų sutikti su I.Kudinavičiūtės-Michailovienės nuomone, jog priteisus išlaikymą natūra, t.y. tam tikru turtu ar vienkartinė pinigų suma, sutuoktinis kreditorius nebeturi teisės reikalauti priteisti išlaikymą periodinėmis išmokomis arba kitu būdu, nes išlaikymo prievolė jau yra įvykdyta.⁹⁵

Šiame skyriuje trumpai paanalizuosime probleminius klausimus susijusius su faktinėmis aplinkybėmis, kurioms atsiradus, galima kreiptis į teismą dėl išlaikymo dydžio pakeitimo (padidinimo ar sumažinimo) ar net jo mokėjimo visiško nutraukimo. Analizuosime ar yra galimybė pakeisti mokamo išlaikymo formą, taip pat, kokioms sąlygoms atsiradus, mokėjimas gali būti nutraukiamas.

Pagrindas, kaip jau buvo minėta, peržiūrėti teismo sprendimo (tuo pačiu ir sutarties) dalį dėl sutuoktinių tarpusavio išlaikymo – iš esmės pasikeitusios aplinkybės. Šios aplinkybės turi atsirasti po to, kai teismo sprendimu buvo patvirtinta sutartis dėl santuokos nutraukimo pasėkmių. Įstatymas nepateikia detalaus faktinių aplinkybių, kurioms pasikeitus atsiranda pagrindas peržiūrėti išlaikymo dydį, sąrašo. CK 3.72 straipsnio 11 dalyje numatyta (nukreipiant į CK 3.72str. 5d.), kad išlaikymo dydis gali būti peržiūrėtas, jei pasikeitė sutuoktinių turtinė padėtis, jų sveikatos būklė, darbingumas, įsidarbinimo galimybės ar atsirado kitos svarbios aplinkybės. Paprastai kitomis

⁹⁴ Mikelėnas V. in *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2002, p.154

⁹⁵ Kudinavičiūtė-Michailovienė I. *Ištuokos reglamentavimas: nuostatos, integraciniai procesai, principai*. Vilnius: *Jurisprudencija*. 2007, Nr.3(93),p.35

svarbiomis aplinkybėmis gali būti pripažįstamos tokios aplinkybės, kaip išlaikymą privalančio mokėti sutuoktinio išlaikytinių skaičiaus pasikeitimas (pvz. susilaukė vaikų iš kitos santuokos, atsirado pareiga išlaikyti nedarbingus tėvus ir pan.), išlaikymą gaunančio sutuoktinio galimybė gauti išlaikymą iš kitų asmenų (pvz. savo pilnamečių vaikų ir t.t.), sutuoktinių elgesį nutraukus santuoką ir pan. Bet kuriuo atveju, pasikeitusios aplinkybės yra fakto klausimas ir kiekvienoje konkrečioje byloje teismas jas vertina atsižvelgdamas į susiklosčiusią situaciją.

Svarbiausiomis sąlygomis, kurioms pasikeitus atsiranda galimybė reikalauti pakeisti išlaikymo dydį, laikytinos sąlygos, susijusios su buvusių sutuoktinių turtinės padėties arba jų sveikatos būklės, darbingumo pasikeitimu. Žinoma, visais atvejais, būtina atsižvelgti į „pagal poreikius ir galimybes“ principą. Pavyzdžiui, jei buvęs sutuoktinis po santuokos nutraukimo neteko darbo ar pablogėjo jo sveikata, tai dar nereiškia, jog išlaikymo dydis jam turi būti pakeistas. Pareiga įrodyti, kad turimas turtas ir pajamos nėra pakankamos, t.y. neužtikrina minimalių poreikių, tenka sutuoktiniui, kuris reikalauja pakeisti išlaikymo dydį. Šiuo atveju buvęs sutuoktinis gali pasinaudoti CK 3.72 straipsnio 2 dalyje įtvirtintomis prezumpcijomis, pvz. dėl amžiaus ar sveikatos būklės tapo nedarbingu, todėl reikia pakeisti ir teikiamo išlaikymo dydį. Tačiau, kaip jau buvo minėta, CK 3.72 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti sutuoktinio teisės į išlaikymą pagrindai, savaime nereiškia, kad jam reikalingas išlaikymas (ar jo dydžio pakeitimas). Ši prezumpcija gali būti nuginčyta, t.y. nedraudžiama teismui nustatyti, kad buvęs sutuoktinis yra pakankamai apsirūpinęs ir jam išlaikymas (ar jo dydžio pakeitimas) nėra reikalingas.⁹⁶ Pavyzdžiui, vienoje byloje, ieškovas, motyvuodamas tuo, kad yra nedarbingas dėl invalidumo, kreipėsi į Vilniaus miesto 1-ąją apylinkės teismą, prašydamas priteisti išlaikymą iš buvusios sutuoktinės. Ieškovo nuomone atsakovės turtinė padėtis žymiai geresnė, ji dirba dvejuose darbuose, todėl išlaikymą jam gali teikti. Teismas ieškinį atmetė, motyvuodamas tuo, kad buvusi žmona viena išlaiko du vaikus, todėl yra priversta dirbti keliose darbovietėse, be to nurodė, kad ieškovas turi pakankamai lėšų pragyvenimui, gauna invalidumo pensiją, socialiai remtinų asmenų paramą, dalijant santuokoje įgytą turtą jam buvo skirtas sodo namas su sklypu. Šio sprendimo nepakeitė nei apeliacinis, nei kasacinis teismas.⁹⁷ Analogiškai turėtų būti sprendžiamas klausimas dėl išlaikymo dydžio pakeitimo. Išlaikymo dydžio pakankamumo klausimas sprendžiamas *mutatis mutandis* taikant CK šeštosios knygos XXVI skyriaus normas, reglamentuojančias rentos santykius,

⁹⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 12 d. nutartis c.b. Č.Ž. v S.Ž. Nr.3K-3-1090/2003 kat. 69.3.,75

⁹⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 31 d. nutartis c.b. S.M. v.S.M. Nr.3K-3-114/2001 kat.75

ir turėtų būti ne mažesnis vieną minimalią mėnesinę algą (CK 6.461str. 2d.). Išlaikymo mokėjimas gali būti apskritai nutraukiamas, jei po teismo sprendimo teikti išlaikymą, buvusio sutuoktinio, privalančio kitam mokėti išlaikymą, turtinė padėtis taip drastiškai pasikeitė, kad mokėti išlaikymo jis nebegali, pvz. pateko į avariją, tapo invalidu, jam pačiam nebepakanka lėšų save išlaikyti ir pan. Šiuo atveju, išlaikymą mokantis sutuoktinis, turi galimybę kreiptis į teismą su prašymu pakeisti sprendimo dalį dėl išlaikymo mokėjimo, ar su prašymu apskritai nutraukti išlaikymo mokėjimą.

Įstatyme numatyta (CK 3.72str. 11d.), kad išlaikymo dydis kasmet indeksuojamas Vyriausybės nustatyta tvarka atsižvelgiant į infliaciją. Šiuo atveju išlaikymą mokantis sutuoktinis pats privalo perskaičiuoti mokamo išlaikymo dydį, analogiškai kaip ir mokant išlaikymą periodinėmis išmokomis nepilnamečiams vaikams. Klausimas dėl sutarties pakeitimo tokiu atveju nekyla, nes išlaikymo dydžio kitimas (indeksacija) numatyta įstatymu.

Kitas svarbus klausimas – galimybė keisti išlaikymo formą. Sutuoktiniams sutartyje sutarus, kad išlaikymas bus skiriamas vienkartinė išmoka ar turtu ir teismui šią sutartį patvirtinus, ši teismo sprendimo dalis šalims „*res judicata*“ galią įgija. Taigi, net iš esmės pasikeitus bet kurios šalies turtinei padėčiai ar kitoms aplinkybėms, ši teismo sprendimo dalis negali būti keičiama, tuo pačiu negali būti modifikuojama išlaikymo prievolės forma. Kaip jau buvo minėta skyriaus pradžioje, tokiu atveju išlaikymo prievolė jau yra įvykdyta ir ją pakeisti nei viena šalis nebeturi teisės.

Apibendrinant šį skyrių, galėtume padaryti keletą išvadų. Pirma, keisti sutarties dalį (tuo pačiu ir teismo sprendimo dalį) dėl periodinių mokėjimų buvusiam sutuoktiniui dydžio, galima tik iš esmės pasikeitus šalių turtinei padėčiai ar kitoms svarbioms faktinėms aplinkybėms. Antra, modifikuoti išlaikymo formos negalima, kadangi teismo sprendimu patvirtinus sutartį dėl išlaikymo sumokėjimo turtu ar vienkartinė pinigų suma, išlaikymo prievolė laikytina pilnai įvykdyta, todėl (netgi iš esmės pasikeitus aplinkybėms) neatsiranda teisinio pagrindo keisti sutarties dalies dėl išlaikymo buvusiam sutuoktiniui. Trečia, sutuoktiniui, kuriam pagal sutartį buvo numatytas išlaikymo mokėjimas sudarius naują santuoką, automatiškai ši sutarties dalis nutrūksta (įstatymo pagrindu) tik tuo atveju, jei išlaikymas buvo skirtas iki gyvos galvos. Tuo atveju, jeigu sutarties pagrindu buvo mokamas laikinas, tikslinis išlaikymas, jis automatiškai nutrūkti neturėtų. Tai tik galėtų būti pagrindu kreipimuisi į teismą dėl sutarties pakeitimo iš esmės pasikeitus aplinkybėms. Ketvirta, atsižvelgiant į Europos šeimos teisės komisijos priimtus principus, mirus tiek sutuoktiniui kreditoriui, tiek ir sutuoktiniui debitoriui, sutartis dėl

išlaikymo periodinėmis išmokomis iki gyvos galvos turėtų nutrūkti, nes yra griežtai asmeninio pobūdžio ir prievolė mokėti išlaikymą paveldėtojams atsirasti neturėtų.

Sutuoktinių sudarytos sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių analizė nebūtų pilna, jeigu neaptartume galimybės atnaujinti procesą dėl santuokos nutraukimo pasėkmių sutarties kai kurių sąlygų pakeitimo. Šie klausimai bus nagrinėjami paskutiniame darbo skyriuje.

3.2 Galimybė atnaujinti bylą dėl santuokos nutraukimo pasėkmių sutarties pakeitimo

Analizuojant sutuoktinių sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių bendru sutarimu, manytume, būtina išsiaiškinti galimybę pakeisti (modifikuoti) šią sutartį pasinaudojant bylos atnaujinimo institutu. Šiame skyriuje spręsimė problemą, ar įsiteisėjęs teismo sprendimas gali būti pakeistas tik proceso atnaujinimo instituto pagalba, ar yra ir kitų būdų pakeisti šį teismo sprendimą.

Proceso atnaujinimo institutas dažniausiai taikomas tada, kai suinteresuotas asmuo neturi galimybės apginti pažeistų teisių ir teisėtų interesų kitais teismų sprendimų kontroliuojančiais būdais (instancinės sistemos kontrolės būdais). Iš esmės šio civilinio proceso teisės instituto tikslas toks pats, kaip ir teismo sprendimų instancinės kontrolės mechanizmo – užtikrinti teisingumo vykdymą ir tinkamą teisės į teisminę gynybą įgyvendinimą, siekiant patikrinti, ar įsiteisėjęs teismo sprendimas (nutartis) nepažeidžia įstatymų saugomų asmens teisių ir teisėtų interesų. Tiek nacionalinėje, tiek tarptautinėje teisėje proceso atnaujinimo institutas pripažįstamas kaip eksraordinarus būdas peržiūrėti įsiteisėjusius teismo sprendimus, t.y. jo taikymas galimas tik esant konkrečioms įstatymo apibrėžtiems pagrindams. Proceso atnaujinimo pagrindai teismų turi būti taikomi neformaliai bei laikantis teisinio apibrėžtumo principo, todėl proceso atnaujinimas galimas tik esminėms klaidoms taisyti, esant svarbioms ir įtikinančioms aplinkybėms (EŽTT 2007-03-01 sprendimas byloje „*Sypchenko v Rusija*“, bylos Nr.38368/04) Įstatymo leidėjas įtvirtino (CPK 366str. 1d.) konkrečius proceso atnaujinimo pagrindus. Be to, įstatyme numatytos, tam tikros proceso atnaujinimo sąlygos: 1) įsiteisėjęs teismo sprendimas pažeidžia besikreipiančio asmens teises ir įstatymų saugomus interesus (CPK 365str. 1d.), 2) asmuo su pašymų dėl proceso atnaujinimo į teismą turi kreiptis per nustatytą terminą (CPK 368str.), 3) prie prašymo turi būti pateikti įrodymai,

pagrindžiantys proceso atnaujinimo pagrindo buvimą (CPK 369str. 2d.). Šių normų analizė leidžia padaryti išvadą, kad įstatymo leidėjas numatė proceso atnaujinimo galimybę tik esant pakankamiems esminės klaidos byloje įrodymams, pareiškėjui veikiant sąžiningai ir aktyviai.⁹⁸

Šiame darbe bus aptariami tik kai kurie proceso atnaujinimo pagrindai, kurie, manytume, mūsų nagrinėjamai temai yra aktualiausi.

Pastarųjų kelių metų LAT nagrinėtų bylų analizė rodo, kad dažniausiai kreipiamasi į teismą dėl proceso atnaujinimo, siekiant pakeisti abiejų sutuoktinių sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių sąlygas, esant šiems CPK nurodytiems pagrindams: sprendime teismas nusprendė dėl neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ir pareigų (CPK 366str. 1d. 7p.); pirmos instancijos teismo sprendime (nutartyje) yra padaryta aiški teisės normos taikymo klaida ir sprendimas (nutartis) nebuvo peržiūrėtas apeliacine tvarka.

Šios kategorijos bylose dažniausiai pasitaiko CPK 366str. 1d. 7p. įtvirtintas proceso atnaujinimo pagrindas, t.y. procesas gali būti atnaujintas dėl to, kad buvo nuspręsta dėl neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ir pareigų. Dažniausiai tai būna susiję su kreditorių teisių ir interesų apsauga.

Gana dažnai sutuoktiniai, kreipdamiesi į teismą dėl santuokos nutraukimo bendru sutarimu ir pateikdami teismui tvirtinti sutartį dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, pažeidžia CK 3.126 straipsnyje bei CPK 539 straipsnio 1 dalies 4 punkte įtvirtintus specialius reikalavimus ir nepateikia duomenų apie kreditorius arba pastariesiems nepraneša apie bylos iškėlimą. Šiuo atveju atsiranda absoliutus pagrindas naikinti teismo sprendimą ir atnaujinti procesą, kadangi buvo pažeistas vienas iš pagrindinių sąžiningo proceso principų – teisė būti išklausytam. Bendruoju atveju, atnaujinus bylą šiuo pagrindu, teismo procesas turi būti pakartotas tam, kad anksčiau į bylos nagrinėjimą neįtrauktas asmuo galėtų pasinaudoti visomis savo procesinėmis teisėmis nuo pat bylos nagrinėjimo pirmos instancijos teisme pradžios. Tačiau, kaip žinia, santuokos nutraukimo bylos pasižymi sava specifika, todėl, atnaujinus procesą, panaikinti viso sprendimo negalima. Negali būti naikinama sprendimo dalis nutraukti pačią santuoką, nes ši sprendimo dalis galutinė ir turi „*res judicata*“ galią. Reikia pripažinti, kad kartais teismai, ypač žemesnės instancijos, padaro klaidų ir naikina visą sprendimą. Pavyzdžiui, vienoje byloje kreditorius kreipėsi į teismą su prašymu atnaujinti procesą dėl santuokos

⁹⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis c.b. *V.L. v A.K.* Nr. 3K-3-108/2009, kat. 124.2.2.,124.2.7

nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutarimu ir panaikinti jų sudarytą sutartį, kadangi sutuoktiniai nuslėpė skolos buvimo faktą ir tuo pažeidė kreditoriaus interesus. Pirmos instancijos teismas bylą atnaujino ir nutartimi panaikino visą Palangos miesto apylinkės teismo sprendimą bei paliko nenagrinėtą prašymą dėl santuokos nutraukimo bendru sutarimu. Kasacinis teismas išaiškino, jog tokiu atveju, kai santuoka nutraukta gana seniai, naikinti viso sprendimo negalima, užtenka panaikinti sprendimo dalį dėl turto padalijimo ir ją palikti nenagrinėtą, o kitą sprendimo dalį (santuokos nutraukimas, vaikų išlaikymas, jų gyvenamosios vietos nustatymas) palikti nepakeistą. Tokia padėtis tenkina kreditoriaus interesus ir buvusių sutuoktinių interesų nepažeidžia. Šioje byloje šalys, pasirinkdamos santuokos nutraukimo būdą abipusiu sutarimu, nuslėpė kreditorių ir nesutarė dėl jų sudarytos sutarties atitikties kreditoriaus interesams, todėl laikytina, kad šalys nenorėjo taikiai išspręsti visų su santuokos nutraukimu susijusių klausimų ir pasinaudoti įstatymo suteikta galimybe pasidalyti jiems bendrąja jungtine nuosavybe priklausančią turtą be papildomų išlaidų (žyminio mokesčio). Taigi, sprendimo dalis dėl turto pasidalijimo naikintina, o kita dalis lieka galioti.⁹⁹

Kitas neretai pasitaikantis atvejis – sutuoktiniai teismui praneša apie kreditorius, juos informuoja įstatyme numatyta tvarka apie bylos iškėlimą, tačiau, negavę aiškaus ir nedviprasmiško kreditoriaus sutikimo, savo sutartimi pakeičia solidariąją prievolę į dalinę ar asmeninę. Šiuo atveju, kaip jau buvo minėta antrame skyriuje, jeigu kreditorius, nors ir būdamas informuotas apie tokios bylos iškėlimą, neįstoja į santuokos nutraukimo bylą ir neišreiškia savo valios dėl tokio reikalavimo, nėra pagrindo pripažinti, jog buvo jo sutikimas pakeisti kreditavimo sutartį. Skolininkai negali remtis kitos sutarties šalies – kreditoriaus tylėjimu, kaip jo valios išraiška pakeisti sutartį pagal skolininko nurodytas sąlygas, nes tylėjimas laikomas asmens valios išraiška tik įstatymo arba sandorio šalių susitarimo nustatytais atvejais (CK 1.64str. 3d.).¹⁰⁰ Tokiu atveju kreditoriui atsiranda pagrindas kreiptis į teismą dėl proceso atnaujinimo, nes CPK 266 straipsnyje įtvirtintas imperatyvus draudimas teismui spręsti klausimą dėl neįtrauktų dalyvauti byloje asmenų teisių ir pareigų. Teismo sprendimas, būdamas individualaus pobūdžio teisės taikymo aktas, neturi veikti asmenų, nedalyvavusių nagrinėjant bylą, sublektinių teisių ir pareigų.

⁹⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 18 d. nutartis c.b. *M.Š., V.Š. v E.P.* Nr. 3K-3-384/2008 kat. 75.4.1., 75.8., 128.16.1

¹⁰⁰ LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. *R.N. v A.B. Swedbank* Nr. 3K-7-173/2010 kat. 75.7., 116.11

Ši nuostata reiškia, kad tokiems asmenims įsiteisėjęs teismo sprendimas „*res judicata*“ galios neturi.¹⁰¹ Vadinasi, kreditoriai turi teisę:

- jei nebuvo įtraukti į santuokos nutraukimo bylą dėl turto padalijimo (kuris yra bendroji jungtinė nuosavybė) trečiaisiais asmenimis, pareiškiančiais savarankiškus reikalavimus, arba

- jei nebuvo įvykdyta sutuoktinių pareiga nurodyti jiems žinomus (bendrus ar asmeninius) kreditorius ir apie bylos iškėlimą jiems pranešti, nusiunčiant prašymo (sutarties) kopiją,

kreiptis į teismą su prašymu atnaujinti bylos dalies dėl santuokoje įgyto turto padalijimo procesą.

Beje, pastaruoju metu, LAT formuojama nuomonė, kad kreditorių teisių apsauga tik proceso atnaujinimo instituto pagrindu ne visada gali būti pakankama ir efektyvi, todėl neturėtų būti suabsoliutinama. Proceso atnaujinimo teisės įgyvendinimas siejamas su gana griežtu procesinių terminų laikymusi (CPK 368str.), todėl asmeniui būtina užtikrinti teisę kreiptis į teismą ir kitais būdais tam, kad jis turėtų aiškia, praktinę galimybę ginčyti aktą, apribojantį jo teises. Šiuo atveju, LAT mano, jog kreditorius, kurio teisės savo susitarimu sutuoktiniai pažeidė, turi teisę kreiptis į teismą su atskiru ieškiniu savo teisėms ir interesams ginti (CPK 279str. 4d.). Šioje procesinėje normoje nustatyta, kad sprendimui (nutarčiai) įsiteisėjus, šalys ir kiti dalyvavę byloje asmenys (jų teisių peremėjai) nebegali iš naujo pareikšti teisme tų pačių ieškinio reikalavimų tuo pačiu pagrindu. Tačiau tai netrukdo suinteresuotam asmeniui kreiptis į teismą dėl pažeistos ar ginčijamos teisės arba įstatymo saugomo intereso gynimo, jeigu toks ginčas įsiteisėjusiu teismo sprendimu nėra išnagrinėtas ir išspręstas. Tais atvejais, kai sutuoktiniai sutartyje sutaria dėl byloje nedalyvavusio asmens – kreditoriaus, kuriam nebuvo tinkamai pranešta apie santuokos nutraukimo bylos iškėlimą, teisių ir pareigų, teismo sprendimas (kuriuo buvo patvirtinta sutuoktinių sutartis), „*res judicata*“ galios kreditoriui neturi ir neužkerta jam kelio kreiptis į teismą su ieškiniu dėl pažeistų teisių gynimo, nes kreditoriaus ir skolininkų ginčas neišspręstas.¹⁰² Manytume, kad tokia LAT pozicija sveikintina, nes asmuo (kreditorius) savo teises gali ginti ne tik prašydamas atnaujinti procesą, bet ir kreipdamasis į teismą su atskiru ieškiniu dėl pažeistos ar ginčijamos teisės gynimo.

¹⁰¹ LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. *R.N. v A.B. Swedbank* Nr. 3K-7-173/2010 kat. 75.7.,116.11

¹⁰² LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. *R.N. v A.B. Swedbank* Nr. 3K-7-173/2010 kat. 75.7.,116.11 LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. *R.N. v A.B. Swedbank* Nr. 3K-7-173/2010 kat. 75.7.,116.11

Kitas gana dažnas kreipimosi į teismą dėl proceso atnaujinimo atvejis, kai kyla ginčas (po sprendimo priėmimo ir įsiteisėjimo) tarp pačių sutarties šalių. Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai buvęs sutuoktinis kreipiasi į teismą su prašymu atnaujinti bylą dėl santuokos nutraukimo padarinių, kadangi buvo pažeistas lygiateisiškumo principas bei nukrypta nuo turto padalijimo lygiomis dalimis principo. Šiuo atveju dažniausiai remiamasi CPK 366 straipsnio 1 dalies 9 punktu, motyvuojant, kad buvo padaryta aiški teisės normos taikymo klaida. Pavyzdžiui, vienoje byloje šalių santuoka buvo nutraukta bendru sutikimu ir, pagal sutuoktinių sudarytą sutartį, visas nekilnojamas turtas buvo paliktas žmonai, o vyrui skirti kilnojamieji daiktai (automobilis, kompiuteris ir pan.), be to pastarasis įsipareigojo sumokėti žmonai 20000LTL kompensaciją. Vyras prašė bylą atnaujinti, nes padaryta aiški teisės normos taikymo klaida (CK 3.53str. 4d.) ir sutartimi pažeistos jo teisės bei interesai, be to jis nebuvo tinkamai informuotas apie bylos nagrinėjimo laiką. Pirmos instancijos teismas prašymo netenkino, nes laikė, kad sutartis buvo sudaryta laisva valia ir nei vienos iš šalių interesai nepažeisti. Apygardos teismo nuomone, pagrindas atnaujinti bylą yra, nes aiškiai pažeistas lygiateisiškumo principas. Vadinas, dėl aiškių pirmos instancijos teismuose padarytų teisės normų taikymo klaidų, pagrindas atnaujinti bylos dalį dėl turto padalijimo, kai aiškiai buvo pažeistas lygiateisiškumo principas, gali atsirasti. Šiuo atveju teismas privalo iš naujo išnagrinėti ir išanalizuoti visas faktines bylos aplinkybes. Kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad tokiu atveju, teismas, iš naujo nagrinėdamas bylą, kurioje procesas atnaujintas, turi pasisakyti dėl pareiškėjo nurodytų proceso atnaujinimo pagrindų ir juos analizuoti, atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes, nes tik taip galima atsakyti į klausimus ar pareiškėjo nurodytas bylos atnaujinimo pagrindas iš tikrųjų leidžia abejoti byloje priimto ir įsiteisėjusio teismo sprendimo teisėtumu ir pagrįstumu.¹⁰³ Kitoje byloje, kasacinis teismas išaiškino, jog procesas gali būti atnaujintas ir tuo atveju, jei sprendžiant bylą pirmos instancijos teisme, nebuvo išspręstas klausimas dėl išlaikymo sutuoktiniui skyrimo, nors pagrindas tam buvo. Tokiu atveju svarstyтина ar teismas nepadarė aiškos teisės normos taikymo klaidos ir gali atsirasti pagrindas svarstyti klausimą dėl proceso atnaujinimo.¹⁰⁴

Visais atvejais teismas, sprenddamas klausimus dėl proceso atnaujinimo byloje, privalo patikrinti, ar prašymas paduotas įstatymo numatytu terminu ir, ar jame nurodyti proceso atnaujinimo pagrindai. Reikėtų atkreipti dėmesį, jog priimdamas prašymą dėl proceso atnaujinimo, teismas neatlieka išsamios proceso atnaujinimo pagrindų analizės,

¹⁰³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis c.b. *J.J. v V.J.* Nr. 3K-3-444/2008 kat. 75.4.1.,124.4.,124.5

¹⁰⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 27 d. nutartis c.b. *E.V. v J.V.* Nr. 3K-3-351/2005 kat. 75.9

nes tai jau reikštų pakartotinį bylos nagrinėjimą, kuris galimas tik po nutarties atnaujinti procesą priėmimo ir bylos nagrinėjimo CPK 370 straipsnio 4 dalies nustatyta tvarka.¹⁰⁵ Atnaujinus bylos nagrinėjimą, teismas bylą nagrinėja pagal bendrąsias CPK taisykles, tačiau neperžengdamas ribų, kurias apibrėžia proceso atnaujinimo pagrindai, t.y. teismas patikrina teismo sprendimo (nutarties) teisėtumą ir pagrįstumą ta apimtimi ir tokiais pagrindais, kurie buvo nustatyti teismo nutartyje atnaujinti procesą.

Apibendrinant teismų praktiką dėl proceso atnaujinimo instituto taikymo, kai santuoka nutraukiama bendru sutuoktinių sutarimu, galėtume padaryti keletą išvadų. Pirma, nors santuokos nutraukimo bylos yra specifinės, tačiau joms galioja bendri CPK numatyti proceso atnaujinimo pagrindai (pvz. dėl aiškos teisės normos taikymo klaidos) ir sąlygos. Antra, atnaujinus procesą, negalima naikinti viso sprendimo. Sprendimo dalis dėl paties santuokos nutraukimo fakto jos šalims „*res judicata*“ galią įgija po sprendimo įsiteisėjimo ir ši dalis, atnaujinus procesą, negali būti naikinama. Trečia, kreditorius, remiantis pastarųjų metų LAT praktika, savo pažeistas teises gali ginti ne tik prašydamas atnaujinti procesą, bet ir kreipdamasis į teismą su ieškiniu dėl pažeistos ar ginčijamos teisės gynimo. Šia teise kreditorius gali pasinaudoti, jeigu teisme nebuvo spęstas kreditoriaus ir skolininkų ginčas, jis nebuvo tinkamai informuotas apie bylą dėl santuokos nutraukimo, supažindintas su sutuoktinių sudaryta sutartimi dėl santuokos nutraukimo pasėkmių, neįtrauktas į bylą trečiuoju asmeniu pareiškiančiu savarankiškus reikalavimus arba aiškiai ir nedviprasmiškai neišreiškė savo valios dėl sutuoktinių sudarytos sutarties.

¹⁰⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis c.b. *V.I. v A.K.* Nr. 3K-3-108/2009 kat. 124.2.2., 124.2.7

IV. Išvados

1. Sutuoktinių sutartis dėl santuokos nutraukimo pasėkmių nutraukiant santuoką bendru sutarimu savo prigimtimi yra civilinis teisinis sandoris, tačiau dėl savo ypatingos paskirties, subjektinės sudėties bei turinio specifikos ji negali būti tapatinama su kitais komerciniais sandoriais. Asižvelgiant į šios sutarties pobūdį, jos galimą įtaką ne tik buvusių sutuoktinių, bet ir trečiųjų asmenų (ypač nepilnamečių vaikų) teisėms bei teisėtiems interesams, sutarčių laisvės principo taikymo ribojimas šioje srityje yra pateisinamas.

2. Sutartis dėl santuokos nutraukimo padarinių galioja tik tuo atveju, jeigu sutuoktiniai sutaria dėl esminių sutarties sąlygų, kurios numatytos imperatyviomis įstatymo normomis bei nepažeidžia buvusių sutuoktinių ar trečiųjų asmenų (pvz. kreditorių, vaikų) teisių ir teisėtų interesų. Teismas, tvirtindamas sutuoktinių pateiktą sutartį, yra pagrindinė institucija, kuri privalo užtikrinti sutarties atitikimą įstatymo normoms. Nutraukiant santuoką bendru sutarimu, teismas, priklausomai nuo sutuoktinių sudarytos sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių turinio, atlieka sutarties turinio analizę ir gali sutartį tvirtinti tik tuo atveju, kai nėra pažeistos nei vieno iš sutuoktinių (ar trečiųjų asmenų) teisės ir teisėti interesai.

3. Ne visos sutarties sąlygos, teismui sutartį patvirtinus ir šias sąlygas įtraukus į sprendimo rezoliucinę dalį, įgyja „*res judicata*“ galią. Daugumą sutarties turinio dalių, iš esmės pasikeitus aplinkybėms, galima pakeisti tiek buvusių sutuoktinių bendru sutarimu, tiek vienam iš jų pareiškus atskirą ieškinį dėl sutarties sąlygų pakeitimo.

4. Darbe pagrindinai buvo nagrinėjamos sutarties turinio dalys susijusios su turtiniais klausimais. Kai kurie sutarties turinio klausimai, ypač susiję su asmeninėmis neturtinėmis sutuoktinių teisėmis (pvz. bendravimo su vaiku tvarka ir pan.) liko praktiškai neišnagrinėti.

V. Literatūros sąrašas

Teisės norminiai aktai:

1. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987
3. Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262
6. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262
7. Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas. Vilnius: Saulužė. 1999.(negalioja)
8. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnio pakeitimo įstatymas, Valstybės žinios, 2004, Nr. 171-6319
9. Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. liepos 9 d. nutarimas Nr. 684 „Dėl periodinėmis išmokomis priteisto išlaikymo sumos ir atlyginamos žalos indeksavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

Specialioji literatūra:

1. Andriulis V. *Lietuvos Statutų (1529,1566,1588 M.) Šeimos teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003
2. Autorių kolektyvas: *Civilinė Teisė. Bendroji dalis: vadovėlis (moksl.red. Mizaras V.)* Vilnius: Justitia, 2009
3. Autorių kolektyvas: *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2002
4. Autorių kolektyvas: *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys*. Vilnius: Justitia, 2002
5. Autorių kolektyvas: *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2003, I t.
6. Chazova O.A. *Brak i razvod v buržuaznom semejnomo prave: sravnitelno pravovoj analiz*. Moskva. 1998
7. Hamilton C., Perry A. *Family Law in Europa*. Betterworths Lexis Nexis, 2002
8. Mikelėnas V. *Civilinis procesas*. Vilnius: Justitia, 1997
9. Mikelėnas V. *Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2009
10. Mikelėnas V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996
11. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. *Romėnų teisė*(antras leidimas). Vilnius: Justitia, 2007
12. Normatyvnyje akti Latvijoskoj Respubliki. Ryga, 1994
13. Skyrius J. *Lietuvos teisės ir valstybės istorijos kurso pagrindinių straipsnių rinkinys*. Vilnius, 2001
14. Vitkevičius P.S. *Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai*. Vilnius: Justitia, 2006

Publikacijos:

1. Cvelich M. *Vedybų sutarties vieta sutarčių sistemoje*. Vilnius: *Jurisprudencija*, t.28(20), 2002
2. Gečaitė V. *Viešojo intereso samprata civiliniame procese*. Vilnius: *Justitia* Nr.2, 2006
3. Kudinavičiūtė – Michailovienė I. *Ištuokos reglamentavimas: nuostatos, integraciniai procesai, principai*. Vilnius: *Jurisprudencija*, Nr.3(93), 2007
4. Sagatis G. *Aktualūs vaiko išlaikymo dydžio nustatymo klausimai*. Vilnius: *Jurisprudencija*, t.71(63), 2005

Praktinė medžiaga:

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. kovo 1 d. sprendimas byloje *Sypchenko v Rusija* Nr. 38368/04
2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. sausio 12 d. sprendimas byloje *Michailova v Bulgarija*
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2007 metų birželio 7 d. nutarimas. *Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies (2004.11.11 redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*. Valstybės Žinios. 2007. Nr.63-2529
4. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 13 d. nutartis c.b. *K.B. v S.B.; V.V.* Nr. 3K-3-510/2010, kat.75.4.1;75.8
5. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 9 d. nutartis c.b. *R..F. v A F.* Nr. 3K-3-520/2010, kat.75.8.,106.7.4
6. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 26 d. nutartis c.b. *A.K. v G.C.* Nr.3K-3-419/2010, kat.78.2.1.,20.3.6.,114.11
7. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. rugpjūčio 6 d. nutartis c.b. *AB Swedbank v U.P.; L.P.* Nr. 3K-3-354/2010, kat.75.4.1;75.7;75.8;78.2.1
8. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 30 d. nutartis c.b. *S.S. v anstolis J.P., A.S.* Nr.3K-3-344/2010. kat.75.4.1,78.2.1

9. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 10 d. nutartis c.b. *D.L.v A.L.* Nr.3K-3-278/2010, kat.78.2.1.,93.2.6.,114.11
10. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 4 d. nutartis c.b. *D.P v A.P.,L.B.* Nr. 3K-3-258/2010, kat.75.8
11. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 28 d. nutartis c.b. *V.M. v R.B.* Nr.3K-3-294/2010, kat.78.2.1.,114.11.,121.21
12. LAT CBS plenarinės sesijos 2010 m. gegužės 20 d. nutarimas c.b. *A.A.v R.A.* Nr.3K-P-186/2010, kat.75.7.,75.8,78.2.
13. LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. *R.N. v A.B. Swedbank* Nr. 3K-7-173/2010 kat. 75.7.,116.11
14. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 1 d. nutartis c.b. *R.D. v Z.D.* Nr. 3K-3-39/2010 kat.74.2.4.,78.2.1.,104.9
15. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 8 d. nutartis c.b. *R.P. v E.J.* Nr.3K-3-37/2010, kat.78.2.1
16. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis c.b. *I.V. v D.V.* Nr.3K-3-495/2009, kat.78.2.1.,116.1
17. LAT CBS teisėjų išplėstinės kolegijos 2009 m. gegužės 25 d. nutartis c.b. *I.R.v J.R.* Nr.3K-7-204/2009,kat.78.2.1,20.2.
18. LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 18 d. nutartis c.b. *AB Swedbank v P.B.,D.B.* Nr. 3K-7-229/2009, kat.35.3.1;36.2;75.7
19. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 5 d. nutartis c.b. *A.Š. v A.Š.* Nr. 3K-3-192/2009 kat. 75.4.3.,75.8.,77.4.2.,78.2.1
20. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 16 d. nutartis c.b. *V.I. v A.K.* Nr. 3K-3-108/2009 kat. 124.2.2.,124.2.7
21. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis c.b. *N.Z. v I.Z.* Nr. 3K-3-606/2008 kat. 75.4.3.,75.5.,75.7.,75.8.,77.4.2.,78.2.1
22. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 9 d. nutartis c.b. *S.S. v R.K.* Nr.3K-3-569/2008, kat.78.2.1
23. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis c.b. *P.B. v E.B.* Nr.3K-3-576/2008, kat.75.4.1.,99.6

24. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 10 d. nutartis c.b. *M.S. v A.B.* Nr.3K-3-495/2008, kat.78.2.1
25. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 22 d. nutartis c.b. *A.G. v V.M.* Nr. 3K-3-506/2008 kat.77.4.2.,77.4.3.,78.2.1
26. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 13 d. nutartis c.b. *S.J. v A.J.* Nr. 3K-3-482/2008, kat.75.7;75.8
27. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis c.b. *J.J. v V.J.* Nr. 3K-3-444/2008 kat. 75.4.1.,124.4.,124.5
28. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 18 d. nutartis c.b. *M.Š.,V.Š. v E.P.* Nr. 3K-3-384/2008 kat. 75.4.1.,75.8.,128.16.1
29. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 31 d. nutartis c.b. *T.B. v D.B.* Nr.3K-3-92/2008 kat.75.4.1.,75.8.
30. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 23 d. nutartis c.b. *R.A.v N.Ž.* Nr.3K-3-123/2007 kat.77.4.3.,77.6
31. LAT CBS 2007 m. kovo 14 d. nutartis c.b. *G.J. v N.J.* Nr.3K-3-104/2007, kat.78.2.1.,113.6.2.7
32. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 6 d. nutartis c.b. *O.V.v J.V.* Nr.3K-3- 96/2007. kat.75.4.
33. LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 7 d. nutartis c.b. *G.S. v G.K.* Nr.3K-7-6/2007, kat.75.4;75.9;78.2.1;83.5;83.6
34. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 18 d. nutartis c.b. *B.M. v A.M.* Nr.3K-3-474/2006, kat. 118.3.,75.8
35. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 21 d. nutartis c.b. *A.N.v A.N.* Nr.3K-3-419/2006 kat.75.4.1.,75.8.,77.4.2.,78.2.1.
36. LAT CBS 2006 m. birželio 14 d. nutartis c.b. *D.B. v R.B.* Nr.3K-3-401/2006, kat.78.2.1
37. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 10 d. nutartis c.b. *A.T. v D.I.* Nr. 3K-3-320/2006 kat. 77.4.2
38. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 4 d. nutartis c.b. *G.P. v V.P.* Nr. 3K-3-15/2006 kat.77.4.2

39. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 14 d. nutartis c.b. *A.S.v A.S.* Nr.3K-3-575/ 2005.kat.75.4.1,78.2.1
40. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 27 d. nutartis c.b. *E.V. v J.V.* Nr. 3K-3-351/2005, kat.75.9
41. LAT senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr.54 *Dėl įstatymų reglamentuojančių tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, taikymo teismų praktikoje.* Vilnius. *Teismų praktika.* Nr. 23. 2005
42. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 6 d. nutartis c.b. *A.A. v R.A.* Nr. 3K-3-242/2005 kat. 77.4.2.,77.4.3
43. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 30 d. nutartis c.b. *A.Š. v L.Š.* Nr. 3K-3-176/2005 kat. 75.4.3.,77.4.2
44. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 12 d. nutartis c.b. *V.S. v G.G.* Nr.3K-3-30/2005, kat.77.4.3.,78.2.1
45. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. *V.S. v M.S.* Nr.3K-3-259/2004, kat.78.2
46. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 12 d. nutartis c.b. *Č.Ž. v S.Ž.* Nr.3K-3-1090/2003 kat. 69.3.,75
47. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 15 d. nutartis c.b. *E.G. v E.G.* Nr.3K-3-872/2003, kat.69.3,71.4
48. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. gegužės 19 d. nutartis c.b. *G.B. v UAB Ūkio inovacinė grupė* Nr. 3K-3-612/2003,kat.16.3.2.1,21.2.2.1,40.13
49. LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 17 d. nutartis c.b. *J.J. v P.J.* Nr.3K-7-96/2003, kat.72.2
50. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. gruodžio 16 d. nutartis c.b. *O.Kolomickaja v. Vilniaus miesto valdyba.* Nr.3K-3-1547/2002, kat.45.9.1
51. LAT senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 35 *Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium.* Vilnius: *Teismų praktika.* 2002. Nr.7
52. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 6 d. nutartis c.b. *J.K.v A.K.,* Nr.3K-3-253/2002, kat.69.3

53. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 31 d. nutartis c.b. *S.M. v.S.M.* Nr.3K-3-114/2001 kat.75

54. Vilniaus apygardos teismo CBS teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 25 d. nutartis c.b. *E.A. v V.A.* Nr.2A-309-115/2011,kat.78.2.1.,121.2

Interneto tinklapiai:

1. Dabartinės Lietuvių kalbos žodynas. [Interaktyvus] [žiūrėta 2011-01-29]. Prieiga per internetą <<http://www.lkz.lt/startas.htm>.> [žiūrėta 2011-01-29]
2. Europos šeimos teisės komisija. Principes de droit Europeen de la famille sur le divorce et les pensions alimentaires entre epoux divorces. [Interaktyvus] [žiūrėta 2011-02-03]. Prieiga per internetą <<http://ec.europa.eu/civiljustice/parental-resp/parental-resp-ec-lt.htm>> [žiūrėta 2011-02-03]
3. Statistiniai duomenys. [interaktyvus] [žiūrėta 2010-11-12] Prieiga per internetą <http://www.divorcereform.org/nonus.html#anchors_5599108.> [žiūrėta 2010-11-12]
4. Statistikos departamentas [interaktyvus] [žiūrėta 2010-10-30]. Prieiga per internetą<<http://www.stat.gov.lt>>[žiūrėta-2010-10-30]

Santrauka

Santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru sutarimu, ko gero, yra pats populiariausias santuokos nutraukimo būdas, kadangi sukelia mažiausiai neigiamų emocijų ne tik patiems sutuoktiniams, bet ir tretiesiems asmenims (pvz: vaikams). Nutraukiant santuoką šiuo būdu, sutuoktiniai, kartu su prašymu nutraukti santuoką, privalo teismui pateikti ir sutartį dėl santuokos nutraukimo padarinių. Šiame darbe kompleksiskai nagrinėjamas gana naujas Lietuvos civilinėje ir šeimos teisėje sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių institutas.

Darbą sąlyginai galima suskirstyti į dvi dideles dalis.

Pirmojoje dalyje, daugiausiai taikant sisteminių, lyginamąjį ir istorinį tyrimo metodą, buvo aiškinamasi santuokos nutraukimo pasėkmių sutarties prigimtis, jos specifiniai bruožai bei ypatumai, kurie neleidžia jos tapatinti su kitais civiliniais komerciniais sandoriais.

Antrojoje dalyje, daugiausiai taikant sisteminių, lyginamąjį ir precedentinį tyrimo metodą, buvo analizuojamos konkrečios sutarties dėl santuokos nutraukimo pasėkmių sąlygos bei jų pakeitimo galimybės. Darbe išryškinta dėl kokių sutarties sąlygų sutuoktiniai gali laisvai susitarti, o kurias sąlygas reguliuoja imperatyvios įstatymų normos ir, tuo pačiu, yra ženkliai ribojamas sutarčių laisvės principas.

Analizuojant tam tikras specifines sutarties sąlygas, daug dėmesio buvo skiriama Europos šeimos teisės komisijos (the Commission of European Family Law) suformuluotiems principams dėl ištuokos ir buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo (Principles concerning Divorce and Maintenance between Former Spouses). Šiuose principuose rekomenduojamos taisyklės buvo lyginamos su Lietuvos Civiliniame kodekse įtvirtintomis teisės normomis. Didelis dėmesys buvo skirtas analizuojant galimybę pakeisti tam tikras sutarties dalis ar sąlygas, jei vienai iš šalių sutartį įvykdyti tampa sudėtingiau. Analizuojant sutarties keitimo galimybes daugiausiai buvo naudojama precedentiniu tyrimo metodu, siekiant išryškinti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo poziciją šiais klausimais.

Summary

Spousal Agreement on the Consequences of Divorce by Mutual Consent

Divorce by mutual consent of both spouses, is perhaps the most popular method of divorce, whereas leads to a minimum negative emotion not only for spouses, but also to third parties (eg, children). Divorce in this way, the spouses, along with the request for divorce, must submit the contract for the consequences of divorce. In this work in a rather complex way in the Lithuanian Civil and Family law, contract for the consequences of Divorce Institute is taken under consideration.

The work can be relatively divided into two major parts.

In the first part, mainly via the systematic, comparative and historical research method were clarified the consequences of their divorce agreement nature, its specific features and characteristics that do not identify them with the other civilian commercial transactions.

In the second part, mainly via the systematic, comparative and case-law method, were analysed the consequences terms of a specific divorce contract and the possibility of changing them. The paper highlights the conditions of the contract on which the spouses are free to agree, which is governed by the laws of mandatory rules and at the same time, the freedom of contract is significantly restricted. By applying the comparative study method this Civil Institute was to compare with the similar Family Law Institutes applicable in the other countries.

Analysing a certain specific terms of the contract, much attention was paid to the principles concerning Divorce and Maintenance Between Former Spouses enunciated in the Commission of European Family Law. Recommended rules in these principles were compared with the rules enshrined in law in Lithuanian Civil Code. Much attention was given to analysing the possibility of modifying certain terms of the contract, if one of the parties to fulfil the contract becomes more complicated. The case-law method was mainly used for analysis of chances to alter the contract, in order to highlight the Lithuanian Supreme Court's position on these issues.